

I. Fejezet

KEDVEZMÉNYEK ÉS KONFLIKTUSOK KORA

1. Bevezetés

Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt erdélyi területek és a trianoni terület között jelentős fejlettségbeli különbség volt. A visszacsatolás utáni gyors helyzetfeltárásban a kormányzati intézmények mellett részt vettek a társadalomtudományok képviselői is (közgazdászok, történészek, földrajzosok, statisztikusok, demográfusok). A „visszatért” területek helyzetét, társadalmi viszonyait, gazdasági, demográfiai, közegészségügyi és más mutatókkal dokumentáló társadalomkutatók, statisztikusok, publicisták, agrárszakemberek egybehangzó véleménye volt, hogy Magyarország területe gazdaságilag elmaradott, társadalmi viszonyaiban fejletlen, hátrányos helyzetű országrésszel gyarapodott. Az elmaradottságot a társadalom szegmentáltsága, a gazdaság teljesítőképessége, intézményrendszere, az ipari termelés technikai színvonala, a mezőgazdasági termelés technológiája és hozamai, a jövedelmi viszonyok, a szociális ellátás színvonala, az alapellátás és más szolgáltatások területén mutatták ki. A helyzet azonnali szemrevételezése után az állami beavatkozásokat sürgető időszak következett.

A visszacsatolás utáni években két eltérő sajátosságokat mutató társadalom lépett kölcsönhatásba. Egyfelől a modernizáló szerepben megjelenő magyar állam individualizálódó társadalmi intézményeivel, bürokratikus szervezeteivel és támogatáspolitikájával, másfelől a két évtizedig egy másik állam keretében létező

területrész archaikusabb sajátosságokat mutató társadalma. Az erdélyi társadalmi berendezkedést, gazdasági, kulturális viszonyokat fejletlenebb piaci viszonyok, erőteljesebb közösségideológiák jellemezték, nemcsak a közéleti, politikai szférában, hanem a társadalom mikro-viszonyainak szintjén is. Az eltérő sajátosságok szisztematikus elemzését hosszas, alapos feltáró munka elvégzése után lehetne összegezni: a gazdasági és társadalmi viszonyok egészének komplex elemzésével. Ebben a kötetben csak a konfliktusokban, feszültségekben felszínre bukkanó sajátosságokat vehetjük számba.

A kormányzat széleskörű fejlesztési programot bontakoztatott ki az erdélyi területek gazdasági, társadalmi felemelésére, az országrészek közötti különbségek mérséklésére. Az állami és társadalmi intézmények, szervezetek akciókat indítottak a gazdaság fellendítésére, a szolgáltatások színvonalának emelésére, a foglalkoztatási gondok felszámolására. Az alapellátási hiányok enyhítésétől a hálózati infrastruktúra (utak, vasutak, posta) fejlesztéséig, a korszerű termelési ismeretek terjesztésétől (pl. az iskolán kívüli népoktatás szervezése), az adminisztratív rendszer tökéletesítéséig számos területen modernizációs célú beavatkozásokra került sor. A társadalomirányítás és a gazdasági törvényhozás egyik célja az ország területi, társadalmi egyenlőtlenségeinek csökkentése, az integrációs folyamatok serkentése volt.

Ebben a könyvben a gazdasági, társadalmi viszonyok átalakításának kísérletében két szomszédos székelyföldi megyében – Csík és Udvarhely – használt *eszközrendszer, a fejlesztési szempontok és konkrét megvalósítások felleltározását* végeztük el. Ugyanakkor igyekeztünk feltárni a fogadó környezetben fennálló viszonyok megváltoztatására indított állami kezdeményezések, fejlesztési akciók meggyökeresedésének feltételeit, azonnali és hosszú távú társadalmi hatásait, az elmaradott vidék felemelését célzó kormányzati politika nyomán a falvak és kisvárosok mindennapi életében, a társadalmi csoportok közötti viszonyokban bekövetkezett változásokat.

Céljaink és forráslehetőségeink a *kutatási módszertant* is meghatározták. Munkánkat a hagyományos írásbeli történeti források kutatásával kezdtük. Budapesti és székelyföldi kutatóhelyeken a korabeli intézmények (kormányzati szervek, gazdasági, társadalmi szervezetek, mint pl. az Erdélyrészi Gazdasági Tanács, a Nemzeti Önállósítási Alap, az Országos Közegészségügyi Intézet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Párt, az Erdélyi Ipari Munkaszervezési Intézet, az Erdélyi Szociális Szervezet, Országos Nemzet és Családvédelmi Alap és más intézmények) iratanyagát kutattuk. A társadalmi, gazdasági változások mibenlétének, mértékének feltárását, a fejlesztő jellegű állami beavatkozások hatásait a korszak emberének életvilágára, a vizsgálat földrajzi területén a helyi sajtóanyagok és a személyes történeti emlékezet rögzítésével – oral history felvételekkel – végeztük.

Nyilvánvaló, hogy a fennmaradt iratanyag túlnyomó többsége az állami intézmények, hivatalok irattermelésének része és elsősorban a kormányzati célokat, megvalósításokat, és ideológiát dokumentálja. Ezekben a dokumentumokban kevés adalékot találunk a támogatott társadalmi csoportok viszonyulás- és magatartásmódjára, fogadókészségére. Valamivel bővebben tükröződik az „alullévő”, hatalmi intézményekkel kapcsolatba lépő csoportok gazdasági, társadalmi változásokkal összefüggő beállítódásainak alakulása, az erdélyi társadalmi szervezetek (EMGE, Hangya) aktivistáinak jelentéseiben és szórványosan a cenzúrázott napi sajtóban. A viszonylag közeli történeti korszak folyamatainak megértéséhez ezért személyes dokumentumokat – emlékezéseket – is felhasználtunk. Figyelembe véve, hogy ezek forrásként történő használata épp olyan problematikus, mint a kormányzati sikerpropagandát visszhangozó írott dokumentumoké, igyekeztünk a személyes identitáskonstrukciók, az önlegitimációs jelzések ideológiáit mellőzve, az állami fejlesztések, támogatások tárgyi konkrétumaira, ezek hatásaira vonatkozó emlékezetanyaggal dolgozni.

A negyvenes évek első felében a Székelyföld társadalmának felemelésére jelentős állami támogatással, korszerű tudás- és technológiatranszferrel elindított folyamat *felülről kezdeményezett modernizációs kísérletként* értelmezhető. A modernség, modernizáció fogalmának meghatározásával kísérletezni e helyen reménytelen vállalkozás lenne. Magunk részéről e fogalom munkadefiníciójaként a székelyföldi, döntően agrárius, számos vonatkozásban inkább kollektív, mint individuális jellegű társadalom viszonyaiban a külső beavatkozásra beindult, illetve felgyorsult változásokat, adaptív folyamatokat értjük.

Úgy véljük a korszak jelenségeinek ilyen szempontú tárgyalása egy rendkívül aktuális kérdésfelvetést jelent a mai és az elkövetkező években várható székelyföldi társadalmi folyamatok megértéséhez. Az elmaradott és fejlett régiók viszonyában működő mechanizmusok kutatása a jelen társadalmi folyamatainak megértéséhez is fontos társadalomismereti tapasztalatokat jelenthet. Olyan ismeretekre tehetünk szert, amelyek közvetetten eligazíthatnak saját korunk jelenségeinek megértésében is. Átfogó, folyamatjellegű kulturális jelenségként definiálva a fejlesztő, erőforrásokat elosztó – ugyanakkor a termelt javak egy részét elvonó – állam és a felemelni kívánt régió társadalmának kölcsönhatásaiban megvalósult átalakulásokat, válaszokat kaphatunk a mai fejlesztési törekvések esélyeire is.

Egy rövid, nagypolitikai eseményektől zaklatott társadalomtörténeti időszakot kutattunk, amikor a politikum mélyen belenyúlt a társadalmi életvilágok sűrűjébe. Szűk idő- és földrajzi határok között vizsgálódtunk, a korszak politikai, eszmei irányzataira csak a támogatáspolitikai alakulása szempontjából fordítottunk figyelmet. Ennek az önkéntes korlátozásnak fő oka az egyszemélyes kutatói apparátus volt. Eredményeinket abban a reményben foglaltuk e kötetbe, hogy talán más kutatótársakkal szövetkezve szélesebb földrajzi, tematikai keretben elvégezhető lehetne ennek az izgalmas, ma is hasznosítható tanulságokban bővelkedő, korszaknak átfogó történeti vizsgálata.

2. Általános helyzet

Az erdélyi magyarság két világháború közötti társadalmi, gazdasági, politikai viszonyairól, jogi helyzetéről, a két évtized társadalmi folyamatairól több munka megjelent, illetve ért meg újradiadást.¹ Rövid áttekintésünkben a 2. bécsi döntés idejének erdélyi viszonyairól ezért csak a gazdasági helyzet néhány sajátosságát tárgyaljuk.

A döntően rurális jellegű térség mezőgazdaságában „ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben... a területi visszacsatolás egyik következménye mégis az lett, hogy országos szinten 60,7%-ról 50,6%-ra csökkent a szántóterület aránya. 12,3%-ról 20,7%-ra emelkedett az erdőterület.”²

A földtulajdonviszonyokra jellemző volt a szétaprózott birtokszerkezet, elmaradott volt a termelési kultúra és alacsonyak a termésátlagok. A gabonaneműek hektáronkénti termésátlagai a trianoni Magyarország területén és Erdélyben az első világháború előtti és az 1936-37 évi adatok alapján az alábbiak voltak.³

(q)

	<i>búza</i>	<i>rozsa</i>	<i>árpa</i>	<i>zab</i>	<i>kukorica</i>
Erdély 1910–13	10,8	10,6	13,9	12,5	16,8
1933–37	10,4	10,0	10,4	9,7	11,2
Magyarország 1936–37	13,3	11,3	13,5	12,2	18,5

Látható, hogy a mezőgazdasági termelés színvonala Erdélyben a két világháború között visszaesett. (Megjegyezzük, hogy nem egész Erdély területén. Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása* c. tanulmányának adatai szerint a barcasági szászok termésátlagai,

1 A kolozsvári Hitel folyóiratban Vita Sándor, Parajdi Incze Lajos, Venczel József tollából megjelent tanulmányokra, cikkekre gondolunk.

2 Hantos László: *Változások a magyar nemzetgazdaság szerkezetében*. In: *Hitel*. 8 évf. 1943. 4. 485 p.

3 Pongrácz Kálmán: *Erdély és a Székelyföld gazdasági problémái*. In: *Közgazdasági Szemle*, 1940. 64 sz. 804 p.

a gabonaneműeknél – a kukorica kivételével – meghaladták a magyarországi átlagokat is.⁴⁾ A harmincas évek végére „az alacsony termelési színvonal és terményárak következtében a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egész Erdély területén, de főleg a Székelyföldön tovább süllyedt s bár szakszerű üzemstatistikai felvételek nem készültek, szakértők véleménye szerint egy 3-4 holdas kisbirtok évi jövedelmét 15.000 leinél, vagyis kb. 500 pengőnél többre nem lehet értékelni.”⁵ E megállapítás időszakának mezőgazdasági napszámbeit figyelembe véve, egy ilyen kisbirtok 500 pengős évi jövedelme egy gazdasági cseléd kb. 55–60 napi bérének felelt meg.⁶

Az agrárszakemberek a mezőgazdaság alacsony termelékenységének okait abban látták, hogy a földművelő gazdák nem rendelkeztek megfelelő vetőmagokkal, „rét és legelőgazdálkodás gyakorlatilag nincs, a gyümölcstermesztés külterjes. Az állattenyésztésben szükséges a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.”⁷ Erdély állattenyésztése alig fejlődött a két világháború között, a 100 km² számított állatlétszámban visszaesés mutatkozott a szarvasmarháknál, juhoknál, sertéseknél. Minőségi szempontból azonban az erdélyi állattenyésztés felülmúlta az ország többi régiójának színvonalát.

Erdély szántóföldi termelését Románia termelésének keretében vizsgálva, Vita Sándor megállapította, hogy a csökkenő terméseredmények ellenére felülmúlta a jobb termőhelyi adottságú Ókirályság átlageredményeit. Bár az erdélyi szántóterület az országosnak csak 25%-át jelentette, pl. 1937-ben Románia búzatermésének 32%-át, kukoricatermésének 30%-át, zabtermésének 41%-

4 Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása*. In: *Hitel*, 2 évf. 1937. 4. 277 p.

5 Pongrácz Kálmán: i. m. 802 p.

6 Fol. Hung. 2127. 1942. *Jelentés Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék Vármegyék nemzetiségi és társadalmi viszonyairól, valamint gazdasági és hitelügyi helyzetéről*. 9 p.

7 Dr. Solty Ernő: Agrárpolitikai feladatok Erdélyben. In: *Kárpátmedence*. Gazdaságpolitikai Szemle. 1941. május. 37-44 p.

át Erdély adta és csak a rozs és árpatermelés arányszáma maradt a szántóterület arányszáma alatt.⁸

Az erdélyi *ipar* helyzetének elemzői is az elmaradottságot, fejletlenséget állapították meg. A 100 km²-re jutó gyárak átlagos számát tekintve a trianoni terület és a visszacsatolt részek helyzete a következő volt:⁹

<i>Trianoni Magyarország</i>	<i>Felvidék</i>	<i>Kárpátalja</i>	<i>Erdély</i>	<i>Délvidék</i>
4,30–4,42	2,21	0,9	1,14	2,80

A kis- és nagyiparban az üzemek és alkalmazottak száma valamint a termelési érték szerint a trianoni terület és Erdély adatai az 1941-es a népszámláláskor végrehajtott iparstatisztikai adatgyűjtés alapján az alábbiak voltak (a %-os arányszámok a két országrész részesedését jelzik Magyarország 1941. évi mutatóiból):¹⁰

	<i>Trianoni Magyarország</i>	<i>Erdély</i>
üzemek száma	192.315	29.224
%	73,6	11,2
Ezer lakosra jutó üzemek száma	20,6	11,4
alkalmazottak száma	718.633	67.281
%	81,6	7,6
Ezer lakosra eső alkalmazottak száma	77,2	26,1
termelési érték	5.621.630	316.859
%	85,4	4,8

8 Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe. In: *Hitel*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a repertóriumot összeállította Záhony Éva. Bethlen Gábor Könyvkiadó. 1991. 255–256. p.

9 Hantos László: i. m.: 486 p.

10 Szalay Zoltán: *Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*. 21 évf. 1943. 1. 280 p.

Az ipar termelékenységi-technológiai színvonalának különbségeit legrelevánsabban a megvalósított termelési érték arányai jelzik. Erdélyben, különösen Székelyföldön sok volt a kézműipari szinten működő kisiparos. Az erdélyi politikusok szerint az itteni „magyarság gazdasági képe egészségtelen” a kisipar tönkrement. Ennek a helyzetnek egyik okát, a gyáripár térhódítása mellett az elmúlt időszak etnikai alapú gazdasági diszkriminációiban látták: „az erdélyi városok híres kisipara elsorvadt és művelői tízezres tömegekben vándoroltak át az Ókirályságba. Az itt maradt iparoság az igazságtalan adóztatás miatt s minden hitellehetőség hiányában elszegényedett, iparendélyét tömegesen adta vissza s jelentős tömege kontárként vagy alkalmi munkákból tengette életét.”¹¹ Az erdélyi magyar kisebbség politikai, gazdasági sérelmeit 1938-ban memorandumban összefoglaló Szász Pál (ekkor az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke, szenátor) a román kormánytól az iparosok és kereskedők számára érdekképviselési lehetőséget, egyenlő közteherviselést, a román iparosokkal egyenlő hitellátási és támogatási esélyeket kért. A székelyföldi gazdasági, termelési feltételek könnyítésére kérte, hogy „a móc vidék részére nyújtott gazdasági előnyök, szállítási kedvezmények, adóleszállítások terjesztessenek ki a székelyvidékre is, amelynek gazdasági helyzete azonos a mócvidék helyzetével.”¹²

A következőkben a székelyföldi viszonyokra korlátozzuk a 2. bécsi döntést közvetlenül megelőző társadalmi, gazdasági viszonyok jellemzését.

Székelyföld: „csak a szegénység nagy.”

A Székelyföld társadalmi-gazdasági helyzete a visszacsatolt erdélyi területen belül is egyike volt a legrosszabbaknak. „Székelyföld”-ön a korabeli közéleti, politikai nyelvezetben gyakran hasz-

11 Zathureczky Gyula: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: *Hitel*. 6 évf. 1941–1942. 2. sz. 210. (A szerző dr. Pál Gábornak az erdélyi képviselők budapesti bemutatkozásakor elhangzott parlamenti beszédéből idézi az itt felhasznált hivatkozást).

12 Szász Pál memoranduma a román Koronatanácsához. (1938. április 27.) Közzéteszi: György Béla. *Pro Minoritate*. 2002/ősz. 155–165 p.

nált „négy székely megye”: Maros-Torda, Csík, Háromszék és Udvarhely megyék területének gazdaság- és társadalom-földrajzi viszonyait értjük, itt élt a visszacsatolt észak-erdélyi lakoságnak 28,7%-a.

A magyar népesség megyénként a következőképpen oszlott meg:

<i>Megye</i>	<i>Összes lakosság (fő)</i>	<i>Magyar nemzetiségű lakosság (%)</i>
	733.397	
Csík	172.246	87,6
Háromszék	142.401	93,9
Maros-Torda	301.093	61,5
Udvarhely	117.657	97,3

A Székelyföld települései a korabeli magyar közigazgatási beosztás szerint az alábbi típusokba tartoztak:¹⁴

<i>Törvényhatóságú város</i>	<i>Megyei város</i>	<i>Nagyközség</i>	<i>Kisközség</i>	<i>Kütelki lakott hely</i>
1	6	92	411	480

Az erdélyi társadalomfejlődés lassú folyamataira jellemző, hogy az 1910-es népszámlálás óta jelentékeny társadalomszerkezeti- és foglalkozási változások vizsgálatunk időszakára nem következtek be. Ekkor a fő foglalkozási csoportok arányai megyénként a következők voltak:¹⁵

13 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Teleki László Alapítvány, Pro Print Könyvkiadó. Budapest, Csíkszereda. 1998. 29–30 p.

14 Magyarország helységnévtára 1944. Szerkesztette és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. Hornyánszky Viktor Rt. Nyomdai Műintézet.

15 Thirring Lajos dr: *Terület és népesség.* In: *Magyar Statisztikai Szemle.* 18 évf. 1940. 8–9 sz. 678 p.

	<i>Csik</i> %	<i>Háromszék</i> %	<i>Maros-Torda</i> %	<i>Udvarhely</i> %
mezőgazdaság	72,1	64,8	72,5	76,4
ipar, bányaiipar, forgalom	17,7	24,8	17,3	14,9

A döntően mezőgazdasági termeléssel foglalkozó lakosság jövedelmi viszonyait az elmaradott, jórészt extenzív termelési mód, az osztott örökösödési szokásjog következtében (a század-előn végrehajtott tagosítások óta) szétaprózódott birtokszerkezet, a rossz értékesítési lehetőségek határozták meg. A „háromszékely megyében az átlagos birtoknagyság 1,7 hektárt tett ki, míg ez a szám az öt hektáron aluli birtokosoknál 0,9 hektárra süllyedt, vagyis oly csekély terület, amelyen többet tervszerűen gazdálkodni nem lehet.”¹⁶ [Maros-Torda vármegyét nem érti ide a szerző – O. S.]

A harmincas évek első felének gazdasági válsága a székelyföldi kistermelőket is súlyosan érintette. Vita Sándor a harmincas évek közepén megállapította, hogy a Székelyföld évente 33.742 tonna gabona-behozatalra szorul. A szarvasmarha állomány 1925-1935 között hozzávetőlegesen 5.500 fővel csökkent, a sertésállomány ugyanez idő alatt 76.584-ről 52.144-re esett vissza.¹⁷ Vita elemzése szerint a székelyföldi művelési módok és az elért terméseredmények nemcsak a közép európai gazdálkodás mögött maradnak el, hanem a barcasági szászok gazdálkodását sem közelítik meg.¹⁸

16 Pongrácz Kálmán: i.m.: 797–843 p.

17 Vita Sándor: i. m.: 277 p.

18 Vita Sándor: i.m.: 272 p.

*A földterület művelési ágak szerinti megoszlása
törvényhatóságoként 1940-től 1942-ig¹⁹*

<i>Művelési ágak</i>	<i>Csík ha</i>	<i>Háromszék ha</i>	<i>Maros-Torda ha</i>	<i>Udvarhely ha</i>
Szántóföld	68.385	81.394	147.002	58.667
Kert	3.213	4.935	10.242	4.126
Rét	107.327	34.496	48.853	48.360
Szőlő	-	10	1.456	135
Legelő	83.973	13.834	43.952	35.937
Erdő	213.008	149.967	203.486	95.227
Nádas	-	-	203	-
Adó alá nem eső	10.248	10.705	16.466	8.395
Összes terület	486.154	295.332	471.660	250.847

A mezőgazdaság alacsony termelékenységéhez amellet, hogy a kisbirtokrendszer volt uralkodó az is hozzájárult, hogy a harmincas évek végén még mindig jelentős területeken ugarhagyó gazdálkodás folyt. Csík és Udvarhely megyékben az ugar aránya meghaladta a 20%-ot.²⁰ Ez a művelési rendszer azt jelentette, hogy a szántóhatáron az ugarföldet „pihentették” csak legelőként hasznosult.

A szántóterület felhasználása a székely megyékben, 1937-ben.²¹ (%)

<i>Megye</i>	<i>Gabona- félék</i>	<i>Élelmi növények</i>	<i>Ipari növények</i>	<i>Takar- mányfélék</i>	<i>Ugar</i>
Csík	61,4	13,2	0,5	3,2	21,7
Háromszák	60,4	15,9	1,3	13,3	9,1
Maros	74,8	3,0	1,6	12,2	8,4

19 *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új folyam. L. 1942. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1944. 94 p.

20 *Magyar Statisztikai Szemle*. XVIII évf. 1940. 8–9 sz. 702 p.

21 Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe... 245 p.

<i>Megye</i>	<i>Gabona-félék</i>	<i>Élelmi növények</i>	<i>Ipari növények</i>	<i>Takar-mányfélék</i>	<i>Ugar</i>
Udvarhely	63,6	4,5	0,8	8,6	22,5
Erdélyi átlag	74,0	4,5	1,6	8,2	11,5

A kedvezőtlen domborzati adottságok ellenére, a vetésterület nagyobb részét a gabona foglalta el még a zord éghajlatú Csík megyében is. A feldolgozóipar hiányát is jelzi, hogy ipari növényeket alig termesztettek a székely megyékben. Az élelmi növények közül Csík és Háromszék megyében a burgonya volt a legfontosabb kultúra. A termesztett takarmányok Csíkban voltak a legkevésbé elterjedve, ennek egyik oka a szűkös szántóterület volt.

*Az egyes gabonaneműek hektáronkénti átlagtermése 1932 és 1937 között.*²²

<i>Megye</i>	<i>Búza</i>	<i>Rozs</i>	<i>Árpa</i>	<i>Zab</i>	<i>Kukorica</i>
Csík	8,68	9,60	9,86	9,76	9,30
Háromszék	11,24	11,64	11,24	10,82	11,78
Maros	11,76	9,08	9,98	9,84	11,28
Udvarhely	10,48	9,04	10,28	9,54	12,62
Erdélyi átlag	10,37	10,02	10,43	9,68	11,25

Összehasonlítva a székely megyék átlagterméseit, látható, hogy Háromszék megyében voltak a legmagasabbak, meghaladva minden kultúránál az erdélyi átlagokat is. A magasabb termelékenység, a természetföldrajzi viszonyok mellett, feltehetően a nagybirtokok nagyobb részarányával is magyarázható.

Az alacsony termelékenység egyik következményeként, a székelyföldi egyoldalú szemtermelés ellenére a lakosságot gabonahiány sújtotta. A visszacsatolás utáni napokban Bárdossy László bukaresti követ „a helyzettel és a viszonyokkal ismerős szakembe-

²² Vita Sándor: i.m.: 247 p.

rek meghallgatása után” a Székelyföld közellátásának megszervezésére „igen sürgős” javaslatot küldött a Külügyminisztériumba. Nem érdektelen részletezni Bárdossy javaslatát: tükrözi a Székelyföldön tapasztalható közellátási hiányosságokat. A javaslat szerint a meglévő három Hangya áruháznál mellé (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) „az elsőrendű közszükségleti cikkek megfelelő elosztásának állandó biztosítására a székelyföldi járásközpontokban még további tizenkét raktárt kellene felállítani.” A tizenöt raktárt „elsősorban kenyérliszttel (vagy esetleg őröletlen búzával) és tengerivel kellene ellátni... a szakemberek megegyeznek abban, hogy havonként minden egyes raktárban legalább 3 vagon kenyérlisztnak és 4 vagon tengerinek rendelkezésre kellene állni. A többi legfontosabb közszükségleti cikkből a következő mennyiségű készletnek kellene minden egyes raktárban havonként rendelkezésre állni: cukor 1-2 vagon, petróleum 1 vagon, zsír 1.000 kg (különösen Sepsiszentgyörgy és Oklánd környékén, valamint Csík megyében mutatkozik nagyobb szükséglet), étolaj 100 kg, szappan 1.500 kg, mosó szóda 1.000 kg, ecet 5.000 liter, gyufa 10.000 kis doboz, talp 500 kg, bőr 50 kg, pamutfonal, dohány, cigaretta, patkóvas, kerékabroncs, patkósarok, patkószeg, valamint építéshez szükséges szeg mindenfajta méretben, gyógyszerek, só-ellátás, tűzifa-ellátás biztosítása.” A gyáriparral rendelkező Brassó elszakításával kialakult szolgáltatási hiányok pótlására „sürgősen gondoskodni kellene különösen Háromszék, Udvarhely és Csík megyékben kisebb gépjavító műhelyek felállításáról.”²³

Az 1941. évi népszámlálás *iparstatisztikai* eredményei azt mutatják, hogy a Székelyföld iparosodottsága is messze elmaradt az országos átlagtól. Míg az egy üzemre eső termelési érték országosan (ezer pengőben) 7,29, addig Csík (1,85) Háromszék (2,56) és Udvarhely (2,04) megyék átlaga csak 2,15 ezer pengő volt.²⁴ A Kolozsváron megjelenő *Hitel* egyik cikkírója szerint a

23 MOL K. 69. 1940. 7.d. 84–86.

24 Szalay Zoltán: i.m.: 277 p.

székelyföldi gazdasági helyzetre jellemző, hogy „nincs tőke, nincs ipar. A székely vidékek ma alig bírnak valamit eladni, de ugyanakkor rá vannak utalva a bevételre, ruházkodási, közhasználati és élelmi cikkekben egyaránt... Nincs nagybirtok, nagytőke és nagyváros. (Csak a szegénység nagy).”²⁵

Az új országhatár súlyos gazdasági problémákat is felvetett a Székelyföldön. A háromszéki, Udvarhely megyei és Csík megyei falvakat elválasztotta Brassótól, a legnagyobb dél erdélyi várostól, amelyhez a székelységet számos gazdasági érdek fűzte: nemcsak munkalehetőséget jelentett, de a mezőgazdasági termények felvevőpiaca is volt: „Brassó élelmezését kb. 70-90%-ig különösen a baromfi, tejtermékek, tojás, zöldség, főzelék félek és gyümölcs szükséglet tekintetében Háromszék megye látta el.”²⁶ A Nyárad- és Küküllő menti zöldségtermelő falvakat a bécsi határ a dél erdélyi városok piacaitól választotta el. Elvágta a vasúti összeköttetést a Székelyfölddel, az áruforgalmat csak gépkocsikkal, a Beszterce – Szászrégen közötti rossz állapotban lévő köves úton költségesen és nehézkesen lehetett bonyolítani. A rossz utakon a szállítás lassan haladt, Besztercén nagymérvű volt az árutorlódás.²⁷

Az áldatlan közlekedési viszonyok miatt hiányos volt az árueellátás. A közszükségleti cikkek megdrágultak, vagy eltűntek a piacról, a fizetések stagnáltak, esetleg csökkentek. Ahogy azt a Bárdossy-féle javaslat már 1940. szeptember elején helyesen előrelátta és próbálta megelőzni, a visszacsatolás után néhány hónappal akadozott az élelmiszerellátás: a petróleum, a cukor, időnként a liszt, sőt a kenyér, a burgonya is hiánycikk volt.”²⁸

25 Parajdi Incze Lajos: *A Székelyföld az országépítésben*. In: *Hitel*. 5 évf. 1940–41. 2 sz. 121–122 p.

26 MOL K. 69. 1940. 7 d. 35.

27 MOL K. 69. 1940. 7 d. 206.

28 L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939-ben és a második bécsi döntés. Gazdasági következmények c. fejezet*. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 2002. 324 p.

A későbbi években a Székelyföld elszigeteltségét nagyrészt megszüntette a Szeretfalva-Déda vasútvonal kiépítése: 1942. október 27-én érkezett az első tehervonat az új vasúton, a zászlókkal és zöld ágakkal díszített szerelvényen „áldott magyar búza volt”, amelyből 12 vagon Csíkszeredának is jutott.²⁹ Udvarhely megyének továbbra sem volt vasúti összeköttetése az ország többi részével. Az udvarhelyiek – a szomszédos Csík megyével közösen – többször fordultak a kormányzathoz a Székelyudvarhely – Csíkszereda vasútvonal kiépítésének ügyében.

Társadalmi viszonyok

A legsúlyosabb társadalmi problémát az alacsony életszínvonal és a munkaerő-fölösleg képezte.³⁰ Az új államkeretek közötti társadalmi feszültségek egyik fő tényezője, a dél-erdélyi területekről áttelepülők tömegének problémája mellett, a népesedési és munkaerő-piaci viszonyokban rejlett: a „Székelyföld népfölöslege évente 3-4 ezer lélek, mely eddig Brassó, Medgyes, Szeben, Temesvár gyáraiban és az Ókirályságban talált elhelyezkedést, a bécsi döntés után tömegesen tódul vissza szülőföldjére.”³¹

Egy 1940 októberében készült feljegyzés szerint a Székelyföldre a régi királyság városaiból 25.000 kereső került vissza, akik ott jól kerestek, viszont „most otthon munka nélkül állnak.”³² A székelyföldi – túlnyomóan falusi – társadalmat belső ellentmondások is emésztették. Ezek a viszonyok a székelység „külső, anyagi, közlekedésügyi és egyéb bajai mellett ugyancsak nagy figyelmet érdemelnek” – írta a Magyar Szemle hasábjain 1941-ben a társadalmi viszonyokat ismerő Biró Sándor. Kifejti, hogy a trianoni ország középosztálya, „sőt az erdélyi magyar intelligencia tagjai is úgy képzelik el a székelyeket, amint azok Nyíró és Tamási könyveiben szerepelnek. Kétségtelenül vannak olyan székelyek is

29 *Csíki Néplap*, 1942. október 28.

30 Diószeghy Erzsébet: *A szociálpolitika problémái Erdélyben*. In: *Kárpátmedence*, 1941. május 49–51 p.

31 Zathureczky Gyula i.m.: 212 p.

32 MOL K. 69. 1940. 7 d. 196.

– habár ezek elég ritkák, a székely nép valóságos képe más és kevésbé idillikus vonásokat mutat” – írta Biró 1941-ben.³³ Tapasztalatai szerint a székely individuális, büszke, „sőt gyakran egyenesen gögös, nehezen irányítható, az egységtől irtózik, állandóan pártokra és csoportokra tagolódik.” Biró mentális történeti örökségként értelmezi ezeket a magatartásmódokat, az ősi székely privilégiumok örökségének. A másik „kevésbé idillikus vonás” az alkohalmámorba való menekülés szokása, ez „némely vidéken valósággal pusztító népbetegséggé lett... Van olyan falu, ahol pár évvel ezelőtt kb. 3000 lélekre 22 kocsmára esett. Udvarhely megyében egy év alatt átlag egymillió kétszáz ezer pengő ára szeszszitalt fogyasztottak el. A többi megyékben részint hasonló, részint kedvezőbb a helyzet. De sajnos az egész székely népre érvényes az a megállapítás, hogy egyik legveszélyesebb népbetegsége az alkoholizmus. Ez nagyban hozzájárul a népben már amúgy is meglevő veszekedő és verekedő hajlam további nem kívánatos fejlődéséhez. Ez a gyakori bicskázás és az állandó marakodás, pártoskodás formájában jut kifejezésre.” Az állandó elvándorlás mellett néhány Udvarhely vármegyei településen fenyegető népbetegséggént az egykézesség is megjelent (Firtosvára, Énlaka, Firtos-Martonos községek), a székely anyavárosban „a magyar lakosság apadása és természetes szaporulatának helyzete az utolsó évek folyamán egyenesen ijesztő volt: az akkori adatok szerint Székelyudvarhely halálra ítélt városnak számított.”³⁴

Biró helyzetértékelését a székely társadalomban zajló folyamatokról a sajtóban megjelenő adalékok is alátámasztják. Habár általában a kor sajtójában – a nemzeti romantika búvkörében – ritkán jelentkezik a kritikus, önreflexív beállítódás, a székely történeti mítoszokról burjánzó sztereotípiák mellett a törvényszéki ítéletekről, kihágásokról beszámoló írások, hírek sejtetik, hogy a helyi társadalmakon belül a konfliktusok, az agresszivitás mindennapi jelenségek. (A Székelyföldet néhány évvel korábban bejáró

33 *Magyar Szemle*, 1941. XL. kötet. 6 sz. 364 p.

34 Uo. 366 p.

Bözödi György leírásaiban is több adalék utal ezekre a viszonyokra.)

1941-ben Csíkszentmárton járásközpont egyik „ejtőernyős” hivatalnok a község lakosait lelketlen, kapzsi, széthúzó népességnek írta le, ahol a „kaszinóhelyiségek ma is ott állnak de látogatatlanul, mert nincs 3 ember – család a faluban, aki egymással teljes barátságban élne. Sőt a kettős község (Szentmárton és Csekefalva) előljárósága is egymással állandó vitában él.”³⁵

A falvak belső életviszonyairól szóló gyér híradások alapján vitáktól, széthúzásoktól, perlekedésektől terhes életvilág képe sejthető. Ez a belső válság feltehetően összefüggésben volt az archaikus, önrendelkező faluközösségek belső bomlási folyamatával, a kapitalista viszonyok, a városi kultúra előretörésével.

A helyi társadalmak belső feszültségeiről, az érdekcsoportok, nemzedékek közötti viszonyokról a kutatott korszakból kevés elérhető forrásanyag áll rendelkezésre. Ez a problémakör további forrásfeltárásokat igényelne. Egyik Kishomoród menti község 1942-43-ban készült monográfiájának alábbi részletéből az a további megerősítést igénylő feltevés körvonalazódik, hogy ekkor teljében volt a falusi társadalomban az archaikus és modern kulturális minták ütközése, a falusi társadalmi csoportok értékváltsága. Az említett monográfiában az igazgató-tanító szerző az alábbiakat írta a falu társadalmi folyamatairól: „falunk egykor tiszta erkölcsi élete a nagyvárosi szellem romboló hatása alá került. Rohamos szaporodás folytán előállott népfeleslegünk könnyebb megélhetést talált már a múlt világháború óta a nagy városokban, a román uralom alatt főképpen Brassóban, Bukarestben, Ploesten stb. Innen ömlött falunkra a megromlás szelleme: a lazább gondolkozásmód, lazább erkölcsi felfogás, szabadabb nemi élet. Lassan-lassan falusi népünk egészséges ősi életformájából kivetkőzött: immár szinte hatástalanná váltak a falu erkölcsének vastörvényei, elvesztette jelentőségét a falu ítélete... A város hatása alatt felnőtt ifjú nemzedék számára majdnem annyi

35 *Csiki Lapok*, 1941. szeptember 28.

hirdetni a tiszta erkölcsöt, mint a falra borsót dobálni. S ezen segíteni nehezen lehet a mai körülmények között, mert az uralomváltás után is falunk nagyváros, mégpedig Budapest hatása alatt áll: népünk feleslege, főképpen drága, szép leány ifjúságunk (vagy 70-80 leány) odaözönlött szolgálatra. Magával már a romlott szolgálói szellemet hozza. Falunkat ebből a sajnálatra méltó helyzetből csak egy jó telepítés menthetné ki. A telepítéssel népünk fele máshova kerülne, az itthon maradt fele pedig rendes megélhetést kapna, nem kíváncsoznék városra és újból visszazökkenne az egészséges falusi életbe... Az ifjúság keveset játszik kint a szabadban. Sőt el lehet mondani, hogy a legény-ifjúság egyáltalán nem játszik. A leányok még neki-neki fognak, de már ők sem játszódnak olyan nagy élvezettel és lelkesedéssel, mint az ezelőttiek. Ennek a helyzetnek az igazi és legfőbb oka talán az első világháború utáni történelmi idők keserű vihara, amely összetörte a lelkeket s még a játékokban sem találunk magukra. Nem is találhatnak, mert a mai nehéz háborús légkör útjukban áll, de különösképpen útjukban áll az a szellem, amelyet Homoródalmásra az innen nagyvárosokba ment lányok hazajövetelükkel magukkal hoznak és amely szellem az életnek nem a kedves, tiszta szándékban verőfényes, virágos oldalát keresi, hanem a sötét oldalát, ahol már a tévelygésnek és a bűnnek a hazája van.”³⁶

36 Kozma Miklós: Homoródalmás monográfiája. 1943. Kézirat a homoródalmási iskola irattárában.

3. Tervek, elképzelések a Székelyföld gazdasági fel-emelésére

A visszacsatolás utáni közéleti-politikai diskurzusok egyik, talán leggyakrabban hangsúlyozott gondolata az „egybehangelés” az „erdélyi újjáépítés,” a visszatért területnek az „ország vérkeringésébe való bekapcsolása” volt. A korabeli közéleti szereplők gondolkodásában ezeknek a kifejezéseknek tartalmát a magyarországi és erdélyi gazdasági, társadalmi, közigazgatási, politikai intézményrendszer modernizálása, gazdasági felemelkedés, iparosítás, a mezőgazdasági termelés korszerűsítése, szociális problémák megoldásának igénye jelentette. Az elvárások indoklásaként gyakran elhangzott, hogy Erdély gazdasági támogatásával nemcsak a két világháború közötti román kormányok, de az első világháború előtti liberális magyar kormányok mulasztásait is pótolni kell.

A társadalmi-gazdasági viszonyokat vizsgáló tudományok közül, még a gazdasági szférához szorosan nem kapcsolódó demográfia is a gazdaság felemelése mellett érvelt: „rég tudott dolog, hogy a mezőgazdasági területhez viszonyított népsűrűségi adatok az ország peremén, Erdélyben pedig a magas fekvésű hegyes székely megyékben emelkedtek a legmagasabbra. A székelység vándormozgását, dél felé húzódását is részben ez idézte elő: e megyék népeltartó erejének növelése céljából tehát a mezőgazdaság és kivált az állattenyésztés támogatása és feljavítása, az iparfejlesztés, a kisipar felkarolása, közmunkák mielőbbi megkezdése múlhatatlanul szükséges.”³⁷

A közéleti fórumokon megszólalók azonnali konkrét lépésekre, intézkedésekre tett gyakorlati javaslatai és a lelkesítő programbeszédkeveredtek. Ez utóbbiak a korabeli valóság társadalmi-gazdasági viszonyaitól olykor messze elrugaszkodtak, a későbbi években bebizonyosodott, hogy irreálisak, az adott körülmények között kivitelezhetetlenek voltak. Az Erdélyi Párt programja például „a

37 *Magyar Statisztikai Szemle, i.h. 668 p.*

Székelyföldnek az ország vérkeringésébe való szerves bekapcsolását” sürgette. Ennek konkrét lépéseiről nyilatkozó politikusok úgy vélték, hogy „azonnal meg kell kezdeni a székelyföldi vasúti hálózat kiépítését, utak és vízi utak fejlesztését, repülőterek létesítését, a Székelyföld iparosítását és gazdasági kérdéseinek megoldását.”³⁸

Az Erdélyi Gazdasági Tanács alakuló gyűlésén, 1940. szeptember 14-én az erdélyi gazdasági élet legégetőbb problémái voltak napirenden. A Magyar Nemzeti Bank szakemberei vázolták a pénzintézetek megfelelő működésének biztosítása szempontjából szükségesnek tartott intézkedéseket. A bank képviselője szerint az erdélyi „hiteligények megfelelő ellátása érdekében feltétlenül szükség lesz a Nemzeti Bank támogatására... kijelenti, hogy kidolgozza és előterjeszti a megfelelő alimentációs tervezetet, amelynek kapcsán figyelembe veszi azt a támogatást is, amelyet egyes budapesti nagy bankok erdélyi affiliációs intézeteiknek juttathatnak.”³⁹

Bethlen László a kolozsvári „Szövetség” Gazdasági Hitelszövetkezetek Központjának elnöke arra figyelmeztetett, hogy „habár folyó évben a csíki burgonyaértékesítési probléma élelmezési célokra megoldást fog nyerni, a jövőben fel kell készülni a kérdés végleges megoldására élesztő, vagy keményítőgyár létesítésével és termelő-szövetkezeti hálózat kiépítésével. A falusi lakosság elemi gazdasági és élelmezési szükségleteinek kielégítése céljából a „Szövetségnek” sürgősen hitelkeret nyújtandó. Ha csak a betétüzlet nagyobb lendülettel ismét meg nem indul, a teljes program megvalósításához a begyűjtött adatok alapján 1,4 millió pengő hitelkeret szükséges, viszont 2 millió pengő hitelkeret nyitásával és a gyorssegélyként folyósítandó legszükségesebb kölcsönökkel a helyzet a folyó év végéig áthidalható lenne.” A háziipari tevékenység támogatását len- és kenderfeldolgozó gyár felállításával és a házi szövészet előmozdításával tervezték. Végül a Szövetség elnöke

38 *Magyarországi pártprogramok*. Kossuth Kiadó. 1991. 530 p.

39 MOL Z. 12. 32. 110. 1. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács jegyzőkönyvei. 1940. szeptember 14.

javasolta, hogy „a magyarországi tejrendelet mielőbb bevezetendő volna és a tejipar gyakorlását Erdélyben is képesítéshez kellene kötni.”⁴⁰

Az ipari termelés vonatkozásában az EGT résztvevői szerint a „legnehezebb feladat Észak Erdély és az anyaország ipari termelésének összhangba hozatala lesz. Elnök indítványára a Tanács kívánatosnak tartja, hogy az árutarifa leszállításával, illetőleg a kedvezményes árutarifa bevezetésével a székelyföldi területek Északnyugat Erdélyhez és az anyaországhoz közelebb hozassanak.”⁴¹

Az EGT következő gyűlésén Bethlen László újra „felhívja a figyelmet a falvak égető hitelproblémái megoldásának azonnali szükségességére, amely hiteligények természetesen a Gazdasági Hitelszövetkezetek útján teljesíthetők. Bánffy Dániel kijelenti, hogy tudomása szerint, különösen a Székelyföld felé a telefon és távíró forgalom legnagyobb részt szünetel, vagy ahol működik ott is igen nehézkes. Fontosnak tartja, hogy a Tanács a távíró és telefonforgalom kifogástalan működésének azonnali beállítására az illetékes hatóságok figyelmét már gazdasági indokból is felhívja.”⁴²

A visszacsatolás utáni hetekben a kereskedelemben leghamarabb a szállítási kedvezményeket vezették be. Októberben a „MÁV Igazgatóság az erdélyi keskenyvágányú vonalakon újabb kedvezményeket léptetett életbe. Éspedig a szállítási díjtételeket 7-12%-ig leszállította és ezen az alapon a gabona, burgonya, búza, liszt, szalonna zsír, tűzifa, fűrészelt fa, kő, cement, mész, téglá, továbbá tojás és baromfi szállítását a fenti százalékkal leszállította. 10% kedvezményt, az iszapolt kaolin szállítása, végül a farönkök szállítása a fűrésztelepekre külön 14-15% újabb kedvezményt kapott.”⁴³

A Földművelésügyi Minisztérium szakértői 1940. október-novemberében „tanulmányozzák a székely mezőgazdasági és állatte-

40 Uo. 3.

41 Uo. 3.

42 MOL Z. 12. 32.110. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács jkv. 1940. szeptember 20-án a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank helyiségében megtartott üléséről. 2 old.

43 MOL Z. 12. 32. 111. Az erdélyi csoport helyzetjelentései. 1940. október 18–november. 6. sz.

nyésztési helyzetet. A helyi szakemberek bevonásával vitatják meg az összes idevágó problémákat. Csík megyei viszonylatban máris megállapították, hogy a központi fekvésű székely községekbe fajtenyészállatokat visznek.

Az illetékes minisztérium a székelyföldi ipartestületek szervezésével a Budapesti Kereskedelmi Iparkamara főtítkárárt bízta meg, ennek következtében az Ipartestületek máris működnek a Székelyföld minden városában.⁴⁴

Az erdélyi csoport gazdasági elemzése szerint Erdélyből „10.000 drb. szarvasmarha felesleg vár szállításra, a terület gyapjúmennyiségének 70%-át a helyi háziipar dolgozza fel... a mezőgazdasági vonalon a legfontosabb az állatértékesítés megkezdése, a toll és a baromfi felvásárlása helyi szövetkezetek útján.”⁴⁵ Az élelmi cikkekről azonban „a különböző helyzetjelentések majdnem egyöntetűen azt mondják, hogy mezőgazdasági készletek nincsenek, vagy alig vannak és hogy behozatalra lesz szükség.”⁴⁶

A termelés fellendítéséhez szükséges tőkeellátás szempontjából a „kérdések legfontosabbika azonban a legyöngült pénzintézetek olyan arányú újjáépítése, hogy ismét teljes erővel a termelés szolgálatába állhassanak.”⁴⁷ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara is összegyűjtötte a visszacsatolt területek „érdekképviselőinek kívánságát, amit az alábbiakban foglalunk össze: a visszatért területeken sürgősen meg kell szervezni a fedezet nélküli kisipari és kereskedelmi hitelforgalmat. Ennek lebonyolítását az anyaországban bevált rendszerrel egyezően a kereskedelmi és iparkamarára kellene bízni. A kisiparosoknak juttatandó kölcsönökön kívül az iparosokat foglalkoztató rétegeket is abba a helyzetbe kellene hozni, hogy az iparosokat megrendelésekkel láthassák el. Ebben a vonatkozásban az építőipar foglalkoztatásának biztosítása volna a legalkalmasabb eszköz. Ennek a célnak szolgálatába volna állítandó a törlesztéses házépítési és tatarozási kölcsönöknek

44 Uo. 39 sz. jkv. november 4.

45 Uo. 31 sz. jkv. október 22.

46 Uo. 35 sz. jkv. október 28.

47 Uo. 40 sz. jkv. november 5.

Erdélyben való mielőbbi meghonosítása, továbbá mint Felvidéken az átalakítási és tatarozási adókedvezményeket a visszakerült Erdélyre is sürgősen ki kell terjeszteni. Szükséges az ipari közigazgatásnak az anyaország ipari közigazgatásába való beillesztése és az ipari társadalomnak az idevágó hazai joganyaggal való megismertetése.⁴⁸ Javaslatok hangzottak el a szállodai hitelmozgalom rendszeresítésére is, mert a Székelyföld „idegenforgalmi szempontból rendkívüli értéket jelent.”⁴⁹ Az idegenforgalom jövedelmezőségéhez kapcsolódó várakozásokra alapozott terv szerint „a székelyföldi népművészeti és háziipari termékek értékesítését szövetkezeti keretben szervezik meg. Csíkszeredán székelyszóttos elnevezés alatt központi üzletet állítanak fel, melynek Erdélyben több helyi fiókja lesz.”⁵⁰

Az erdélyi és trianoni területek között az ipari cikkek és a mezőgazdasági termékek árainak különbségét árrögzítéssel és az árucikkek új árainak kimunkálásával javasolták: ezt a munkát a „helyszíni szemlék alapján a termelési költségek és a fogyasztás mérvének tekintetbe vétele mellett” tervezték. Ez alapján az árkormánybiztos meghozza a szükségesnek és keresztül vihetőnek ítélt árleszállító rendeleteket. „Az árkormánybiztos alaptétele, hogy előbb az ipari és azt követőleg a mezőgazdasági árak leszorítása útján hangolja össze az erdélyi és magyarországi árszínvonalat.”⁵¹

Az egyes gazdasági ágazatok támogatásának tervezésekor a helyi erőforrások, adottságok szerepét vették figyelembe: „kívánatos, hogy főleg azok az ágak karoltassanak fel a Székelyföldön, amelyekre az adottságok megvannak. Így pl. a hús, tej és gyapjúfeldolgozó üzemek létesítése, továbbá a len, kender, tiloló és len feldolgozó gyárak lennének rentabilisak. Általánosan ismert a székely faipar jelentősége. Megemlítendő itt a kis városok villamo-

48 Uo. 35 sz. jkv. október 28.

49 Uo.

50 Uo. 32 sz. jkv. október 22.

51 MOL .Z. 12. 32. 112. Jelentés az általános erdélyi áralakító tényezőkről az árkormánybiztos intézkedéseiről.

sítása, vízvezeték és kanalizációs beruházások, továbbá a székely fürdők és üdülőtelepek hitelezése. Nagy vonásokban a fenti elképzelés volna a székelyföldi hitelprobléma megoldásának menete. A visszacsatolt terület gazdasági helyzetének feljavítására igen üdvös hatású lenne egy hosszúlejáratú törlesztéses kölcsönökkel folyósító pénzügyi intézet felállítása, ami úgy a gazdaközönségnek, mint a többi gazdasági ágaknak egy nélkülözhetetlen hiányát pótolná.⁵²

A tervezett árleszállító rendeleteket az erdélyiek azonban nem tapasztalták: „A tüzelő és világítóanyagok terén elsősorban az ásványolaj termékekben nagyobb fokú áremelkedés következett be a visszacsatolt területen. Miután a magyar kincstár a maga részéről az ásványolaj adót még átmenetileg sem volt hajlandó a visszacsatolt terület részére elengedni, az ásványolaj termékek ára a magyar és román petroléum költségei közötti költségdifferencia és a szeszkeverés által lehetővé tett költségcsökkenés mellett 45-400%-ig emelkedtek. A világító petroléum rendes ára 4 lei volt. Ez a szeptemberi nagy áremelkedésben sem haladta meg a 8 leit, ezzel szemben a magyar ár 17 leinek megfelelő.”⁵³

A gazdálkodók a mezőgazdasági termékek megszabott hatóságai áraival is elégedetlenek voltak, ezt a gazdasági jelentésekben az EMGE kirendeltségek vármegyei vezetői igyekeztek palástolni, pl. kukorica és élősértés árrelációról „a gazdák véleménye az ár tekintetében megoszlik, azonban a józanabbak kielégítőnek tartják a tervezett kukorica és élősértés árrelációt... A fűrészfűrész ára mintegy 20-30%-al van a magyarországi árszint alatt.”⁵⁴

A másik erdélyi sérelem az adók, illetékek emelkedése volt. Az adók emelkedését az EGT egyik gazdasági jelentése az alábbiakkal indokolta: „nyilvánvaló, hogy a korrumpált román adóbehajtási rendszer mellett az adók tényleges terhe jóval kevesebb volt, mint amit a megállapított kulcsok szerint történő behajtás tényleg eredm-

52 MOL Z. 12.32.111. Az erdélyi csoport helyzetjelentései. 1940. október 18. –november 6 sz. okt. 21.

53 MOL Z. 12.32.112. 1. Jelentés az általános erdélyi áralakító tényezőkről az árkormánybiztos intézkedéseiről.

54 Uo. 9 p.

nyezhetett volna. A kitűnően működő magyar adó végrehajtási szervezet viszont az előírt kulcsok szerint legtöbb esetben hiánytalanul behajtja az adókat. Ebből következőleg az adók terhének emelkedése meg hatványozódik.”⁵⁵

A közéleti fórumokon programokban, fejlesztési elképzelésekben nem volt hiány. Ezek kezdeményezői többnyire székelyföldi, vagy innen származó, a trianoni területen élő értelmiségiek, politikusok voltak. A Székelyföld gazdasági felemelésén gondolkodók között egyetértés volt abban, hogy „a székely jövő kialakítását csak szövetkezeti munkával szabad megkezdeni.”⁵⁶ Úgy gondolták, hogy az altalajkincsek kitermelésére, a mezőgazdasági, erdőgazdasági, termelési, feldolgozóipari és értékesítési tevékenység intézményi keretének biztosítására, nem utolsó sorban a jövedelmek települések és mikrorégiók közötti méltányos elosztására, létre kell hozni egy Székely Gazdasági Szövetkezetet. E Szövetkezet keretében erdőkitermelést, szénégetést, háziipari tevékenységet, mezőgazdasági termelvények értékesítését, konzervipart, idegenforgalmi tevékenységet kell folytatni. A tervezett szövetkezet részére „egyedárusítási jogosítványokat kell szerezni a vármegyék területére.”⁵⁷

Abban is egyetértés volt a közgondolkodásban, hogy az új államkeretek közötti területi különbségek kiküszöbölésére a kormánzatnak kell elvégezni az egybehangolás és az újjáépítés munkáját.⁵⁸ A társadalmi helyzet javításáról szőtt elképzeléseket, a kívánatos állami szerepvállalás területeit tükrözik az Erdélyi Párt politikusainak a pártprogramba foglalt elvárásai is a kormánzattal szemben. Ezek közül a legfontosabbak: a kivándorlás megfékezése, az oktatás fejlesztése, a kisebbségi társadalmi szervezetek, intézmények támogatása, szövetkezetek állami támogatá-

55 Uo. 5 p.

56 *Csíki Lapok*, 1941. január 12.

57 *Csíki Lapok*, 1941. február 2.

58 Zathureczky Gyula: i.m. 209 p. A szerző idéz a fiatal erdélyi magyarok helyzetjelentéséből, amelyet 1940. szeptember 13-án adtak át Kolozsváron Teleki Pál miniszterelnöknek.

sa, hathatós családvédelmi intézkedések, mindenkire kiterjedő egészségvédelem, igazságos, méltányos és egyszerű adórendszer, a gazdasági népnevelés kiszélesítése, a sokgyermekes családok megsegítése és előnyben részesítése az elhelyezkedés, adózás és nevelés terén.⁵⁹ Az egyik legégetőbb társadalmi kérdést, a Székelyföld túlnépesültségét átgondolt telepítési programmal kívánták megoldani, ezt az elképzelést az Erdélyi Párt is képviselte. Ezekben az elképzelésekben nemcsak társadalmi, gazdasági, hanem nemzetpolitikai szempontok is előtérbe kerültek: „a telepítést elsősorban az erdélyi szórványvidékre látjuk célszerűnek azzal az elgondolással, hogy az egy valláson lévő fiatal családokból önálló községek alakítandók, amelyek arra hivatottak, hogy összekapcsolják a jelenleg elválasztott magyar tömegeket.”⁶⁰

A székely népfölösleg kitelepítésének gondolata élénken foglalkoztatta a közvéleményt is, a lapokban cikkek jelentek meg a kérdéstről, ezek között néha egészen szélsőséges álláspontok is napvilágot láttak. Egy tollforgató szerint pl. a telepítés végeredményeként a Székelyföldnek Marosvásárhelytől Kolozsváron át Nagyváradig s le a Marosvölgyén Gyulafehérváron át Aradig, Temesvárig, Brassótól pedig Fogarason és Szebenén át Déváiig kell terjeszkednie.” Ehhez az elképzeléshez az a nem kevésbé radikális elgondolás is hozzátartozott, hogy az „állami és más közszolgálatban álló intelligens székelységet is a trianoni Magyarországról állami és ha kell, katonai erővel is haza kell rendelni.”⁶¹ „Meghatóan szép elgondolás-ként értékelte egy újságíró azt a tervet is, hogy a Csíki medencéhez közeli Uz völgyét székelyekkel kell betelepíteni.”⁶²

A következő fejezetekben két szomszédos székelyföldi megye – Csík és Udvarhely – gazdasági, társadalmi viszonyainak javítását célzó állami támogatási formákat tekintjük át.

59 Magyarországi pártprogramok. Kossuth Könyvkiadó, 1991. 527–528 p.

60 *Csíki Lapok*, 1942. január 25. A párt alelnökének jelentése a székelyföldi helyzetről Bárdossy László miniszterelnök erdélyi látogatásakor.

61 *Csíki Lapok*, 1942. szeptember 27.

62 *Csíki Lapok*, 1942. szeptember 13.

4. A közvetítő intézmények

A kormányzati támogatások célba juttatását, a segélyezések célterületeinek megállapítását, a támogatási javaslatok felterjesztését a központi fórumokhoz, állami és társadalmi intézmények végezték. A négy év alatt az erdélyi társadalmi intézmények fejlesztése, új intézmények létrehozása, az intézményekben dolgozók szakmai felkészültségének javítása is része volt az integrációs kormányzati törekvéseknek. Ennek eszköztárára, az anyaországi intézmények hatáskörének kiterjesztése az erdélyi területekre, az állami intézményrendszer és az erdélyi társadalmi intézmények támogatása volt.

A támogatások célba juttatásának egyik formája a közigazgatási intézményrendszer felhasználásával történt. A kormányzati integrációs törekvések egyik fő kivitelezője a vármegyék törvényhatósága volt. A költségvetési alapok célirányos szétosztásával a helyi infrastrukturális fejlesztést, szociális segélyezést és a kulturális tevékenységet támogatták.

A kisvárosoknak, községeknek költségvetési alapokból fedezték a székházak, iskolák, napközi otthonok, kisdédóvók, körorvosi lakások, egészségházak, népházak, járdák és közutak építési, javítási költségeit. A városokban már korábban létező tűzvédelmi eszközöket felújították, a nagyközségekben általánosították ezek beszerzését, tűzoltó szertárak építését. A községi távbeszélő állomások felszerelése szintén ezekben az években kezdődött.

Az állattenyésztés támogatására a törvényhatóság az állattenyésztési alap részére kedvezményes kamatozású, vagy kamatmentes kölcsönöket vett fel, majd gyakran ezek törlesztésért feliratokkal folyamodott a kormányzathoz. A vármegyei gazdasági egyesületeknek, a gazdasági felügyelőségeknek, állattenyésztő egyesületeknek költségvetési alapokat utaltak ki, más intézmények mellett a törvényhatóság is támogatta a gazdanapok, állat- és terménykiállítások szervezését.

A törvényhatóság gondot fordított egyesületek támogatására, egyházközségek segélyezésére, iskolán kívüli népművelési akciók (pl. főzőtanfolyamok háziasszonyok részére) támogatására, a nagyobb településeket bemutató idegenforgalmi prospektusok előállításának költségeire.

Az anyagi juttatásokon kívül az intézményfejlesztés része volt a közigazgatási képzés támogatása: a törvényhatóság segélyezte a községi jegyzői, segédjegyzői tanfolyamok résztvevőit. A közigazgatási intézményi munka újítását – és ezzel együtt az állam ellenőrző tevékenységének hatékonyabbá tételét – jelentették a különféle gazdasági tevékenységek, természeti erőforrások használatának szabályozására hozott rendeletek. A községi előljárásságokat, közbirtokosságokat erdő-, legelő-, és apaállat tartási szabályrendeletek készítésére kötelezte a törvénykezés, szorgalmazta az erdő- és legelőtársulatok megalakítását, az ugarrendszer felszámolását.

A közigazgatási intézmények a Székelyföldön minden vármegyében az állami integrációs törekvések végrehajtásának eszközei voltak. Ezek mellett azonban Erdélyben sajátos, a trianoni területen nem létező intézmények is részt vettek a visszacsatolt országrészen a kormányzat fejlesztéspolitikájának megvalósításában.

Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács

Az EGT 1940. szeptember 14-én Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére alakult, Kolozsváron: „feladata, hogy a katonai hatóságokkal, valamint a gazdasági minisztériumokkal szemben, mint legális adatgyűjtő, javaslattevő és tanácsadó szerv működjék.”⁶³ Teleki miniszterelnök az 1941. évi költségvetés előterjesztésekor mondott beszédében az EGT létrehozásáról a következőket mondotta: „Erdélyben olyan szervekre volt szükség és úgy kellett alakítani az ügyeket, hogy Erdély speciális érdekeit megóvjuk és istápoljuk... A legnagyobb súlyt vettem arra, hogy az erdélyi intézmények folytassák munkásságukat. Igyekeztem azzal adni

63 MOL Z. 12.32. 110. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács jkv. 1940. szeptember 14.

kifejezést az eddigi munka értékelésének, hogy elsősorban nekik adom az első szót és a dolgok vezetését... Így létesítettem az Erdélyi Gazdasági Tanácsot, amelybe mindezeket a gazdasági intézményeket összefoglaltam.”⁶⁴ Az EGT közvetítői hatáskörébe az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyrészi Hangya Szövetkezet és a kolozsvári „Szövetség” Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja tartoztak.

Az EGT a visszacsatolt terület gazdasági problémáiról, hiányokról, szükségletekről rendszeresen jelentéseket terjesztett fel a kormányzathoz. Elsősorban a szükségesnek vélt beruházásokat, ágazati támogatásokat javasolta, illetve véleményezte az erdélyi intézmények támogatási kérelmeit. Az EGT munkája nagy lendülettel indult, az 1940. októberi marosvásárhelyi és decemberi kolozsvári gazdasági értekezleteken „megtárgyalást nyertek Erdélynek jóformán összes problémái, és lefektették azokat az alapokat, amelyeken a részletmunkák megindultak.”⁶⁵

Az EGT és a visszacsatolás előtt már létező erdélyi társadalmi szervezetek (szövetkezetek, EMGE) között feszültségek voltak, pl. a magánkereskedelem és a szövetkezetek közötti érdekellentétek kapcsán. Ebben a hol rejtetten, hol nyíltan de folyamatosan zajló társadalmi vitában az EGT általában a magántőke érdekeit képviselte.

A Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége

1942-ben egy gazdasági elemző megállapította, hogy „Erdéllyel legtöbbet a Földművelésügyi kormányzat törődik.” A minisztériumnak külön erdélyi költségvetése volt. A FM egy új állami intézményt hozott létre Erdélyben: 1941 júniusában a 3910. M.E. rendelet értelmében „a visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságába beillesztése és fejlesztése céljából, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügy központi igazgatás-

64 Gyulay Tibor: Erdély ipara és kereskedelme. In: *Erdélyi Szemle*, 1942. április. 4 sz.

65 Uo.

64 Fol. Hung. 2127. 10 p.

körében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevétele alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a földművelésügyi miniszter kirendeltséget létesít.”⁶⁷

A kirendeltség szervezeti szabályzatát és ügykörét a 3300/1941 F.M. sz. rendelet állapította meg, amelyet a 7273 F.M. sz. rendelet módosított. A hivatali ügyvitel négy tevékenységi csoportba szerveződött: 1. „ország megvalósítási” és személyi ügyek: szakoktatás, növényegészségügy; 2. gazdasági felügyelői, szolgálati, állattenyésztési, tejjgazdasági és társadalompolitikai ügyek; 3. állategészségügy; 4. érdekképviselői, mezőgazdasági, termelési, közgazdasági, mezőrendőri, rét és legelőügyek.

Kezdetben a Kirendeltség földbirtok-politikai ügyeket is intézett, majd ezek ellátása céljából 1942. május 2-án a FM felállította az Erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztályt.⁶⁸

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület

Az EMGE a 8400/1940 sz. M.E. rendelet alapján kapott megbízást tevékenysége folytatására: „A kormány különösképpen pedig a földművelésügyi kormány az EMGÉ-t a visszacsatolt keleti vármegyék és Észak Erdély mezőgazdasági érdekképviselői szerveként tekinti.” Az Egyesületben a tevékenységi körök szerint 12 ügyosztályt szerveztek, Erdélyt öt kerületre osztották, Udvarhely megye, Maros-Torda megyével a IV. kerületbe, Csík és Háromszék megyék az V. kerületbe tartoztak.⁶⁹ A kerületekben EMGE kirendeltségek működtek, ezek vezetői egyben gazdasági felügyelők is voltak, havonta jelentéseket készítettek a kolozsvári központnak,

67 Magyarországi Rendeletek Tára 1941. 1. 1126. p.

68 MOL K. 201. a F. M. Erdélyi Kirendeltsége 1940–1944. A kirendeltség iratanyagának csak töredéke maradt fenn. Mindössze egy darab irat és néhány kötet iktató és mutatókönyv van az Országos Levéltárban, amelyet a F.M. irattára 1955-ben és 1960-ban adott át megőrzésre. Az iratanyag többi részének hollétéről, illetve elpusztulása körülményeiről nincsenek adatok.

69 *Erdélyi Gazda*, 1940. november 410 p.

innen összefoglaló jelentéseket küldtek a FM illetékes ügyosztályaihoz.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara működése a visszacsatolt területre nem terjedt ki. Helyette az EMGE a FM felügyelete alatt „köteles a működési területén észlelt és a mezőgazdasági termeléssel valamint a mezőgazdaság helyzetével összefüggő jelenségekről a földművelésügyi minisztert minden hónap 15 napjáig tájékoztatni.”⁷⁰

Az EMGE fenntartási költségeit nagyrészt a FM fedezte. 1941-ben a FM-től kapott ellátmánya 310.000 pengő, a Kamarától kiutalt ellátmány 50.000 pengő volt.⁷¹ Az összegek felhasználásáról készített elszámolások alapján az EMGE kiadásai az alábbiak voltak:

– az Erdélyi Gazda és a naptár költsége	100 162 P 67 f
– a Központi Felügyelőség költsége	19 411 P 74 f
– a Székelyudvarhelyi Kirendeltség költs.	18 327 P 82 f
– a Sepsiszentgyörgyi Kirendeltség költs.	24 060 P 80 f
– a Csíkszeredai Kirendeltség költs.	15 076 P 38 f

A zárszámadás szerint a bevételek főösszege 339 040 P, tehát az egyesület saját bevétele – mezőgazdasági érdekképiseleti illetékekből – egy év alatt alig 29040 P volt.⁷²

A következő évben az intézmény a támogatás összegének emelését kérte, ezt a földművelésügyi miniszter továbbította a Minisztertanácsnak: „Minthogy ezeket a feladatokat a hivatkozott rendelettel részére biztosított és mezőgazdasági érdekképiseleti illeték címén befolyó jövedelméből ellátni nem tudta, az Egyesületet már az 1941. évben az úgynevezett erdélyi költségvetés keretén belül 310.000 pengő államsegélyben részesítettem. Az Egyesület 1942. évi költségvetésének bemutatása alkalmával újabb, most már 381.000 pengő államsegély engedélyezését kérte és a költségvetést tüzetesen átvizsgálva megállapítást nyert, hogy

70 Magyarország Rendeletek Tára 1941. 1. 593 p.

71 MOL K. 184 46. 126014. 369 p.

72 Uo. 619. p.

a kérelem indokolt, mert az Egyesület bevételi irányzata a mezőgazdasági illetékekből fennmaradó összeg hozzájárulásával sem fedezi a tényleges szükségletet... tisztelettel kérem a Minisztertanácsot, hogy az E.M.G.E. állami támogatására tárcám 1942. évre megállapított költségvetésében a gazdasági felügyelőségek, állattenyésztés és tejgazdaság címen 300.000 pengő előirányzat nélküli kiadást engedélyezni méltóztassék.”⁷³

Az EMGE vezetőségének segélykérési indoklása jelzi a szerteágazó tevékenységi területeket: „Egyesületünk 11 vármegyei ki- rendeltséget és egy központi irodát tart fenn... Egyesületünk számos közérdekű akciót bonyolít le, több millió pengő értékben. Ezek adminisztrálása és irányítása tetemes összegbe kerül. Ezeken kívül erőnkön felül járulunk hozzá közérdekű és nemzeti jelleggel bíró mozgalmak támogatásához, mint gazdakörök, tanfolyamok létesítése illetve szervezése.”⁷⁴

Az EMGE 1943. évi költségvetéséből a közérdekű mezőgazdasági célokat szolgáló dologi kiadások összege 100.000 pengő volt,⁷⁵ ennek részletezése bepillantást enged az Egyesület komplex tevékenységébe:

1. Szaktanfolyamok és előadások:

Szemléltető képek, tárgyak	500 P
Bemutatók költségei	1.500 P
Előadói tiszteletdíjak	500 P

2. Kiállítások, termelési- gép- és eszközbemutatók és tanulmányutak:

Csoportos tanulmányutak támogatása, kiállítási díjakra, bemutatók támogatására	6.000 P

3. Gazdakörök támogatására

- Székház építési segélyek
- Gépszín építési segélyek
- Mezőgazdasági gépek beszerzési segélye

73 MOL K. 184. 1942. 46. 126014. 363. p.

74 Uo: 386–387 p.

75 MOL K. 184. 1942. 46. 126014. 728–729 p.

Gazdaköri könyvtárak	
Gazdaköri vezetők képzése	40.000 P
4. Szakirodalom támogatására és szakismeret terjesztő kiadványokra	5.000 P
5. Közgazdasági akciók költségeire (mezőgazd. ipari szervezési költség)	5.000 P
6. Növény és gyümölcsstermesztés, szőlészet, borászat és kertészet fejlesztésére (vetőmag szaporítás, gyümölcstárolók fenntartási költsége, oltványok beszerzési segélye)	10.000 P
7. Állattenyésztés fejlesztésére:	
– tenyészállat akciók, szarvasmarha tenyésztő egyesületek megalapítása, törzskönyvelés beállítása, országos mezőgazdasági tenyészállat vásár csoportos kirándulásainak szervezési segélyezési költsége, tejellenőrök fizetése, útiköltség	18.000 P
8. Falukutatás, falubejárás költsége:	
– statisztikai adatgyűjtés kiadásai	10.000 P
9. Pályázatok kutatások és tanulmányok segélyezése:	2.000 P

A vármegyei kirendeltségek, termelői egyesületek (állattenyésztők, gyümölcstermelők) létrehozását szorgalmazták. Az EMGE kezdeményezésére a falusi gazdakörök létszáma látványosan növekedett, ez kézenfekvő következménye volt annak a rendelkezésnek, hogy az állami támogatásokhoz csak a gazdakörök és a gazdaköri tagok jutottak hozzá. Az EMGE vezetők – bár jelentéseikben folyamatosan közvetítették a kormányzat felé az elégedetlenkedő gazdatársadalom sérelmeit a túlzottan magasnak tartott adókról, magas ipari cikk árakról, előnytelen munkabér megállapításokról – általában az állami agrárpolitika támogatói voltak. Rendszeresen részt vettek más állami intézményekkel a gazdanapok, állat- és terménykiállítások, termelési versenyek szervezésében.

1942 nyarán az EMGE vezetők németországi tanulmányúton vettek részt. Az állami irányítással folyó mezőgazdasági termelésről ott tapasztaltakat igyekeztek gyakorlatba ültetni: „Az EMGE megveti az irányított gazdálkodás alapjait Erdélyben” – írta az intézmény vezetőinek hazatérése után az *Erdélyi Gazda* – „Elhatározta tehát, hogy egyelőre három megyében bevezeti az üzemi laprendszert. A üzemi lap alapjában véve nem más, mint egy kérdőív, amit a gazda, a gazdaköri vezető, vagy az ezzel külön megbízott szakember segítségével a tényleges igazságnak megfelelően kitölt... elhatározták, hogy egyelőre Szatmár, Szolnok-Doboka és Udvarhely vármegye területén az öt holdnál nagyobb mezőgazdasági területtel bíró gazdánál vezetik be az üzemi lapokat.”⁷⁶ A vezetők azzal nyugtatják a tagságot, hogy az EMGE „társadalmi intézmény, a gazdaerők egyesülése, senki sem kell attól tartson, hogy adataik bizonyos hatósági szervek birtokába jutnak és ennek alapján új adó kirovás, terménybeszolgáltatás, stb. szempontjából irányadók lehetnek.”⁷⁷ A gazdatársadalom ekkor már a sorozatos állami elvonások, kedvezőtlen hatósági árrendezések, szolgáltatások, magas adók következményeként bizalmatlan volt a felülről érkező kezdeményezésekkel szemben. (Ezt a viszonyulásmódot részletesebben tárgyaljuk a *Társadalmi viszonyulások, adaptív folyamatok* fejezetben.)

A „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja

Az erdélyi szövetkezetek csúcsszervezete a Kolozsvárt székelő „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja még 1920-ban alakult „az erdélyi, magyarországi társadalmi megmozdulás útján kifejezett kezdeményezésből, működését 1923-ban kezdte meg, alapszabályai ekkor nyertek jóváhagyást.”⁷⁸

A visszacsatoláskor Erdélyben tagszövetkezetek típusa és száma az alábbi volt:⁷⁹

76 *Erdélyi Gazda*, 1943. február 1. 81 p.

77 Uo.

78 MOL Z. 839. 4 cs. 55 tétel. 5 p.

79 Uo. 6. p.

• hitelszövetkezetek	156	46,7%
• tejszövetkezetek	150	44,9%
• erdőkitermelő szövetkezetek	6	
• gazdasági szövetkezetek	5	8,4%
• különféle irányú szövetkezetek	17	

A „Szövetség” Marosvásárhelyen 1936-ban, majd Székelykeresztúron 1938-ban üzembe helyezte Transsylvania elnevezés alatt vajgyárait.⁸⁰ Ez utóbbi – a legjelentősebb Udvarhely megyei tejfeldolgozó vállalat volt – a „román megszállás ideje alatt, de a magyar állam hathatós anyagi segítségével létesült.”⁸¹

A visszacsatolás után a „Szövetség” működését a 2150/1941 M.E. sz. rendelet szabályozta, ennek nyomán új alapszabály kidolgozására került sor. Ez a rendelet kiterjesztette a trianoni területen hatályos szövetkezeti jogszabályokat a visszacsatolt erdélyi területekre is. Az intézmény a pénzügyminiszter felügyelete és ellenőrzése alatt működött, alapító tagjainak sorába az államkincstár 1 200 000 pengős üzletrésztőkével lépett be.

Az egész Erdélyt behálózó tagszövetkezeti hálózat elsősorban a mezőgazdasági kis hiteligeny ellátását végezte: „a Szövetség a tőkét 3%-ért kapja, kihelyezi a hitelszövetkezetekhez 4,7 % ellenében, a brutto margge tehát 1,7%. A falusi hitelszövetkezetek a pénzt 6,5%-ért helyezik ki, brutto margeuk tehát 1,8%.”⁸²

Az 1941-ben kihelyezett 4 096 266 pengő hitelt összesen 10 812 tételben folyósították, az igénylők 87,72%-a mezőgazdasági foglalkozású volt. A kisméretű erdélyi termelőszervezetek döntő fölényét, fedezet és tőkehiányát jelzi, hogy a hitelek 77,20%-a csak 300 pengőig terjedő kölcsön volt.⁸³

Egy 1941 nyarán készült gazdasági elemzés szerint a „Szövetség” hitelszövetkezeti ága veszteséges. Ennek az a magyarázata,

80 Uo. 23. p.

81 Uo. 75. p.

82 Uo. 8. p.

83 *Csíkvarmegye Hivatalos Lapja*, 1942. március 21.

hogy a hitelek túlnyomó része apró 200-300 pengős tételekből áll s így a központi adminisztráció költsége magas.”⁸⁴

A „Szövetség” hitelszövetkezetei általában a befizetett üzlet-résztőke tízszeresét folyósították, a hitelhez jutás késedelmes és körülményes volt. A kis vidéki tagszövetkezeteknek kevés tőkéjük volt, a kölcsönök kamatai és más költségei elérték 7-8%-ot, de így is jóval kedvezményesebbek voltak, mint a bankhitelek, ahol 18%-ot is felszámítottak. A Szövetség tagszövetkezetei a Székelyföldön az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek létrehozása után, főleg hitel és tejszövetkezetek, illetve fakitermelő szövetkezetek voltak, a fogyasztási szövetkezetek többsége a Hangya keretében működött.

Akárcsak a kereskedelem területén, a hitelezésben is a magántőke és az állam által támogatott szövetkezeti hálózatok között állandó ellentétek voltak. A magánszféra támadásait nemegyszer a hatósági intézmények, politikai szervezetek közvetítették, a támadások hárártására a szövetkezetek vezetői gyakran hangsúlyozták intézményük szerepét, hasznosságát az erdélyi társadalom életében. A védekezésben felhozott érvek között gyakoriak voltak a gazdaságon kívüliek, pl. a történetiségnek, a szövetkezetek múltban végzett munkája elismerésének, elismertetésének hangsúlyozása.

A szövetkezeti autonómia szükségességének igénye szintén többször felbukkanó érv volt: 1943 őszén a „Szövetség” elnöke a *Kárpát-medence* folyóiratban arról cikkezett, hogy „bármilyen helyzetben vagyunk, feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a mi erdélyi szövetkezeti mozgalmunk mindenképpen autonóm és önálló maradjon. Ne gondolja senki, hogy hálátlanok vagyunk az eddig élvezett és ezután élvezendő segítségekért, de... a mi autonómiánkra szükség van!”⁸⁵

Csík megyében „a Szövetség kebelébe tartozott néhány erdőgazdasági szövetkezet is. Ezek közül a Dr. Karda Ferenc-féle

84 MOL Z. 839. 4. 55. 155 p.

85 Bethlen László a „Szövetség” elnöke. *Kárpátmedence*, 1943. szeptember 559–562. p.

csíkszentdomokosi Viktória és Arbor nevű szövetkezetek emelkedtek különös jelentőségre, amelyek szövetkezeti alapon oldották meg az eladásra kerülő környékbeli erdőbirtokosságbeli vágterületeken kitermelt fenyőgömbfának a felfűrészelését, ezen kívül meszet égettek és villanyvilágítással látták el a községet.”⁸⁶

Említettük, hogy az erdélyi szövetkezetek magyar állami támogatására már a bécsi döntést megelőző időszakban is volt példa. Egy későbbi értékelés szerint a „30-as években a Budapestről Erdélybe küldött pénzek állítólag nem lettek teljes összegükben a szövetkezeti mozgalom céljaira felhasználva” voltak erdélyi szövetkezeti vezetők akik ellen a magyar állami támogatások felhasználásának kivizsgálását kezdeményezték a visszacsatolás után, sőt a fent említett csíkszentdomokosi szövetkezet vezetői ellen bűnvádi eljárás is indult. A „Szövetség” vezetőjét, Bethlen grófot azzal vádolták, hogy a székelykeresztúri tejüzem építésekor „a beruházásoknál pedig a gróf szűkebb környezete kapott megbízatást vajgyári berendezések beszerzésére, építkezések végzésére és hasonló súlyos kiadásokkal járó feladatok megoldására.”⁸⁷

Az állam általában a szükséges üzletrésztőkével, kamatmentes, hosszúlejratú kölcsönökkel támogatta az induló tagszövetkezeteket. Az állami támogatást a szövetkezetek sikeres működésében ennek vezetői fontos, nélkülözhetetlen tényezőnek tekintették. Az 1941-ben szervezett gyergyói fakitermelő- és értékesítő szövetkezet alakításakor ennek vezetői úgy vélekedtek, hogy „éppen a hatalmas lendülettel és páratlan állami támogatással induló Gyergyói Erdőbirtokosok Szövetkezetének példája is bizonyítja, hogy maga a szövetkezeti alapra való beállítás sem végezhető el eredményt biztosító módon az állam támogatása nélkül.”⁸⁸

Az alábbiakban az Erdélyrészi Hangya támogatási kérelmeiben is több adalék található az állami támogatás szükségességének indoklásáról. A hitelek, kölcsönök mellett a kormányzattól a

86 MOL Z. 51. 31. 401 tétel. Feljegyzés az Erdélyi szövetkezeti mozgalomról és fákerekelemlről. 4 p.

87 MOL Z. 51. uo.

88 MOLZ. 51.uo.

szövetkezetek időnként szakértői segítséget is kértek. 1941-ben a szövetkezet vezetősége felirattal fordult a földművelésügyi miniszterhez: „a Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja, Kolozsvárt, azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy Brückler József az OMTK ügyvezető igazgatója rövidebb időre szaktanácsadóként a Szövetség rendelkezésére bocsájtassék. Tekintettel arra, hogy a Szövetség megfelelő működéséhez az erdélyi részek tejerősítésének megszervezése érdekében különös súlyt helyezek, felkérem a központot, hogy nevezett igazgatót lehetőleg rövidesen bocsássa a Szövetség rendelkezésére azzal, hogy az ott kifejtett működéséről annak idején jelentését hozzám is terjessze fel.”⁸⁹

Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetsége

Az 1940. október 16-án a Hangya Szövetkezetek igazgatósági gyűlésén elhatározták, hogy „a visszatért területek közül a szoros értelemben vett erdélyi területen fekvő szövetkezetek Marosvásárhely székhellyel szövetkezetet hoznak létre, amelynek cége lesz: az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetsége, mint szövetkezet.” A budapesti Hangya és az erdélyi Hangya „abban állapodtak meg, hogy az erdélyi területeken végzendő szövetkezeti értékesítést az Erdélyi Hangya végzi el.”⁹⁰ Az együttműködés nemcsak az értékesítésre, hanem termékvásárlásra, szakmai oktatásra is kiterjedt. Például a székelyföldi tollértékesítés megszervezésére: a budapesti Hangya a „nálunk bevált rendszer alapján útmutatást ad a tollértékesítés adminisztrációjáról és az ügykezeléshez szükséges nyomtatványokat, körleveleket egyidejűleg rendelkezésre bocsátja. Ezt követően a t. igazgatóság a kijelölt tollszervezőket gyakorlati és szakmai oktatásra felküldi központunk tollüzemébe, ahol circa egy hónap alatt a legszükségesebb tudnivalókra betanítják. Ez idő alatt részükre mi folyósítunk egyenként havi 100 – azaz száz pengő tanulmányi segélyt... E helyen említjük meg, hogy ez idő szerint Budapesten öt olyan székely ifjút képezünk ki

⁸⁹ MOL Z. 839. 4. csomó 55 tétel.

⁹⁰ MOL Z. 795. 27. csomó 99 tétel.

a tollszakmában, akik az érdi népfőiskolát elvégezték és ezeket szándékozunk majd egy hónapi oktatás után a t. cím rendelkezésére bocsátani. 1941 máj. 8.”⁹¹

Az Erdélyrészi Hangya tagszövetkezeti hálózata lendületes ütemben épült ki. A kisvárosokban, falvakon megalakuló szövetkezetek 1940-1942-ben az alábbi ütemben kérték a központnál felvételüket:⁹²

<i>A tagszövetkezetek jelentkezésének időpontja</i>	<i>A jelentkező tagszövetkezetek száma</i>
1940. november 26.	73
december 11.	42
december 24.	89
1941. február 27.	78
március 26.	28
június 18.	42
július 30.	10
december 4.	5
1942. április 22.	12
november 11.	8

A vizsgált időszak végére a Marosvásárhelyi Hangya központ kötelékébe 439 tagszövetkezet tartozott. A marosvásárhelyi és nagyenyedi szövetkezeti központokat 1945. szeptember 18-án egyesítették, létrejött a „Kaláka” Erdélyi Népi Szövetkezetek Központja.⁹³ A szövetkezetek vagyónát az ötvenes évek elejére beolvasztották a szocialista román állam – „a dolgozó nép” – tulajdonába.

Az Erdélyrészi Hangyának az állam támogatásokat nyújtott építkezésekre, berendezésekre, forgatókére, árufelvásárlásra. Az

91 MOL Z. 795. 27. cs. 99. tétel.

92 Fol. Hung. 3634/1. 7–198 p.

93 Fol. Hung. 3634/2. 90–91 p.

alábbi dokumentumrészleteket úgy válogattuk, hogy a támogatások mértékéről, jellegéről minél átfogóbb kép legyen alkotható: „a kormány kívánsága az volt, hogy szervezzünk a visszatért területeken áruraktárakat, hogy a közellátás biztosítva legyen. Úgy a központ megalakulásához, valamint a raktárak szervezéséhez megadta a szükséges támogatást, amelynek segítségével, támaszkodva a saját erőinkre is, az adott feladatot sikerülni fog megoldani... Másfélmillió segélyt nyújtott a kormány központunk részére, hogy abból a tervezett raktárakat megszervezzük és a fent maradó összeget forgótókeként használjuk fel: 500 000 pengőt kölcsönképpen, hogy áruraktárházakat vásároljunk, vagy építsünk a tervezett helységeken, de azért is, hogy később Marosvásárhelyen egy hűtőházat építsünk, amikor annak szüksége jelentkezik. Tehát a segély és a kölcsönök összege 2 400 000 pengő.”⁹⁴

A FM megbízta a Hangya Szövetkezetek Szövetségét a „székelyföldi erdei gyümölcs felvásárlásával és feldolgozásával. E célból az EMGE-nek 100.000 pengőt bocsátott rendelkezésére, azzal az utasítással, hogy ebből feldolgozó telepek, prések, zúzó és szárítók felállítását eszközölje, a megmaradó pénzt pedig az Erdélyrészi Hangyának utalja át, az általa beszerzett egyéb berendezési tárgyak vételének fedezetére.” A F.M. 73.636/ 1941 rendelete alapján a Központ feldolgozó üzemeket állított fel Gyimesközéplokon, Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Hollósarkán, Rátosnyán, valamint Marosvásárhelyen. Az újabb 150 000 pengő segélyért a F.M. folyamodó érvelés szerint „a múlt évi eredmény nemcsak, hogy felbátorított, de majdnem kötelességünké tette 3 újabb feldolgozó telep felállítását Parajdon, Székelyudvarhelyen és Baróton, abból a célból, hogy az Udvarhely megyei erdőkben termő gyümölcsöket szintén összegyűjthessük és ezáltal a nemzeti vagyon ezt a részét is megmenthessük az elpusztulástól egyrészt, másrészt, hogy Udvarhely megye összékely lakosságát is tekintélyes mellékkeresethez juttassuk.”⁹⁵

94 Fol. Hung. 3624. 2.

95 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

1941. december 4-én a FM „egy Marosvásárhelyen felállítandó konzervgyár ügyét tette – nem hivatalos formában – az Erdélyrészi Hangyának programjává. Erre anyagi támogatást kértünk, amire a FM 100 000 pengő államsegélyt utalt ki. Ez az összeg körülbelül csak fele azoknak az investícióknak, amelyeket egy konzervgyár igényel, de miután a legutóbbi budapesti tartózkodás során biztatást kaptunk, hogy a jövő évi költségvetés terhére a F.M. újabb segélyben részesíti az Erdélyrészi Hangyát, Vezérigazgató kéri a konzervgyár felállítását elhatározni.”⁹⁶

1942 szeptemberében újabb 120 000 pengő elszámolandó államsegélyt utaltak ki a meggyesfalvi konzervüzem felépítéséhez.⁹⁷ Ugyanebben az évben libatenyészet felállításához kért és kapott 25.000 pengő államsegélyt a szövetség, „a tenyész-anyagot az ország legértékesebb lúdtenyésztő vidékéről, a Tisza mentéről, Hódmezővásárhelyről és a szegedi tanyákról szereztek be. A tenyész szaporulatát a székely gazdáknak akciós áron osztja ki, és pedig nem pénzért, hanem – a fehér toll értékének megismerése, továbbá a tenyésztők kedv emelése és a toll kezelésének szakszerű elsajátítása végett – a kiosztott libák után nyert 2 P értékű fehér libatollért.”⁹⁸

A Hangya állami támogatással az erdélyi városokban és néhány nagyobb községben is áruraktár hálózatot épített ki: „Együttes gyűlés határozatilag kimondja, hogy még 1940. év folyamán határozatot hozott arra, hogy Kolozsváron, Marosvásárhelyen Baróton, Csíkszeredán, Désen, Erdőszentgyörgyön, Gyergyószentmiklóson, Kézdivásárhelyen, Maroshévízen, Nyárádszeredán, Pajdon, Szászrégenben, Székelykeresztúron és Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen, Szilágysomlyón áruraktárt, Meggyesfalván ipartelepét létesít... Vezérigazgató bejelenti, hogy a Nagyméltóságú Földművelésügyi Miniszter úrtól leirat érkezett, melyben hűtőház megépítése esetén hajlandó 300 000 P államsegély

96 Fol Hung 3624.1.,116.

97 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

98 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

és 145 000 P államkölcsönt részünkre folyósítani. Később a 82.415/1942. VI.3. és a 40.072/1942. VI.3 számú leírat értelmében a hűtőház építésére újabb kedvezményes kamatozású, hosszúlejáratú kölcsönt utalt ki a FM a Hangyának: „amennyiben Marosvásárhelyen hűtőházat létesítünk, 300 000 P államsegélyt és 700 000 P 15 év alatt törlesztendő 5%-os amortizációs kölcsönt helyezett kilátásba. Ennek alapján a tervezés megtörtént, az alapozást már megkezdtük, és intézkedtünk a fenti összegek folyósítása iránt is” – jelentette az igazgatótanács az 1942. november 11-i gyűlésen.

Államkölcsönök, támogatások szükségességének indoklásakor a szövetkezet vezetősége a rossz közlekedési helyzetre, a hiánypótló szociális tevékenységre, a bankoktól való függetlenségének megőrzésére hivatkozott: „Udvarhely megye a vasútvonaltól teljesen el van vágva, s így az ország legelzártabb területe... Képtelenek vagyunk az egész megyének – beleértve a várost is – a lisztellátásáról gondoskodni... Ez az akció átlagosan 300 000 pengőt köt le forgótókékből. A népruházati áru megvásárlása és az erre rászorultak részére való kiosztására irányuló akció 150 000 P-t köt le. A néplekvár akció 16 raktárnál tárolva 50 000 P, hogy akcióinkat zavartalanul s ne a pénzügyi intézetek túlzott igénybevételeivel bonyolítsuk le, mert ez utóbbi kiszolgáltatottságot jelent s ebből Intézetünkre sok kár háramlik.”⁹⁹

Mivel a „termelők évről-évre saját termésű, legtöbb esetben elfajzott, leromlott magvaikat használták továbbszaporításra” az Erdélyrészi Hangya rendszeresen részt vett a vetőmagakciók lebonyolításában: 1942-ben 10 000 pengő államsegélyt utaltak ki a szövetkezetnek vetőmag beszerzésre.¹⁰⁰

A hivatalos ügyrendi útvonalon felterjesztett segély-igények sikeres kielégítését az erdélyi vezetők a személyes kapcsolatok felhasználásával is igyekeztek elősegíteni. 1942 nyarán a székelyföldi alma felvásárlásához a FM-től forgótókének kért 1 500 000 kamatmentes állami kölcsön ügyét, egyik szövetkezeti vezető, a

99 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

100 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

FM erdélyi kirendeltségének megkerülésével próbálta előmozdítani:

„Kedves Béla bátyám!

Ígéretemhez híven megküldöm az Erdélyrészi Hangya központ beadványát, mely tévedésből nem lett csatolva a kirendeltség felterjesztéséhez. A felterjesztést személyesen adtam át Hazay Ducinak. Nagyon kérek, méltóztassál ezt az ügyet pártfogásodba venni, és amint döntés van benne, erről a kirendeltséget értesíteni. Szíves intézkedésedet előre is köszönve szeretettel köszönt.

igaz híved...

Kolozsvár, 1942. aug. 28.¹⁰¹

„Erdély egyik legfontosabb népi szervezete” – ahogy az EH vezetői intézményüket minősítették – 1943. év végén összesen 410 tagszövetkezetből állott. A kereskedelmi, értékesítési tevékenység mellett az EH a háziipart is támogatta: „Közellátási tevékenységünkkel a közellátási minisztériumot támogattuk nagyvonalú terveinek keresztülvitelében.... Székelyföld szegény sorsú lakosságának megsegítésére több községben igen szép eredménnyel szalmaszövő tanfolyamokat rendeztünk. Kész szalmaárú beváltó telepeket létesítettünk Kőröspatakon, Bözödön, Vágáson... Telekfalván és Szolokmán 12-18 fogú gereblye valamint favilla gyártását indítottuk be és ilyen módon a két község lakosságának pár hónap alatt 42 000 P keresetet biztosítottunk... Minden módot megragadtunk, hogy az erdélyi falumunka különböző síkjain dolgozó két nagy társintézményünkkel az EMGE-vel és a Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezetek Központjával még a kisebbségi időkben megteremtett együttműködésünket tovább építsük. Támogattuk a közös erővel életre hívott új erdélyi intézményeknek, így elsősorban az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetkezetének és a Szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezetnek munkáját. 1 000 P üzletrésszel léptünk be az újonnan alakult erdélyi Tejértékesítő szervezetnek

101 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30019.

az Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő Szövetkezetnek a tagjai sorába.”¹⁰²

A támogatások és segélykérések indoklásában ennél az intézménynél is keveredtek a gazdasági jellegű érvek a szociális szerepvállalás és a nemzetpolitikai szempontok hangsúlyozásával. 1943-ban a szövetkezet vezetősége az értékesítési tevékenység fokozása érdekében 400 000 pengő államsegély kiutalásáért folyamodott a Földművelésügyi Minisztériumhoz: „a különféle értékesítési ágazatok kifejlesztése terén intézetünk fennállása óta erőteljes munkát végez a visszatért erdélyi területeken. Ez a munka – mint minden úttörő tevékenység – bizonyos fokig harcnak is tekinthető, aminek megvívásához segítségre, támogatásra van szükségünk... Csupán bátorkodunk arra rámutatni, hogy a mi békés építő harcunkhoz is sok pénzre van szükség, amivel sajnos nem rendelkezünk a szükséges mértékben. Szeretnők értékesítési tevékenységünket az eddiginél jóval fokozottabb mértékben folytatni az eredmények fejlesztése és ezáltal az erdélyi néprétegek anyagi erősítése érdekében.”¹⁰³

Az EH vezetése a 400 000 pengő állami támogatást terményértékesítési, tollértékesítési, gyógynövény-értékesítési, háziipari tevékenység terjesztésére, erdei gyümölcsgyűjtésre és kerti gyümölcsök nemesítésére oktató propagandisták javadalmazására, napidíjak, útiköltség kifizetésére, ismeretterjesztő kiadványok kiadására, tanfolyamok szervezésére kérte. A FM Erdélyi Kirendeltsége felügyeleti, ellenőrző szerepében a Hangya kiutalási kéréséhez csatolt véleményében rávilágít a segélyezési tevékenység ügymenetére. A támogatási kérések realitásának mérlegelése, a prioritások megállapítása, a segélyezettek tételes elszámoltatása általános gyakorlat volt.

A Kirendeltségnek a fenti esetben ennek az összegnek a felhasználásával kapcsolatban a szövetkezet tervezetére nézve az alábbi észrevétele volt:

102 MOL Z. 795. 27 csomó. 99 tétel.

103 MOL K. 84. 1943. 40 tétel. 266. cs. 170.

„1. Az oktatással (helyes talajművelés, vetőmagkezelés, stb.) a földművelésügyi szervek, iskolák, felügyelőségek, iskolán kívüli tanfolyamok, EMGE tanfolyamok és az EMGE egyaránt foglalkoznak, és pedig lényegesen olcsóbban, mint ahogy azt a Hangya tervezi, mert egyik előadónak sem jut havonta 1 500 P, amekkora összeget a Hangya egy-egy propagandista javadalmazására beállít. Hozzá kell ehhez tenni még azt, hogy a földművelésügyi szervek és az EMGE előadói tudományosan is képzett szakemberek, a Hangya pedig a kirendeltség tudomása szerint ilyennel nem rendelkezik, tehát 10 ilyen propagandistát nem tud kiállítani.

2. A Hangya a többi értékesítési ágazatnál is (toll, gyógynövény, gyümölcsértékesítés, háziipar) az államsegélyt a propagandára és a jutalmazásra akarja felhasználni. Egy-egy propagandista javadalmazására ezekben az ágazatokban is egyenként 1 500 pengőt szán. A kirendeltség ezt az összeget az előbb közölt okok miatt túl magasnak tartja.”

Ezután következett a Kirendeltség prioritás-javaslat a tűzkáros székelykeresztúri szövetkezet javára:

„1: A 400.00 P-ből 80 000 P-t kapjon a székelykeresztúri Lenés Kenderfeldolgozó Szövetkezet, hogy a tűzvész folytán elpusztult üzemi épületét felépíthesse, az elpusztult gépeket pótolhassa és az áruban bekövetkezett kára is megtérüljön, mindezek után pedig serkentőleg hasson ez a gesztus arra nézve, hogy a termelését a következő évben lényegesen növelje...

2. A Hangya szövetkezetnek a megmaradó 320 000 pengő utaltassék ki, de azzal a feltétellel, hogy köteles teljes egészében a szórványvidéken (Kolozs, Szolnok-Doboka, Szilágy, Beszterce-Naszód vm.) befektetni. A szórványvidéken történő leghasznosabb felhasználásra nézve pedig a kirendeltség a Hangya szövetkezettel együttesen egységes tervezetet dolgoz ki és hajt végre.

Kolozsvár 1943 nov. 9

A miniszter rendeletéből

Dr. Balogh Vilmos s.k. miniszteri osztályfőnök.”¹⁰⁴

104 Uo., ikt. sz. 275497.

Más gazdasági intézmények

Az *Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő Szövetkezet* 1943-ban alakult, Marosvásárhely székhellyel. A Székelyföldön tejgyűjtő állomásokat létesített, támogatta a községi tejszövetkezeteket, hozzálátott a tejértékesítő hálózat kiépítéséhez, a kisvárosokban átvette a befejezetlen tejüzemek építését.¹⁰⁵

Az EMGE, a Futura, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete és a kolozsvári Szövetség létrehozta az *Erdélyi Gazdák Magértékesítő Szövetkezetét*, amelynek működési területe „az un. zárt erdélyi területre terjedt ki, azaz Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, Kolozs, Beszterce Naszód, Szilágy vm.” területére. A szövetkezetnek bizományosai voltak Udvarhely és Csík megyékben is.¹⁰⁶ Az intézmény működésének minisztériumi vizsgálata 1944. tavaszán kiderítette, hogy az állami támogatások, hitelek felhasználása nem a gazdatársadalom érdekeit, hanem inkább a hivatalnoki réteg javadalmazását szolgálta. Az alábbi dokumentumrészlet a társadalmi csoportok közötti viszonyoknak azt a ritka pillanatát örökítette meg, amikor egy magas rangú állami hivatalnok a gazdatársadalom érdekében igyekszik szabályozni az állam testén élőködő hivatalnokok túlkapásait: „A 35.305/1942.VII.3.sz. rendelettel 250.000 P összegű államsegély folyósítását helyeztem kilátásba az EMGE részére azzal a feltétellel, hogy az Egyesület tárcámmal szemben kötelezettséget vállal egy jogi személy keretében létesülő magtisztító telep teljes kapacitásának kihasználása mellett, 15 éven át tartó üzemben tartására. Az üzem fenntartásának költségei az Egyesületet terhelik. A vonatkozó leíratom szerint a kilátásba helyezett s a 273.949/1943. és 276.312/1943.VI.3 számú rendelettel folyósított államsegélyből beszerzett gépek és egyéb üzemi felszerelések az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület tulajdonát képezik. A magtisztító telep létrehozásával elsősorban szem előtt tartottam Erdély iparosításának szükségességét, célom az volt, hogy az

105 *Csiki Néplap*, 1943. november 10.

106 MOL Z. 822. 161 cs. 3861 tétel.

erdélyi magyar gazdatársadalom mezőgazdasági birtokának jövedelmezőségét emeljem azáltal, hogy lehetővé teszem részükre az általuk termelt gazdasági magvaknak önköltségi áron való tisztítását az EMGE állandó felügyelete és szavatossága mellett. E gondolatkörből folyóan a létrehozott EGM részére igen jelentős koncessziót adtam, amely mellett biztosítva látom a Szövetkezet további fejlődését és anyagi megerősödését. Tárcám részéről – dr. Kárpáti József által – lefolytatott vizsgálat azt állapította meg, hogy az EMGE, mint a Szövetkezet alapító tagja a Futurával és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetével együttesen szindikátusi szerződést kötött, amely arra jogosította fel a szerződő feleket, hogy a szövetkezet intern mérlege szerint mutatkozó nyereség 50%-át „versenytilalmi jutalék” címén maguk között megosszák. A szerződő felek az 1942/43 évi üzletrészre vonatkozóan még az eredeti szerződéses megállapodástól is eltértek, amennyiben az intern mérleg szerint mutatkozó nyereség egy részét maguk között kiöntötték, a másik részét pedig tisztviselői juttatásokra használták fel, akkor, amikor megállapíthatóan a szövetkezetnek nem hogy nyeresége lenne, hanem ha a folyósított államsegélyt is figyelembe vesszük, üzletrészét veszteséggel kellett volna zárnia.... A szindikátusi szerződés ellentétben áll az EMGE részéről tárcámmal szemben vállalt kötelezettségekkel, ezért felkérem a t. elnökséget, hogy a szindikátusi szerződés azonnali megszüntetése iránt a tárgyalásokat az érdekeltekkel haladéktalanul tegye folyamatba és az intern mérleg alapján az alapítók és az érdekelt tisztviselők részéről felvett nyereségkiöntést 8 napon belül fizettesse vissza a Szövetkezet pénztárába. A szövetkezet alapszabályába foglalt rendelkezések megítélésem szerint nem képviselik a magtermelő gazdák érdekeit... Abban az esetben, ha az EMGE, a szindikátusi szerződő felek, avagy a létrehozott szövetkezet vezetősége az általam fent kötött intencióknak megfelelően a Szövetkezet átszervezését nem foganatosítaná, úgy kénytelen leszek a szindikátusi szerződő felek, illetve azok vállalataival szemben tárcám részéről gazdaságpolitikai téren eddig érvényesített elgondolásaimat reví-

zió alá venni. Elvárom, hogy a t. elnökség és az érdekeltek rendelkezéseimet haladéktalanul hajtsák végre. Súlyt helyezek arra, hogy az érdekelt felek a Szövetkezet részére eddig folyósított hiteleket a szövetkezettől ne vonják meg, sőt azt a szükséghez képest emeljék fel, ezzel is bizonyosságot téve arról, hogy a közös cél megvalósítására áldozatokat is tudnak hozni az ottani magyarság érdekében.

Budapest 1944. évi május hó 25-én.

*A miniszter helyett:
Mocsáry Dániel államtitkár*¹⁰⁷

Az ugyanazon ágazati tevékenységet folytató országos hatáskörű és az erdélyi intézmények között időnként érdekellentétek, konfliktusok bontakoztak ki. Ilyen helyzet alakult ki az élőállat kereskedésben: „Ismerteti tovább menőleg Vezérigazgató azt a helyzetet, amely itt Erdélyben abból a körülményből kifolyólag állott elő, hogy az állatértékesítéssel az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete külön is foglalkoztak. E körülmény mindkét szerv, tehát az Erdélyrészi Hangya, valamint az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetsége közös akciójának vezetősége részéről megnyilvánult minden ideális elgondolás és utasítás ellenére is összeütközéseket váltott ki a fenti intézmények között.”¹⁰⁸

Az erdélyi intézmények működését és állami támogatását elemző anyaországi gazdasági szakemberek, szigorúan racionális szempontokat érvényesítve gyakran bírálták a kormányzat erdélyi támogatás-politikáját. Egy erdélyi körútjáról Budapestre visszatérő gazdasági elemző jelentésében a Hangya működéséről a következőket írta: „maga a Hangya központ, mint kereskedelmi vállalat nagyon szépen működik. Elsőrangúan megszervezte Székelyföldön az erdei gyümölcsök gyűjtését. Marosvásárhelyen hatalmas székházat épített és a város mellett Medgyesfalván fekvő gyártelepe

107 MOL Z. 822. 161 cs. 3681 tétel. A F. M.. 65.688/1944. VI. B. csoport 2. ü.o.

108 Fol. Hung. 3634/1. 133 p.

szinte amerikai ütemben fejlődik. Azonban az új székház helyett egyelőre talán tagszövetkezeteinek hitelkereteit kellett volna emelnie, mert ez idő szerint legfeljebb a befizetett üzletrésztőkék erejéig tud hitelt nyújtani tagjainak.”¹⁰⁹ „Az Erdélyrészi Hangya egyébként elismerésre méltó működésével kapcsolatban önként merül fel a kérdés, hogy a kormányzat tulajdonképpen miért segíti elő, és miért támogatja az erdélyi gazdasági élet szeparatiztikus törekvéseit. Például az Erdélyrészi Hangya, a Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja és az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő szövetkezete mind olyan szervezetek, amelyeknek funkcióit az anyaország régóta fennálló, begyakorlott és kitűnő szakemberekkel rendelkező hasonló szervezetei kitűnően elláthatták volna. Miért kellett ezeket a kicsiny erdélyi szervezeteket új hitelkonstrukciókkal, új állami támogatásokkal segíteni vagy életre kelteni és új vezetőséggel, adminisztrációs személyzettel kibővíteni? Az anyaország meglévő szervezetei azonnal komoly gazdasági építőmunkába foghattak volna, ezek pedig még igen hosszú ideig a kezdet nehézségeivel, szervezkedéssel és főként tőkehiánnyal fognak küzdeni. Eltekintve attól, hogy a kétszeres adminisztrációhoz nem is lehet elegendő számú szakembert találni Erdélyben, az ilyesmi túlságosan nagy luxus ilyen szegény és kis ország számára, mint mi vagyunk. Ezeket a szeparatiztikus törekvéseket sem Erdély speciális viszonyai, sem a Budapeستől való nagy távolság nem indokolják. Így csak arra lehet mindezt magyarázni, hogy egy-két igen kiváló és jó szándékú, de Erdély határain túl nem látó előkelő úr (pl. gr Bethlen László és gr. Teleki Béla) elgondolásai jutnak érvényre, ami erdélyi szempontból talán szép eredmény, de országos viszonylatban a nagytér gazdaság elméletének idején teljesen korszerűtlen s amellet külföldön is azt a hiedelmet keltheti, hogy Erdélyt az ország nem tudja megemészteni.”¹¹⁰

109 Fol. Hung. 2127. 10–11 p.

110 Uo.

Az *Erdélyi Szociális Szervezet* volt az első állami segélyszervezet a visszacsatolás után, rövid ideig létezett. A vármegyékben szociális irodái működtek, népruházati akciókat, gyermekétkeztetést, a polgári menekültek gondozását támogatta. Munkaközvetítéssel, élelmiszer segélyek szétosztásával, főzőtanfolyamok szervezésével is foglalkozott. 1941. közepén szerepét az *Országos Népi és Családvédelmi Alap* (O.N.Cs.A) vette át.

Az O.N.Cs. Alapot az 1940. évi XXIII. tc. hívta életre, feladata főként a mezőgazdasággal foglalkozó, „megélhetésükben veszélyeztetett családok” támogatása és gyermekvédelmi feladatok ellátása volt.

Az O.N.Cs.A. végrehajtó szervei az egyes törvényhatóságokban alakított közjóléti szövetkezetek voltak. Az intézmény 1940. évi költségvetésében 29,5 millió P, 1941. évben 96,7 millió P és az 1942. évben 99,3 millió P kiadás szerepelt. Házakat építtetett és javíttatott, házi és kisipari támogatásokat adott a sokgyermekes családoknak, állatjuttatásokat (tehenek, lovak, sertések és kisállatokat) bonyolított le.¹¹¹ A házasulandóknak házassági kölcsönöket is nyújtott.

Az erdélyi *közjóléti szövetkezet* működését a 3.500/1941. M.E sz. rendelet szabályozta fő tevékenysége a kishitelek kihelyezése volt: „a közjóléti szövetkezetek feladata az, hogy a magyarság gazdaságilag leggyengébb társadalmi rétegeinek hitel igényeit ki-elégítse.” A kölcsönök kamatmentesek voltak, csupán 2-5%-os egyszeri kezelési költséget számítottak fel, a törlesztési idő 6 hónaptól 30 esztendeig terjedt. Csak a sokgyermekes családoknak (4 tizenhét év alatti gyermek) nyújtott hiteleket. A szövetkezet 1942. őszéig 609 millió pengőt kapott az Országos Népi és Családvédelmi Alaptól. A közjóléti szövetkezetek a vármegyékben az alispán és egy-egy vármegyei aljegyző felügyelete alatt állottak, legfőbb felügyeleti hatóságuk a Belügyminisztérium volt.

A *Nemzeti Önállósítást Alap* kezdeti célkitűzése az értelmiségi munkanélküliek gazdasági önállósítása volt. A visszacsatolás után

111 Az O.N.Cs.A. hároméves működésének eredményei. In: Új Európa. 1943. december, II évf. 12 sz. 755–756 p. Társadalmi és Gazdasági folyóirat. Szerkeszti: Matolcsy Máttyás.

a szakképzett kereskedőket és iparosokat támogatta. „Az Alap vagyonát a Pénzügyi Központ kezelte és folyósította. A kölcsönösszeg után kamat címén legfeljebb 2%-ot lehet felszámítani” a törlesztés nem lehetett 10 évnél hosszabb idő. Az első 3 évben a törlesztést fel is lehetett függeszteni.¹¹² Annak megítélésében, hogy kik érdemlik meg az Alap kölcsönét „az Erdélyrészi Gazdasági Tanács számára különös jelentőségű feladat jut. Ugyanekkor pedig az Erdélyrészi Gazdasági Tanács a kereskedelmi- és iparkamarákkal tart fenn szoros kapcsolatot, a helyi szükséglet megállapítása irányában.”¹¹³ A közjóléti szövetkezetek mellett az erdélyi igénylők mint fennebb említettük a Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezet Központjának hitelszövetkezetein keresztül juthattak hitelekhöz. A harmadik hitellehetőséget az országos pénzügyi intézetek helyi fiókjai jelentették.

5. A mezőgazdaság állami támogatása

A mezőgazdasági termelés állami irányításának a nemzetközi gyakorlatban használt eszközeit a húszas, harmincas években Magyarországon is alkalmazták.¹¹⁴ A trianoni területen a visszacsatlóskor az állami beavatkozásnak a termelés szervezésébe, a termékek minőségének javításába, de általában a termelőtevékenység korszerűsítésének, magasabb színvonalra emelésének már kialakult, sokrétű gyakorlata volt. A kormányzat főleg német és olasz példák nyomán a hazai termelést minden ágazatban fejleszteni igyekezett, elsősorban az élelmiszereket és nyersanyagot szolgáltató mezőgazdaság ügyeibe irányítóan belenyúlt.¹¹⁵ Az állami beavatkozás konkrét területei közül a legfontosabbak a

112 Szakács Gusztáv: A Nemzeti Önellősítési Alap Erdélyben. In: *Hitel*, 1943. VIII. évf. 4. 205 p.

113 Uo. 206 p.

114 Szuhay Miklós: Az állami beavatkozás és a magyar mezőgazdaság az 1930-as években. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1962. 103 p.

115 Szabó Miklós: Agrárválság és értékesítési politika. In: *Trianoni Magyarország mezőgazdasága*. Új Barázda lapkiadó. Budapest. 1940. 237 p.

következők voltak: a növénytermesztésben a termékek minőségének javítása elsősorban vetőmag-nemesítéssel, vetőmagakciókkal, a termesztési technológia javítását a műtrágyahasználat kiszélesítésének támogatásával, kedvezményes gépvásárlási akciókkal, a termelési jutalmak bevezetésével ösztönözték.

Az állam az állattenyésztésben a termelékenyebb fajták szaporítását külföldről (elsősorban Svájcból) beszerzett tenyészállatokkal, a törzskönyvezett állomány növelésével, az értékesítést a felárrendszer bevezetésével, a termékek vasúti szállítási díjainak csökkentésével támogatta.

A kormányzat erdélyi mezőgazdaság fejlesztő programjában is intézményesítette a korábbi másfél évtized gyakorlatát. Az agrárszakemberek is a trianoni terület gazdaságirányítási tapasztalatainak szempontjából értékelték a mezőgazdaság helyzetét és határozták meg a visszacsatolt területen elvégzendő feladatokat. A támogatások célba juttatásában az állami mezőgazdasági szakigazgatási szervek, intézmények mellett a kormányzat kezdettől jelentős szerepet engedett az EMGE-nek és az erdélyi szövetkezeti hálózatnak.

Az erdélyi mezőgazdasági termelés alacsony színvonaláról már szóltunk egyik előbbi fejezetben. A visszacsatolás után a termelés elmaradottságát elemző szakírók szerint a bajok okai a mezőgazdaságban a következők voltak: a „legfőbb hiba az, hogy a gazdák nem rendelkeznek megfelelő nemesített vetőmaggal... a rét és legelőgazdálkodásról csak a legrosszabb véleményt mondhatjuk” a gyümölcsstermesztés külterjes, „szántás és trágyázás nélkül, a védekező permetezést nem ismerve.” A megfelelő talajművelés bevezetése mélyebb talajművelést, megfelelő istállótrágyázást, a műtrágya fokozott alkalmazását, az istállótrágya szakszerű kezelését, trágyatelepek építését igényelné. A szántóföldi növénytermesztésben szükség lenne az ipari növények szerződéses termel-tetésére. A termesztési technológiában fel kellene hagyni „a nyomásos gazdálkodás magángazdaságilag is igen drága és nemzetgazdaságilag káros megkötöttségeivel és a vetésforgó szerinti

gazdálkodásra kell áttérni... Semmi körülmények között nem engedhető meg, hogy a szántóföldi terület átlag 13,3%-a ugar legyen, amint most van. Az ugarterület nagyságában Csík megye vezet 26,6%-os aránnyal...”¹¹⁶

Az állattenyésztés is fejletlen volt, amellett, hogy az alacsony termelékenységű fajták elterjedtebbek voltak, gazdaságoként átlagosan csekély volt az állatállomány létszáma is: „nem haladja meg 100 k.h. mezőgazdasági területre a 20 számos állatot, ami az ország többi területeivel szembeállítva 20–40%-os csökkenést mutat.”¹¹⁷ Más termelési tényezők vizsgálatánál is kiderült, hogy „az erdélyi gazdaságok nemcsak az állattőke, hanem az épület-felszerelés és géptőke szempontjából is szegényebben állnak, mint az anyaországbeliek.”¹¹⁸ Az állatlétszám növelése mellett az állattenyésztésben „szükséges a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.”¹¹⁹

Az elmaradottság felszámolására szükségesnek tartott újítások végrehajtásában az érdekeltek a legfontosabb tényezőnek az állatot tekintették. A mezőgazdasági termelés korszerűsítésében, a gyenge piac mellett az állam volt a legfontosabb modernizáló tényező.

A Székelyföld gazdasági felemelésére állami támogatással már a századforduló után történtek kísérletek. Az 1902-es tusnádi kongresszus után a megyeszékhelyeken minisztériumi kirendeltségek létesültek, széleskörű székelyföldi „népsegítési” gazdasági akció bontakozott ki. Ennek keretében kedvezményes áron osztottak fajállatokat a gazdáknak. Udvarhely megyében három év alatt 300 állami tehén került kiosztásra, ezek „szimmentháli hasas” tehenek voltak, a gazdák 3 évi részletfizetéssel és árkedvezményel jutottak az állatokhoz. De osztottak mangalica hasas

116 Dr. Solty Ernő: Agrárpolitikai feladatok Erdélyben. In: *Kárpátmedence*. Gazdaságpolitikai Szemle. 1941. május. 37–44 p.

117 Farkas Árpád: Az erdélyi gazdaságok üzemi viszonyai és időszerű kérdései. Kolozsvár. Minerva, 1941. 5.

118 Uo. 6.

119 Dr. Solty Ernő: i.m.

anyakocákat, tenyész-juhokat, nemes baromfit és építettek betonból minta-trágyatelepeket. A rét- és legelőjavítási programban gyombokor irtást, vízmosások megkötését, a szakaszos legeltetést, fűmagvetést vezették be, a csordaitató helyeken vasbetonvályúk készültek. Udvarhely megyébe 50 szecs kavágó gép (ebből 18 ingyen) érkezett a Kühne-gyárból kedvezményes áron. A gazdák ekkor ismerkedtek első alkalommal a műtrágyával.

A kirendeltségek állatbiztosító szövetkezeteket szerveztek, ekkor alakultak a székely falvakban az első gazdakörök, ekkor kezdték oktatni a kirendeltség szervezésében a gazdasági szakismereteket. Az Udvarhely vármegyei kirendeltség vezetőjének tapasztalata szerint „a nép nagyon bizalmatlan volt minden állami beavatkozás iránt.”¹²⁰

A 2. bécsi döntés után az erdélyi gazdasági szakemberek, társadalomkutatók, politikusok egybehangzó véleménye volt, hogy az új államkeretek közötti gazdasági különbségek kiküszöbölésére, vagyis az elmaradott erdélyi társadalom és gazdaság felemelésére, a kormánynak kell elvégezni az „egybehangolás”¹²¹ nehéz munkáját. Az államilag irányított termelés-szervezést a két világháború közötti erdélyi közgondolkodásban is ismert és kívánatos gazdaságpolitikai gyakorlatként értették. Dr. Oberding József György gazdasági szakíró korszakos újításként üdvözölte a *Hitel* hasábjain az 1937. március 22-én megjelent román mezőgazdasági törvényt, amely Romániában meghirdette az irányított gazdaság elveinek alkalmazását a mezőgazdaságban.¹²² A törvény hiányos-

120 Dorner Béla: Székelyföldi esetek. Erdélyi gazdasági emlékek. Budapest Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.T. 1940. 42 p.

121 A korszak közéleti-politikai sajtójában sokat használt „egybehangolás” fogalmának nemcsak gazdasági, hanem komplex – közigazgatási, szociálpolitikai, pénzügyi, oktatási – vonatkozásai is voltak. Nem mehetünk bele ennek a kérdésnek tárgyalásába, csak jelezzük, hogy a korszakra emlékezők 40-50 év távlatából elhibázott politikának tartották a budapesti kormányok túlzott központosítási törekvéseit (lásd Teleki Béla és Vita Sándor emlékezéseit In: Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége*. NIS Kiadó Kolozsvár 1993. 14 p. és 29 p.)

122 Dr. Oberding József György: Románia mezőgazdaságának átszervezése. In: *Hitel*, 1937. 2 évf. 2 sz. 133–140 p.

ságainak kiemelése után a szerző hasznosnak, eredménnyel biztató rendelkezésnek vélte a községek két- és háromnyomásos vetésforgójának – ha kell hatósági erőszak bevetésével – modernebb művelési rendszerekre történő felcserélését.¹²³

A mezőgazdasági termelés egységes szervezésének és központi irányításának szükségességét az Erdélyi Párt politikusai is elvárásaként fogalmazták meg a kormányzat felé.¹²⁴

Az erdélyi gazdasági kérdésekben a kormány tanácsadó szerve az Erdélyi Gazdasági Tanács volt. Emellett a mezőgazdasági ügyekben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület is a Földművelésügyi Minisztérium tanácsadó és végrehajtó szerve volt. Az intézményt miniszteri tanácsos vezette, hatásköre kiterjedt az „erdészeti, állami mezőgazdasági birtokokat illető, vadászati, lótenyésztési, vám- és kereskedelempolitikai, mezőgazdasági statisztikai, hírszolgálati, birtokpolitikai, vízügyi, mezőgazdasági társadalombiztosítási, kísérletügyi és terményhamisítási ügyágazatokra.”¹²⁵

1941 júniusában a 3910. M. E. rendelet értelmében „a visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságába beillesztése és fejlesztése céljából, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügyi központi igazgatáskörében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevételére alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a földművelésügyi miniszter kirendeltséget létesít.”¹²⁶ A kirendeltség székhelye Kolozsváron volt.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara működése a visszacsatolt területre nem terjedt ki. Helyette az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt „köteles a működési területén észlelt és a mezőgazdasági termeléssel valamint a mezőgazdaság helyzetével összefüggő jelenségekről a

123 Dr. Oberding József György: i.m. 136 p.

124 Teleki Béla: i.m. 46 p.

125 Hivatalos Közlöny, Kiadja a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest. 1941. 461 p.

126 Magyarország Rendeletek Tára. Hetvennegyedik évfolyam. 1941. 1. 1126 p.

földművelésügyi minisztert minden hónap 15 napjáig tájékoztatni.”¹²⁷

A mezőgazdaságban „visszacsatolások után a magyar agrárpolitikának termeléspolitikai és földbirtok-politikai vonalon kellett megteremtenie az országrészek közötti egyensúlyt.”¹²⁸ A tervezett gazdaságpolitikai változások, fejlesztési tervek, segélyezési programok végrehajtásában kedvezőtlen körülményt jelentett, hogy „Magyarország a háború kellős közepén fogott hozzá a mezőgazdaság fejlesztéséhez, melyről törvényhozói úton, egymilliárd pengős keretben, tíz év alatt végrehajtandó terv alapján gondoskodott.”¹²⁹

A beruházások adminisztrálásában, a kormányzati célok megvalósításában is a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége volt a teljes hatósági jogkörrel felruházott intézmény. Tevékenységi területe a Székelyföldre is kiterjedt: a szántóföldi kultúra, az állattenyésztés, legelőgazdálkodás, terményértékesítés, és a gazdasági oktatás problémáiban.¹³⁰

A mezőgazdasági támogatások lebonyolításában fontos szerepe volt a kormányzati intézményekkel együttműködő, széles társadalmi bázisra szervezett EMGE-nek. A harmincas évek közepétől Dr. Szász Pál elnöksége alatt az EMGE „kilép egy társadalmi érdekvédelmi szervezet rezerváltságából és társadalmi szervezetté akar nőni, még pedig úgy, hogy a szervezést alul, a népnél kezdi el. Ekkor lesznek az EMGE alapkövei a falusi gazdakörök...” – írta lelkesülten az Erdélybe látogató Darvas József író.¹³¹ 1940–44 között Teleki Béla az EMGE elnöke, a kortárs Vita Sándor szerint: „nagyon jól felismerte: az erdélyi magyarságnak elsősorban gazdaságilag kell megerősödni. S mivel az erdélyi magyarságnak nagy többsége mezőgazdaságból élt, tehát a mezőgazdaság színvonalát kellett emelni.”¹³² A szervezet taglétszáma a visszacsatolás

127 Uo. 593 p.

128 Hantos i.m.: 486 p.

129 Hantos i.m.: 489 p.

130 *Erdélyi Gazda*, 1941. Július. 298–308 p.

131 Darvas József: Erdélyi napló. In: *Hitel*, 1943. 8 évf. 11. 705 p.

132 Vita Sándor emlékezése. In: Tibori Szabó Zoltán: i.m. 24 p.

után rohamosan gyarapodott: Észak-Erdély területén 1942. május 1-ig, a visszacsatoláskor nyilvántartott 13 339 főről 34 008 főre emelkedett. 1943 májusában 53 000 egyéni tag és 811 gazdakör tartozott a szervezet kereteibe. A gyors létszámemelkedés oka a fokozott propagandamunka mellett az a rendelkezés volt, hogy „minden kedvezményt, amit a kormány nyújt csak gazdakörök, illetve az EMGE tagok vehetik igénybe.”¹³³

Az állam beavatkozása a mezőgazdasági termelés rendjébe 1942 nyarától fokozódott. A gyenge mezőgazdasági években (1940-41) a gabonakészletek megcsappantak, az ellátatlan erdélyi területek gabonaszükséglete és a délvidéki valamint a „Szovjet-orszország ellen elkerülhetetlenül szükségessé vált mozgósítás következtében” megnövekedett a fogyasztás.

A mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1942. évi XVI. t. c. nyomán erősödött az állami beavatkozás a termelés irányításába. A törvényjavaslat tárgyalásakor az országos helyzetértékelés legfontosabb megállapításai: alacsonyak a termésátlagok, kezdetleges a termelési technológia, a földek elszórtsága miatt tagosítás szükséges, az állattenyésztés elmaradott és szegényes. „A cél: a magyar mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi színvonalának erőteljes fokozása. Növelni kell a termelést és a jövedelmezőséget, mert szegény az ország... fokozni kell a termelést, mert szaporodó népünket el kell tartani s a honvédelem érdekei is ezt kívánják... De megköveteli a mezőgazdasági termelés fejlesztését az állandóan fokozódó iparosítás is, amelynek mind több hazai nyersanyagra van szüksége.”¹³⁴ A mezőgazdaság átalakítási tervében a gazdálkodást nem pusztán jövedelemmegvalósító termelőtevékenységként, hanem magasabb nemzeti kötelelességként értelmezték, „mely nemzeti irányítás és ellenőrzés alatt áll.”¹³⁵

133 *Erdélyi Gazda*. Az EMGE havonta egyszer megjelenő hivatalos lapja. 1940. December. 426 p.

134 *Csiki Néplap*, 1942. július 8.

135 Uo.

Az új szemlélet szerint „a gazdálkodó nem hanyagolhatja el birtokát, nem termelhet haszontalan, a talajnak nem megfelelő növényeket, nem tenyészthet korszerű állatokat. A földművelésügyi miniszter kezdeményezheti a tagosítást, tenyésztési vidékeket állapíthat meg. Előírhatja a vetőmagokat, kötelezővé teheti a nemesített magvak használatát és ilyenek termelését, a közlegelők fásítását, trágyázást, szakaszos legeltetést, bármely szántóföldi növénynek kötelező termelését.”¹³⁶

A törvény nagy hangsúlyt helyezett a korszerű mezőgazdasági ismeretek terjesztésére a felső-, közép- és alsó fokú oktatás fejlesztésével, tanulmányi ösztöndíjak és mintagazdaságok létesítésével, kísérleti termeléssel, díjazott termelési versenyek és kiállítások rendezésével.¹³⁷ A kormányzat a mezőgazdaság fejlesztésére évi 100 millió pengőt irányzott elő. Egy 1945-ben készült elemzés szerint ezt az összeget a kormányzat az 1942. évtől kezdve évente a földművelésügyi tárca költségvetésének rendelkezésére bocsátotta. Ennek az összegnek a terhére adott támogatásokat nagyobb részben magánvállalkozásoknak, termelőknek folyósították, vissza nem térülő, vagy csak kis részben visszatérülő juttatások, illetve kölcsönök formájában.

Termelés-szervezés

Erdélyben az általános újjáépítési munka keretében a mezőgazdaság átalakítása is nagy lendülettel indult meg. 1941 októberében a Kárpátmedence folyóirat a következőképp foglalta össze a gazdasági változásokat:

„Igen jelentősek azok az eredmények, amelyeket egy esztendő alatt a visszacsatolt erdélyi részeken elérni sikerült. Elsősorban azt kell megemlítenünk, hogy a földművelésügyi minisztérium kerekén 19 millió pengőt adott az erdélyi területek géppel, vetőmaggal, tenyészállattal való ellátására, azonkívül 24 millió

136 *Csiki Néplap*, 1942. július 15.

137 MOL Z.12.73 cs. 378 t. a. 5 p.

138 Uo. 6 p.

facsemetét osztott szét és több gabonaraktárt, mintagazdaságot és kísérletügyi állomást létesített... A kormány a közlekedés megjavításával kapcsolatosan 35 millió pengő kiadással utat javított, 48 milliót pedig vasútépítésre, 4 milliót a postahálózat kibővítésére fordított. A szeretfalvi széles nyomtávú vasút már épül, ezenkívül 15 autóbuszvonalon megindult a forgalom. A szövetkezetek 5 milliót, a fakitermelők 1,5 milliót kaptak hitelképp a kormánytól, de ezenkívül a Nemzeti Bank és a magánbankok is közreműködnek az erdélyi gazdasági élet tőkével való ellátásában.¹³⁹

A székelyföldi kisvárosok lapjai is lelkesen számoltak be a kormánytámogatásokról, a búza- és lisztszállítmányokról: „650 vagon lisztet és kenyérbúzáat szállítanak a megyénkbe” – írta az udvarhelyi Hargita 1941 decemberében.¹⁴⁰

A visszacsatolás után leghevesebben támadott székelyföldi mezőgazdasági intézmény a még létező ugarrendszer volt. A Székelyföldön Udvarhely és Csík megyékben volt a legtöbb ugarhagyó gazdálkodást folytató falu. A szántóterület egy harmadát minden évben pihentető termelőmód nemzetgazdaságilag károsnak minősült ebben a korszakban, felszámolására mozgósította a gazdálkodókat a szakirányítás, a mezőgazdasági közigazgatás, és a publicisztika egyaránt.

Az anyaországi hivatalnokok, agrárszakemberek véleményével szemben, az erdélyi kisgazdaságok üzemi viszonyait alaposabban ismerő itteni szakemberek nem voltak annyira heves harcosai a nyomásos rendszer felszámolásának minden termelési övezetben. Különösen nem javasolták a „nem önellátó” övezetekben, mint amilyen számításaik szerint a fent említett két megye területének nagyobb része is volt. A talajerő visszapótlás lehetőségeit és az erdélyi alacsony állatlétszámot figyelembe véve egy agrárszakíró megállapította, hogy az istállótrágya termelés nincs olyan mértékben biztosítva, ahogyan azt a helyes talajgazdálkodás megkívánja

139 *Kárpátmedence*. 1941. október 385 p.

140 *Hargita*. 1941. december 5.

Az ugartartás nagymértékű fennmaradása Erdélyben a talajerő fenntartás fontos tényezője volt.¹⁴¹ A növénytermelés megfelelő átszervezését csak az állatlétszám növelése és ezzel trágyatermelés fokozása függvényében javasolták, ugyancsak ezek alapján lehetne a takarmány- és ipari növények fokozottabb bevezetésére gondolni.¹⁴² Az intenzív propaganda és a kilátásba helyezett kedvezmények ellenére az ugartartó gazdálkodás felszámolása csak lassan haladt.

Alább áttekintjük a mezőgazdaság korszerűsítésére ágazatonként kezdeményezett segélyezési, támogatási formákat.

Támogatások Csík és Udvarhely megyékben

A mezőgazdaságban a fő termelési ág a növénytermesztés, ezen belül az egyes vidékeken a kedvezőtlen természeti viszonyok ellenére is a „túlhajtott” kenyérgabona termesztés volt. Ez a növényi kultúra foglalta el Erdélyben a szántóterület 71,5%-át.¹⁴³ (Ez érthető gazdasági beállítódása a mezőgazdaságból élőknek, ha korábbi történeti idők éhínségeire, rossz belső közlekedési feltételeire gondolunk.)

A két megye mezőgazdaságára vonatkozó adatokból kiderül, hogy itt volt a legalacsonyabb a Székelyföldön mezőgazdasági termelés színvonala. Ennek a helyzetnek komplex természeti, társadalmi, földrajzi, közlekedési okai voltak.

A harmincas évek végén Csík megyében a szántóterület 61,4%-án. Udvarhely megyében 63,6%-án termesztettek gabonát, mégis mindkét megye gabona behozatalra szorult. Hozzá kell tennünk, hogy a két megye mezőgazdasági területéből a szántó csak 14,8

141 Farkas Árpád: *Erdélyi kisgazdaságok üzemi viszonyai és időszerű kérdései*. Az OMGE-ben, 1941.dec.12-én megtartott előadás. Kolozsvár. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T. 1941.

142 Uo.

143 Az EMGE jelentés... 11 p.

illetve 26,7%-ot tett ki. A hasznavehető terület nagyobb része erdő és legelő volt:¹⁴⁴

	<i>szántó</i> %	<i>rét és legelő</i> %	<i>erdő</i> %	<i>gyümölcsös</i> %	<i>terméketlen</i> %
Csík megye	14,8	42,4	40,0	–	2,6
Udvarhely megye	26,7	32,4	35,7	1,1	4,1

A két megyében a kenyérgabona mellett más növényeket az alábbi területarányokon termesztettek:

	<i>élelmi növények</i>	<i>ipari növények</i>	<i>takarmánynövények</i> (főleg burgonya és kukorica)
Csík	13,2%	0,5%	3,2%
Udvarhely	4,5%	0,8%	8,6%

A termelés színvonalának javítását célzó állami támogatások gyakorlatilag az összes gazdasági tevékenységre kiterjedtek, a termesztéstől a termény feldolgozásáig, tárolásáig, értékesítéséig, és a korszerűbb mezőgazdasági építkezések tervezéséig. De nemcsak anyagi támogatásokról beszélhetünk, hanem tudástranszfer-ről is. A szakminisztérium nagy jelentőséget tulajdonított a gazdasági képzésnek: a legkülönbözőbb szakirányú tanfolyamokat szervezték állami támogatással a falvak gazdáinak az „iskolán kívüli gazdasági népnevelés” programjának keretében, illetve oktatási intézményekben.

Az alábbiakban a támogatási formákat és területeket tekintjük át.

144 Oberding József György. Az erdélyi magyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt. In: *Kisebbségi Körlevél*. 1942. január 16–30. és 19–20 p.

Növénytermesztés

A növénytermesztés színvonalának javítására a F.M. támogatásával Erdélyben évente több alkalommal is, kedvezményes vásárlással minőségi vetőmagakciókat szerveztek. A gabonafélék minőségének feljavítása mellett fontos szempont volt az ipari növények (rostlen, napraforgó, cukorrépa) és a Székelyföldön addig alig ismert, vagy kevéssé elterjedt takarmánynövények (lucerna, szarvaskerep, somkóró, baltacím) meghonosításának szorgalmazása.

1941. őszén a gazdák minőségi vetőmagokat (őszi árpa, rozs) vásárolhattak, az állami támogatás Erdélyben 17 455,96 P volt, ebből 9 357,1 P értékben jutott gabona a székely megyékbe. 1942. tavaszán állami támogatással Erdélyben összesen 889 q lóheremagot, 17 q lucernamagot, 1 240,6 q bükkönyt osztottak ki, ebből a székely megyékben 310 q lóhere, 7 q lucerna, 816 q bükköny jutott. Ugyanekkor 53,4 q szarvaskerepmagot, 1,7 q somkórómagot, 54,3 q baltacím magot, 255 q Viktória borsót, 110 q gyöngybabot vásároltak a termelők 50%-os állami támogatással.

1944 februárjában újabb vetőmagakciót (lóhere, lucerna, szarvaskerep, baltacím, zab, bükköny) indított a FM, a 3 millió pengő értékű akcióban a művelési rendszer korszerűsítését is próbálták előmozdítani: „ahol a fekete ugarról a zöldugarra tértek át a vételár 60%-át megtérítik a gazdáknak.”¹⁴⁷

1941 nyarán a földművelésügyi minisztérium a bejelentett igénylések alapján Csík vármegye részére 17 vagon 241 sz. odvasi minőségi búza vetőmagot és 16 vagon minőségi rozs vetőmag kiosztását engedélyezte. A kiosztást az EMGE kirendeltsége vé-

145 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941-1942. Kolozsvár. Miner-va Irodalmi és Nyomdai Műintézet RT. 1942. 85 p. (a továbbiakban: Az EMGE munkája...)

146 i.m.: 98–99 p.

147 *Erdélyi Gazda*. 1944. január. 74 p.

148 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. sz. 223–224 p.

Udvarhely vármegyére „az itt igen jól bevált Odvosi 241. nemes búza fajta szaporítása és terjesztése határozottatott el. Összesen 15 vagon áll e fajtából a gazdaközönség rendelkezésére, de ennél jóval több a szükséglet, több mint 15 vagon. A búzavetőmagot az EMGE 34 pengős mázsánkénti áron veszi át a termelőtől és 30 pengős áron adja ki.”¹⁴⁹

1942 tavaszán Udvarhely vármegyében a „m.kir. Gazdasági Felügyelőség utján 18 vagon kukorica vetőmag állt a gazdák rendelkezésére, ami a vármegye vetőmagszükségletét tökéletesen fedezi. A gazdasági felügyelőség további hét vagon zab fölött is rendelkezik. Hozzáadva az EMGE által juttatott pillangósvirágú vető magvakat, bükköny, borsó, lóhere, szarvaskerep stb., igen sokat lendített a vetőmaghiányon.”¹⁵⁰

Csík vármegyében az EMGE 1942. tavaszi jelentése szerint „a m. kir. Gazdasági Felügyelőség és Egyesületünk ottani kirendeltsége minden lehető megtett a vetőmaghiány enyhítésére olyannyira, hogyha a gazdák nem is éppen azokat a növényeket termesztik teljes egészében, amit óhajtottak volna, de fonal- és takarmánynövények magvaival pótolhatták kalászos vetőmaghiányukat. Vetőmaghiányban tulajdonképpen csak azok a gazdák szenvednek, akik elmulasztották igénylésüket idejében bejelenteni.”¹⁵¹

A gazdák körében, a körülményes, bürokratikus allokációra néha panaszok is felmerültek: „A vetőmagigényléseknek a módja különböző közellátási minisztériumi rendelkezések következtében olyan mérhetetlenül meg van nehezítve, hogy az a gazda akinek igénylését eddig a Vármegyei gazdasági felügyelőség nem tudta kielégíteni, már a jövőben nem tud vetőmaghoz jutni.”– állt az EMGE 1942. májusi jelentésében.¹⁵²

149 *Hargita*, Társadalmi, közgazdasági és politikai hírlap. Székelyudvarhely. 1941. szeptember 5.

150 MOL K. 184. 1942. 46. 126.061. Az EMGE 1942. április havi helyzetjelentése. 246 p.

151 Uo. Az EMGE 1942. május havi helyzet jelentése 319 p.

152 Uo. 89 p.

A hadigazdálkodás körülményei között szigorodó beszolgáltatási rendelkezések a kezdeti évek kedvezményeit megnyirbálták. 1943-ban „a kiosztásra kerülő vetőmagvak, elsősorban az Erdély területén lévő szaporító gazdaságok és a lábön álló vetések szemléje során erre a célra lekötvelevezett és a 12422/1942 sz. rendelkezés értelmében lekötött vetőmagvakkal rendelkező gazdaságokból, míg a hiányzó mennyiség a M.Kir. Növénytermelési Hivatal útján az ország egyéb részeiből kerül leszállításra. A vetőmag beszerzésénél alapár és felár fizetendő. Az akció keretében általában csak azoknak a gazdáknak osztandó ki vetőmag, akik a vetőmag mennyiségnek megfelelő szokvány zabot, illetve árpát a Hombárhoz hajlandók előzetesen beszolgáltatni és annak megtörténtét a Hombár bizományosa által kiállított átvételi elismeréssel igazolják. Azok, akik cserekészlettel nem rendelkeznek, az akció keretében csak akkor kaphatnak vetőmagot, ha a községi eljáráság bizonyítványával igazolják, hogy gabonalapjuk tanúsága szerint részükre vetőmag nem hagyatott vissza.”¹⁵³

A 100 holdon aluli kisk gazdaságoknak a vetőmagot a vármegyei gazdasági felügyelőségek osztották ki készpénzfizetés ellenében, a vasúti szállítási költségeket az állam viselte. A vetőmagtermelő gazdaságok csak mintavétel után adhatták el árujukat. Az akció keretében Csík vármegyébe 1943 tavaszán 1 706 q zabvetőmag érkezett Háromszék vármegyéből „kiosztásban részesült 34 községben 2 241 gazda. A gazdák a vetőmaggal meg voltak elégedve”- jelentette a vármegyei gazdasági felügyelő.¹⁵⁴

A kedvezményes vetőmagakció Csík megyében 1944 tavaszán is folytatódott: „100 000 mázsa minőségi burgonya vetőmag kerül kiosztásra... az elmúlt évben lebonyolított vetőmagburgonya kiosztást a földművelésügyi miniszter az idén is folytatja. Az akcióban eredeti nemesített és a Növénytermelési Hivatal, valamint a Növényegészségügyi Szolgálat által tenyésztő alatt ellenőrzött,

153 MOL K.201. 1943. 2644. 2403. Az 1943. évi tavaszi minőségi zab és sörárpa vetőmag kiosztás.

154 MOL K.201. 1943. 2644. uo.

részben rákellenálló 100 ezer mázsa vetőburgonya kerül kiosztásra. A burgonyát elsősorban továbbszaporításra vállalkozó gazdaságok, másodsorban kistermelők kapják. A gazdák az átvett vetőburgonyáért az illető fajta étkezési minőségű Budapestre megállapított árnak métermázsánként 1,25 pengővel csökkentett összegét, mint alaparat és ezenkívül felár címén az eredeti nemesített fajtáknál 70 százalékot, az ellenőrzött vetőburgonyánál pedig az alapár 50 százalékát térítik meg felár címén.”¹⁵⁵

Az ipari növények termesztését szabályozó 670/1942.M.E. rendelet¹⁵⁶ kötelezővé tette a napraforgó termesztést, az 50 hold alatti birtokon gazdálkodóknak is. (A nagyobb birtokokon már korábban kötelező volt.) A 20 méternél szélesebb parcellák mindkét hosszú oldalát napraforgóval kellett szegélyezni. De a szegély-növény lehetett cirok, vagy kender is. Az 50 hold fölötti szántóterület 5%-án a termelő köteles volt fő terményként napraforgót, vagy olajlent termesztetni.¹⁵⁷ A termesztési kötelezettségek szigorúak voltak, a „rendeletek be nem tartása 6 hónapig terjedhető elzárást von maga után” – írta a Csíki Néplap.¹⁵⁸

Gyümölcsstermesztés

A szántóföldi növénytermesztés korszerűsítését célzó segélyezések mellett a gyümölcsstermesztés fejlesztése is része volt a mezőgazdasági támogatásoknak.

Marosvásárhelyen Gyümölcsészeti Felügyelőség létesült, a székely megyékben mindenütt gyümölcsészeti intézőségeket és növény-egészségügyi körzeteket állítottak fel.¹⁵⁹ Az erdélyi gyümölcsstermesztés korszerűsítésére állami támogatással tanfolyamokat szerveztek, kiállításokat rendeztek, a vármegyei kirendeltségek kezdeményezték a gyümölcsstermelési egyesületek megalakítását.

155 *Csíki Néplap*, 1942. október 28.

156 *Budapesti Közlöny*, 1942. február 1. 26 sz.

157 *Csíki Néplap*, 1942. július 8.

158 *Csíki Néplap*, 1942. 25. 8.

159 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája. 1941-1942. Kolozsvár. Miner-va R.T. 1942. 60 p.

1942. őszén a vármegyék székhelyein vándorkiállítással egybekötött csomagolási tanfolyamokat szerveztek. A résztvevők díjtalanul kapták a gyümölcsstelepítésről és kezelésről, a gyümölcsösök rendezetéről szóló ismertető füzeteket.¹⁶⁰

1944. telén „szerte a Székelyföldön gyümölcskertészeti és zöldségtermelési szaktanfolyamokat rendeznek” – közölte szalagcímben a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Hétfői Székely Nép*.¹⁶¹ Csík megyében Balánbányán szerveztek tanfolyamot „amelynek 92 hallgatója van. A minisztérium rendelkezései értelmében a tanfolyamok hallgatóinak száma nem haladhatja meg a hatvanat, a nagy érdeklődésre való tekintettel azonban itt valamennyi jelentkező felvételét engedélyezték.”¹⁶²

Szakértők becslése szerint az erdélyi és trianoni terület között mintegy 100 évi fejlődésnek megfelelő különbség mutatkozott, különösen a gyümölcskertészet terén.¹⁶³ A gyümölcsösök ápolásához permetezőgépeket, vegyszereket osztottak kedvezményes áron, permetezőmester képző tanfolyamokat szerveztek. Ezekre a tanfolyamokra a nagycsaládosokat vették fel. Újításokat jelentettek a növény egészségügyi, növényvédelmi intézkedések is. Ezekben az években kezdődött a Székelyföldön a műtrágya és a növényvédő szerek használatának elterjesztése. 1941-ben állami hozzájárulással a négy székely megyében kiosztottak 53 050 kg péti só, 61 200 kg szuperfoszfát műtrágyát, a támogatás összege 6 300,34 pengő.¹⁶⁴ Ugyanekkor „kiosztásra került összesen 451 546 kg rézgálic és 141 112 kg rézmészpor vásárlására jogosító utalvány.”¹⁶⁵

160 *Csíki Néplap*, 1942. november 18.

161 *Hétfői Székely Nép*, 1944. január 17.

162 Uo.

163 Uo.

164 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája... 81 p.

165 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája... 58 p.

Az állattenyésztés támogatása

Az erdélyi állattenyésztés színvonala viszonylag jobban megközelítette a trianoni terület színvonalát, mint a növénytermesztés. A FM megszervezte Erdélyben is az állattenyésztő szolgálatokat. Vármegyei Állattenyésztő Állomásokot állított fel, két körzet alakult, a székelyföldi megyék központja Csíkszereda volt.¹⁶⁶ Az állattenyésztési egyesületek (szarvasmarha-, juh- és sertés szakosztályokkal), feladata az állatkiállítások szervezése, vásárok rendezése volt. A FM törvényhatósági állattenyésztési alapot létesített, ebből támogatták az apaállattartást a községekben. Minden évben széles keretekben folyt az állami tenyészállat kiosztási akció: kedvezményes áron hasas üszöket, fajkancákat, kocákat, jerke bányákat osztottak az igénylőknek.

A *lóállomány* minőségi feljavítását a kormányzat elsősorban tenyészkanca akciók lebonyolításával támogatta. 1941-ben Erdélyben 1 146 kancát osztottak szét, az állomány teljes értéke 1 069 430 P volt, a székelyföldi megyék lótartó gazdái – az igényelt létszám alatt – 412 kancát vásárolhattak. A gazdák az állatok árának 50%-t fizették, de ezt az összeget is 5 évi egyenlő részletekben törleszthették. A FM a tenyészállatok szállítási költségeit megtérítette.¹⁶⁷

1943-ban a FM támogatásával az újabb kedvezményes tenyészló vásárlási hitelakcióban „a tenyészkanca és mének vásárlási árának 80%-a igényelhető 12 hónapnyi kamatmentes hitelre.”¹⁶⁸

A *szarvasmarha-tenyésztés* fejlesztésének legfontosabb eljárása a fajtafeljavítás volt. A székelyföldi állományról egy agrárszakember megállapította, hogy „Udvarhelyen és Háromszéken legtöbb a szimentáli-pizgauni keverék, korcs. Ezeket a teheneket korcsitúra elnevezés alatt ismerik. Ökörben igen jó. Csíkban ugyancsak szimentáli és magyar fajta található.”¹⁶⁹ Az állattenyésztők gazda-

166 *Erdélyi Gazda*, 1941. május. 200 p.

167 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája... 109–110 p.

168 *Erdélyi Gazda*, 1943. április. 178 p.

169 MOL Z. 839.4 cs. 55 tétel. Az erdélyi tejértékesítés. Összeállította: Brückler József 1941. június. 21 p.

sági gondolkodásmódjáról az idézett szakember megjegyezte, hogy Udvarhelyen ha sok a takarmány azt a székely gazda a saját gazdaságában, de nem tejtermelésre használja fel. Bármilyen gyenge is legyen ezzel szemben viszont a takarmánytermés, a meglevő tejtermelést ez sem befolyásolja, mert Udvarhelyen nem tart a székely gazda több tehenet, mint amennyi részére a szükséges takarmány rossz évben is megterem.”¹⁷⁰

Az Állattenyésztő Állomások a fajtafeljavítást a törzskönyvezett apaállatok köztenyésztésben való elhelyezésével biztosították. A székely falvakban az apaállatok vásárlása, takarmányozása a régi időkben a falu, majd a közbirtokosságok hatáskörébe tartozott. Bár a századelőtől léteztek törvényhatósági állattenyésztési szabályrendeletek, ezek a két világháború közötti időszakban hatályukat veszítették.

A trianoni területen a húszas évek közepétől kezdődött a tenyészállatok behozatalának programja, elsősorban Svájcból hoztak be tenyész bikákat és fiatal hasas teheneket. A tenyésztési célokra alkalmas állatokat vámmentesen hozták be és a közbirtokosságok, magántenyésztők árendeménnyel részesülhettek a behozatalból. Ebben az időszakban Erdélyben nem voltak hasonló támogatási formák. A visszacsatolás után a kormányzat a magán- és köztenyésztésben a fajtafeljavítást a törvényhatósági alapokról szóló 1940:XIII. tc.-ben szabályozta: „A községek és a közbirtokosságok a magasabb állattenyésztési szempontokat sokszor nem tudták kellően érvényesíteni és gyakran a rosszul értelmezett helyi érdekek és túlzott vagy kényszerű takarékosági szempontok kerültek előtérbe. Ezért e törvény a köztenyésztés részére szükséges apaállatok beszerzését a törvényhatóságok kötelességévé teszi, s ennek fedezete céljából törvényhatósági állattenyésztési alapok létesítését rendelte el. Ezzel a kérdést függetlenítette a községek anyagi helyzetétől.”¹⁷¹

170 Uo: 22 old.

171 Szuhay Miklós: *A magyar mezőgazdaság a két világháború között*. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Szerk: Gunst Péter, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 245 p.

Az 1940. végén induló erdélyi állatakción a trianoni területen a korábbi években elindított támogatási formák kiterjesztését jelentették. A kormányzat 1941-ben Erdélyben is tenyésztés- és üszőakciókat bonyolított le: 531 piros-tarka tehenet és 790 db 6-18 hónapos üszőt osztottak ki kedvezményes áron. Az állomány összértéke 723 806,25 P ebből állami támogatás 216 979,69 P volt. A négy székely megyébe összesen 676 állat jutott 269 907 P értékben, ebből 73 087,3 P volt állami támogatás. A FM az állomány szállítási költségei mellett, egy évre az állatok biztosítási díjait is fedezte. Ugyancsak az 1941. év elején 1 000 darab három hónapos-egy éves szimentáli üsző került kiosztásra 40%-os árkedvezményvel, a szállítási költségek fedezése mellett. Az 1941. évi állami borjúakció elszámolása szerint Erdélyben a teljes vételár 265 288 P, a kiosztási ár 170 998 P volt, a különbözet árkedvezmény fuvar költség, jutalék, stb. A borjúfelnevelési akcióra a Minisztertanács 2 millió pengőt fordított.¹⁷²

A tenyészbikák vásárlásánál a székelyföldi gazdakörök 25%-os, a községek és közbirtokosságok 20%-os kedvezményt kaptak. A kormány fizette a vasúti szállítások költségeit és az állatbiztosítások első évét. Csík vármegyében 1941-ben „július hó folyamán a felügyelőség 24 tenyészbikát szerzett be Somogy vármegyéből jutalékos, kamatmentes hitellel... Bélbor, Gyergyóvárhegy, Szárhegy, Ditró, Gyergyóremete részére. Az ezt megelőző akcióban Borszék, Ditró, Kászonújfalu, Kászonjakabfalva, Gyimesközéplak, Gyergyócsomafalva, Gyergyóújfalu, Gyergyóremete, Tekerőpatak részére vásároltak kamatmentes hitellel” – összesen 46 tenyészbikát.¹⁷³ Év végére a beszerzett állatok száma: 77 tenyészbika és 20 drb. tenyészkoça, ez utóbbiak Kászonújfaluban találtak gazdára.¹⁷⁴ 1942. tavaszán az újabb állami „üszőborjú kiosztási akció” az 50 holdnál kevesebb birtokon gazdálkodókat támogatta, az állami segély a vételár 35%-a volt.¹⁷⁵ 1942 novemberében a Csík

172 MOL K. 184. 5926.1941. 41 tétel. 70012 alapszám.

173 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 223–224.

174 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 316–317.

175 *Erdélyi Gazda*, 1942. június 1. 295.

megyei alispán jelentette, hogy „a községek és közbirtokosságok részére ezideig 153 tenyészbika volt beszerezve a gazdasági felügyelőség útján... 14 kan is beszereztetett 5.600 P értékben. A vármegyei állattenyésztési egyesület a kászónújfalusi gazdáknak kiosztott 15 darab tenyész üszőt csere útján, 14 drb tenyész üszőt és 7 drb hasas üszőt kedvezményes áron a m. kir. földművelésügyi minisztérium hozzájárulásával.”¹⁷⁶

A fajtafeljavítást célozta a minisztériumi kirendeltség támogatásával létesített bikanevelő telep Maros-Torda megye előhavas legelőbirtokán, valamint a csíksomlyói közbirtokosság legelőjén, a Tolvajos tetőn létrehozott havasi mintagazdaság.¹⁷⁷

A kedvezményes akciókat vármegyékben megszervezett állattenyésztési szolgálatok, állattenyésztő szervezetek, EMGE szakosztályok bonyolították. A gazdákat arra ösztönözték, hogy „állattenyésztő egyesületeket alakítsanak és ezeknek keretében a törzskönyvelést a tejjellenőrzés alapján végezzék.”¹⁷⁸

A korszerű tenyésztési ismeretek terjesztésére a községekben téli gazdasági tanfolyamokat szerveztek: 1941 telén „Kászonaltizen, Kászónújfaluban, Menaságon, Delnén állattenyésztési tanfolyamok nyílnak.”¹⁷⁹ 1943 nyarán is a községekben az „állattenyésztő szervezetek irányítása mellett folyik a törzskönyveléssel és tejjellenőrzéssel kapcsolatos céltudatos tenyésztői munka.”¹⁸⁰

A szarvasmarha a székelyföldi mezőgazdaság fontos kiviteli cikke volt. A vármegyei állattenyésztő egyesületek megszervezték a kivitelre szánt hízó marhák kiszállítását Németországba, Olaszországba. A hosszú szállítási idő alatti veszteségek pótlására „útiapadó” címen az állattartó gazdák támogatásban részesültek.¹⁸¹ Egy másik támogatási forma a hízalási hitel volt, ezt „a Magyar Állat és Állati Termékek Kiviteli Szövetkezete folyósította 6 hónapra, évi 5%-os

176 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 26. 41 sz.

177 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája... 125 p.

178 *Erdélyi Gazda*, 1940. december. 432–433.

179 *Csiki Néplap*, 1941. december 10.

180 *Erdélyi Gazda*, 1943. július 1. 332. p.

181 i.m.: 146 p.

kamattal.”¹⁸² A rendelkezések szerint kiviteli engedélyt „mindenkor csak a gazda kaphat és pedig csak az a gazda, aki saját maga hizlal... aki a hízó marhát legalább három hónapig hizlalta saját istállójában.”¹⁸³

A szakemberek Erdély *juhállományát* gyenge minőségűnek, alacsony termelékenységűnek értékelték. A juhtenyésztés fellendítésére a székelyföldi megyékben 1941-ben és 1942-ben kormányzati támogatással fésüs-gyapjas cigája kosokat (1 000 db) és bárányokat osztottak ki.¹⁸⁴ A szaktárca a székelyföldi természeti feltételeket alkalmasnak találta e fajta a tenyésztési körzetének növelésére. A székelyföldi tenyészjuh kiosztási akcióra a 240.598/1940. F.M. sz. rendelettel az állam 100 000 pengőt fordított. Az állatkiosztási akcióban a 100 hold fölötti birtokosok 20%-os, a 100 hold alatti birtokosok 30%-os kedvezményben részesültek.

Az erdélyi juhállományban pusztító mészegő leküzdésére 1941-ben 60 000 P támogatással gyógyszer osztottak ki a gazdáknak, ebből a székely megyékbe 25 353 P kormánysegély jutott.¹⁸⁵

1941. őszén az EMGE jelentés megállapította, hogy „a juhok vásárlására adott segély folyamán a székely falvak majdnem mindenikében újra fellendült a juhtenyésztés. Eddig több mint 6500 Distol-tokot osztott ki egyesületünk ottani kirendeltsége az igénylők között, de igénylések még mindig jönnek.”¹⁸⁶

1943 tavaszán egy újabb támogatási akció keretében „a földművelésügyi minisztérium választott jerke bárányokat vásárol és oszt ki 40 százalékos kedvezménnyel a kistenyésztők között. A bárányok szállítási költségeit az állam viseli.”¹⁸⁷ Az állomány létszámának növelését a hatóságok időnként jerkebárány-vágási tilalmakkal próbálták előmozdítani.

182 *Erdélyi Gazda*, 1941. január. 99 p.

183 *Erdélyi Gazda*, 1940. december. 451 p.

184 *Erdélyi Gazda*, 1941. március. 136 p.

185 Az EMGE munkája... i.h. 123 p.

186 K. 184.1942. 46. 126014. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület 1941. évi XI. havi helyzetjelentése. 6 p.

187 *Gyergyó és vidéke*, 1943. május 17.

A *baromfitenyésztés* fellendítésére a FM Marosvásárhelyen 20 000 tojásos keltető központ létrehozását rendelte el, egy 1941. februári rendelet baromfitenyésztő mintaközségek megszervezéséről határozott. A FM ól építési segélyeket is folyósított minta baromfiólak építéséhez. Az 1941. évi baromfiakció keretében „35 000 darab fajállatot osztanak szét a gazdák között. Kiosztásra kerül összesen 25 000 kakas, továbbá 10 000 kacska és liba.” A székelyudvarhelyi Hargita arról cikkezett, hogy a gazdák csak keveset vásároltak: „felvethetjük a kérdést: nálunk, t.i. a mi megyénkben, miért nincs érdeklődés a fajbaromfi tenyésztés iránt.”¹⁸⁸ A székely megyékben 1 557 db szárnyast (tyúk, liba, pulyka) osztottak ki, 20 923 P értékben, ebből 15 146 P volt állami támogatás.¹⁸⁹

A FM erdélyi kirendeltsége rendszeresítette a járási állatorvosi szolgálatot, meghatározták a bejelentés kötelezettsége alá tartozó fertőző betegségeket. Ezeket a megyei hivatalos lapokban rendszeresen közzé is tették.¹⁹⁰ Az állategészségügyi szolgálatok egyik fő feladata az állatállomány teljes gümőkör mentesítése volt.¹⁹¹

Egy 1943 nyarán készült EMGE beszámoló szerint „az állattenyésztő szervezetek teljes kiépítése befejezést nyert, a hivatalosan ellenőrzött állattenyésztő községek száma 331, melyből 154 van a Székelyföldön... folyó évben köztenyésztés apaállat szükségletére egy millió pengő kamatmentes hitelt és több mint 200 ezer pengő árkedvezményt biztosított az állam.” Hasonlóképpen széles keretben folytak az állami tenyészállat kiosztási akciók, amelyek keretében hasas üszőket, növendéküszőket, kocákat, jerke bárányokat osztottak kedvezményesen.¹⁹²

188 Hargita. 1941. október 24.

189 Az EMGE munkája ...i.h.: 122 p.

190 Az EMGE munkája... 118–119 p.

191 *Erdélyi Gazda*, 1944. május. 230 p.

192 *Erdélyi Gazda*, 1943. július. 332 p.

Legelő- és rétgazdálkodás

A legelők állapotáról, a kihasználási formákról általában bírálón szólnak a szakemberek: „Erdélyben legelő van elegendő, de kezelésük, karbantartásuk, javításuk igen sok kívánnivalót hagy hátra.”¹⁹³ „A legelők általában sajnos gyengék, nélkülözik a szakszerű kezelést, pedig ha valahol, Erdélyben kellene legyen jó legelő. Ezzel szemben pl. Csíkban, ahol kintháló a csorda, a legelő 70%-a használhatatlan a sok tövisbokor, borókabokor és vakond kártevés miatt” – állapította meg 1941-ben egy agrárszakértő.¹⁹⁴

A megyei törvényhatóságok kötelezték a közbirtokosságokat és a községi előljárókat, hogy az osztatlan közlegelőkre legelőrendtartási szabályrendeleteket készítsenek. A legelőrendtartásoknak részletes szabályokat kellett tartalmazniuk az egyes legelőtestekre kibocsátható állatlétszámról, a legeltetésben egymást hátráltató állatfajok elosztásáról (külön a juhok és a szarvasmarhák), a legeltetési költségről állatonként, a legelők ápolásának költségeiről: hol készítenők kutak, itatók, delelő helyek, a tenyészállatok beszerzésével, tartásával járó költségeket kik, hogyan viseljék. (Ezek a rendtartási utasítások nem voltak újdonságok a székelyföldi falvakban, 1918 előtt a FM legeltetésre vonatkozó törvényei: az 1894:XII. tc., az 1908:VII. és XXXIX tc.-ek már hasonló szabályozásokat bevezettek).

A legelőrendtartás feletti felügyeletet a vármegyei közigazgatási bizottság albizottsága és a gazdasági felügyelőség látta el. A legelők karbantartása, a rendelkezések gyakorlatba ültetése a többszöri szigorú felszólítás ellenére elmaradt a szakigazgatóság követelményeitől. 1942 januárjában az Udvarhely megyei alispán a megye négy főszolgabírójának „tudomásulvétel és azonnali végrehajtás végett” újólá közli a miniszteri rendeletet a legelők karbantartásáról, ui. „a birtokosságok és a községek a kiadott rendelkezéseimet vagy egyáltalán nem, vagy csak felületesen hajtják végre... Ennek a magatartásnak, helyesebben nemtörődöm-

193 *Erdélyi Gazda*, 1941. március. 141 p.

194 Brückler: i. m. 22. p.

ségnek a természetszerű következménye, hogy a birtokossági és a közös községi legelők legnagyobb része minden gondozást nélkülöz, nagymértékben elgyomosodott, bokrokkal benőtt.” A rendelkezés részletesen felsorolja a kötelező őszi és tavaszi karbantartási munkákat, majd azzal zárul, hogy „ha a legelőrendtartás végrehajtását elmulasztja a birtokosság szervezete a hatóság által feloszlatandó, vagy felfüggesztendő.”¹⁹⁵

A több mint fél évszázados állami legelő rendtartási múlt után a negyvenes években még mindig voltak olyan falvak, ahol a közlegelők használatából arányjoggal nem rendelkező de legeltetési joggal felruházott egyének „a székely szolidaritásból eredő használati joggal” bírtak.¹⁹⁶

Az EMGE zöldmező ügyosztálya a szakszerű legelőgondozás, a legelőfeljavítási ismeretek terjesztésére telente zöldmező és pásztorképző tanfolyamokat szervezett. A FM erdélyi kirendeltsége 1941-ben a legelőviszonyok megjavítása végett Erdélyben mintalegelők felállítását határozta el, ebben az évben 16 erdélyi legelőre készített részletes legelőfeljavítási tervet, köztük Csík és Udvarhely megyékben is: „Ismeretes, hogy a visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi területnek több mint 28 százaléka rét és legelő... a földművelésügyi miniszter az erdélyi kirendeltséggel elkészítette a legelőgazdaság fejlesztési munkatervét... A kirendeltség minden megyében 2-2, összesen tehát 16 legelőt még folyó év őszén megjavít, hogy mintalegelők szolgáltassák a példát a további munkálatokhoz.”¹⁹⁷

Csík megyében „egy ilyen mintalegelőt Csíksomlyó kapott meg... A mintalegelőt az állam az összes szükséges gépekkel és egyéb korszerű berendezéssel felszereli. A felszerelés a tejfeldolgozó gépek kivételével, 10 év után a községnek marad.”¹⁹⁸

1942. őszén a befejeződéshez közeledő munkálatról, mint a „székelység boldogulásának új lehetőségéről” a Sepsiszentgyörgyön

195 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. január 16. 22 p.

196 Uo. 1941. május 22.

197 *Csíki Néplap*, 1941. október 29.

198 *Csíki Néplap*, 1942. január 14.

megjelenő *Hétfői Székely Nép* azt írta, hogy a mintalegelő „hivatva lesz, hogy a csíki gazdát rávezesse és megtanítsa most már véglegesen arra... hogy itt magas fokú állattenyésztést kell teremteni, pontosan úgy mint Svájcban... Ennek a legelő mintagazdaságnak a nyomában fakadó havasi gazdaságok fogják a csíki székelységnek egy komoly nemzetpolitikai kérdését, a sokat hangoztatott kivándorlást, vagy ha úgy tetszik kitelepítést megoldani.”¹⁹⁹ Csík vármegyében 1942 őszén „a földművelésügyi minisztérium erdélyi kirendeltsége 130 darab csákányt, 205 csákánykapát, 170 vasgereblyét, 16 láncboronát bocsátott a birtokosságok rendelkezésére – ezen kívül 1 080 kgr fűmagot és 4 759 P készpénzt itatók stb. létesítésére.”²⁰⁰

Mintalegelők Csíkszereda, Dánfalva, Homoródszentpál határában is voltak. Ezekre államsegéllyel cementvályúkat, kútgyűrűket vásároltak a falvak közbirtokosságai, a vízmosságokat beültették csemetével.²⁰¹ A kijelölt mintalegelők gondozásának anyagi támogatása mellett a gazdáknak zöldmező gazdasági tanfolyamokon oktatták a szakszerű legelőkezelési ismereteket.

A gyepterületek feljavítására a FM támogatásával kedvezményes árú gyepvetőmag akciókra került sor: „az 500 kat hold alatti birtokokon a vetőmagvak a kereskedelmi forgalmi árnál 30-40%-nál olcsóbbak.”²⁰² A kedvezményes vásárlásra az EMGE jelentése szerint különösen „Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyéből jelentkeztek sokan.”²⁰³

A legelőterületek feljavításának irányítására a nagyobb községek gazdái közül legelőmestereket képeztek ki.

A mezőgazdasági területeken telkesítési munkálatokat is támogatott a kormányzat: „a földművelésügyi miniszter úr 1940 dec. 9-én kelt 217.050/940 sz. rendeletével Csíkszeredán m. kir. kultuszmérnöki hivatalt szervezett. Eddig 47 000 Pengő államse-

199 *Hétfői Székely Nép*, 1942. szeptember 7.

200 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 26.

201 *Erdélyi Gazda*, 1941. november. 487 p.

202 *Erdélyi Gazda*, 1941. november. 488 p.

203 Az EMGE munkája... 130 p.

gélyt utalt ki és további 56 000 pengő kiutalására tett ígéretet. A már kiutalt 47 000 pengő államsegélyből a csíkszeredai m. kir. kultúrmérnöki hivatal vezetése alatt 1942. március hó végéig Csíkszereda és Csíkcsicsó határában a kiviteli munka csak mintegy 17 000 pengő kiadással történt. A kiviteli munkát nagyon gátolja az a tény, hogy helybeli munkavállaló alig akad. A nehéz vizes földmunkától a vármegye lakossága idegenkedik.²⁰⁴

A mezőgazdasági gépellátás támogatása

A termelés korszerűsítésére, a mezőgazdaság technikai színvonalának emelésére a kormányzat több alkalommal szervezett kedvezményes gépvásárlási akciókat. Az EMGE kimutatásai szerint a legnagyobb volumenű támogatásra a Székelyföldön 1941-ben került sor.

Kimutatás a székely megyékben 1941-ben 50%-os állami támogatással kiosztott vetőgépekről és magtisztító gépekről.²⁰⁵

	<i>Csik</i>	<i>Három-szék</i>	<i>Maros-Torda</i>	<i>Udvarhely</i>	<i>Összesen</i>
Vetőgép db.	22	62	20	20	124
<i>Teljes vételár (P)</i>	11 782,2	34 392,48	10 914,14	12 282,1	69 371,22
<i>Állami támogatás (P)</i>	5 991,1	17 196,24	5 457,22	6 141,05	34 685,61
Magtisztító gép db	13	16	16	15	60
<i>Teljes vételár (P)</i>	13 719,64	17 118,88	17 526,8	13 537,28	61 902,6
<i>Állami támogatás (P)</i>	6 859,82	8 559,44	8 763,4	16 768,64	40 951,3

A vetőgép-akció mellett 1941 őszén 20%-os vásárlási kedvezménnyel a FM kisgép-akciót támogattott. A gépek kiosztását a

204 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*. 1942. 14. 107.

205 Az EMGE munkája... 76–80 p.

székelyföldi falvakban az EMGE bonyolította le. Az állami támogatás összege a székely megyékben 8 639,93 P, Erdély szinten 18 192.05 P. A vásárolt kisgépek a székely megyékben a következők: eke 120 db, füllesztő 59 db, szecs kavágó 26 db, kisebb számban szereztek be a gazdák morzsolót, répavágót, tárcsás boronát, kapálógépet, permetezőt, tejgazdasági felszerelést, darálót, burgonyatorót.

Csík vármegyében 1941 őszeig „a gabonák tisztítására ez ideig 10 drb kedvezményes áru szelektort kaptak a vármegyei gazdakörök az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület útján.”²⁰⁶

A kisgazdaságok felszereltségének támogatása a későbbi években is folytatódott. A FM erdélyi kirendeltsége az 1943. évre közel másfél millió pengő értékű, 6 000 drb mezőgazdasági gép kedvezményes kiosztását biztosította.”²⁰⁷ Az ekkor vásárolt gépek némelyikét a Székelyföldön még ma is használják. (2001 tavaszán Csíkszentmiklós határában egy gazda olyan lóvontatású Kühne vetőgéppel vetett, amelyet állami támogatással a negyvenes évek elején vásároltak, és amellyel – a tulajdonos szerint – „még mindig kitűnő, pontos munkát lehet végezni, ha gabonát, ha mákot vetünk vele”.) Egy idős emlékező szerint akkor a kisgazdának „adtak még Sack ekéket, vetőgépet még cséplőgépet is bizonyos lejáratú hitelre és kapálógépeket. S arról aztán levették a mintát s csinálták itt a kovácsok, s az üzletbe is megjelent, de meg se közelítik az eredetit, annyira tökéletes kisgépek voltak azok... A vetőgépek kanalas vetőgépek voltak, az állítható volt attól függően, hogy milyen vetőmagot vetett. Kézi darálókat lehetett venni, szecs kavágókat.”²⁰⁸

A földművelés eszközfelszereltségének korszerűsítése mellett, kormányzati támogatással a termékfeldolgozás gépi ellátottságát is javították. Elsősorban a tejfeldolgozás korszerűsítésére fektettek nagy hangsúlyt. Az anyaországi szakemberek ebben az ágazatban

206 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 318 p.

207 *Kárpátmedence*, 1943. április. 234 p.

208 Eröss Árpád (sz. 1923.) csíkszentmiklói lakos szóbeli közlése, 2001. július 14.

is elmaradott állapotokat találtak: „Egyes falusi tejszövetkezetek a nevükre kiállított engedély alapján működtek... a mi fogalmaink szerinti tejiparengedélyt s a tejiparúzás terén nálunk fennálló rendet nem ismerték. A falusi szövetkezeti tejszarnokok mikénti berendezésére vonatkozóan sem állott fenn semmiféle előírás, mint ahogy a tejszarnokok kezelőjétől sem követelt meg a hatóság semmiféle szakképesítést. Így adódott azután az a helyzet, hogy a falusi szövetkezeti tejszarnokokban nincsenek szakképesített kezelők, nincs tejhűtő, nincs jégverem.”²⁰⁹

A tejipari támogatásokat a szövetkezeti hálózat közvetítette. 1941-ben a tejipar korszerűsítésére a „FM leiratában 250 000 pengő van engedélyezve s ebből a Szövetség eddig tényleg kézhez is kapott 150 000 pengőt, azzal a rendeltetéssel, hogy az összeg fordításaként a marosvásárhelyi és a székelykeresztúri üzemek kiegészítésére, továbbá ebből az összegből valósítassanak meg a baróti körzet tejértékesítésének legégetőbb kérdései, mint kanna, autóbekészítés... Ezenkívül még 60 falusi tejszarnoki berendezés állítatott fel, illetve leszállítás alatt van.”²¹⁰

Az Udvarhelyi medencében a székelykeresztúri Transsylvania vajüzem volt a legjelentősebb tejfeldolgozó egység még 1937/38-ban létesült. Az üzem tejbegyűjtési területe kiterjedt a Nagyküküllő, a két Homoród, és a Gagy menti településekre, a falusi tejszövetkezetek és a Hangya szövetkezet is az üzem beszállítói voltak. A visszacsatolás után „a telep bizonyos fokú rendbe hozására, gépi, stb. kiegészítésére volt szükség. A földművelésügyi miniszter úr támogatásával lehetséges volt a kannaparkot megfelelően kiegészíteni, a szükséges villanymotort beszerezni, teherautót vásárolni és garázst építeni.”²¹¹

1943 őszén Marosvásárhelyen megalakult az Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő szövetkezet. Az új intézmény üzembe helyezte a Baróton, Csíkszeredában, és Székelyudvarhelyen megkezdett

209 Brückler i.m. 23 p.

210 Uo. 167 p.

211 Uo. 75 p.

tejüzemeket, lépéseket tett a székelyföldi tejértékesítő hálózat kiépítésére, tejgyűjtő állomásokat létesített.

Mezőgazdasági építkezések

A kormányzat a mezőgazdasági termények tárolásához, feldolgozásához, a korszerű állattartáshoz szükséges épületeket emeltette, a székelyföldi kisvárosokban, nagyobb községekben. 1941–42-ben Székelyudvarhelyen gyümölcsösomagoló, Nyárádmagyaróson, Alsócsernátonban gyümölcsaszaló épült.²¹²

A FM Erdélyben gabonátárház építési programot kezdeményezett, létrehozta a Gabonátárházak Központi Építésvezetőisége Osztályt, amely nyilvános versenytárgyalásokat szervezett az építkezések kivállalására. 1941-ben „négy erdélyi gabonátárház építését rendelte el a FM miniszter Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda, Székelyudvarhely városokban”, Székelykeresztúrra a FM gyümölcsösomagolót építtetett.²¹³

A kormányzat a magánépítkezéseket is támogatta. A kisgazdaságokban, az állati takarmányozás javítására támogatott silóépítési akció már 1940-ben beindult, 1943. nyarán az *Erdélyi Gazda* beszámolója szerint már 15 000 gazda udvarán használják a silót, abban az évben újabb 7 500-at építenek. A silósegélyt minden 300 hold alatti területnél kisebb földön gazdálkodó földtulajdonos igénybe vehette.”²¹⁵ Az állami segély összege az igazolt építkezési költség 50%-a volt.²¹⁶ 1941. nyaratól kukoricagóré építési államsegélyt is folyósítottak, a javasolt tőpusterv alapján építkezőknek. Ezt a támogatási formát 6-100 hold birtokon gazdálkodók vehették igénybe.²¹⁷

212 Uo. 59–60 p.

213 *Erdélyi Gazda*, 1941. november 491 p. és 509 p.

214 *Erdélyi Gazda*, 1943. november. 547 p.

215 *Erdélyi Gazda*, 1941. június. 251 p.

216 *Erdélyi Gazda*, 1943. április. 177–178 p.

217 *Erdélyi Gazda*, 1941. augusztus. 275 p.

A minta trágyatelep építési akcióban az állami támogatás trágyatelepenként a kisgazdáknak 120 pengős segélyt jelentett.²¹⁸ A mintaistálló építési mozgalomban, Kós Károly títusterve alapján, az újonnan felépült istállókra államsegélyből ingyenesen ablakokat és a szellőző-berendezéshez pénzbeli segélyt folyósítottak.²¹⁹

A tejipar fejlesztésére – feldolgozásra és értékesítésre – különös gondot fordított a földművelésügyi minisztérium. 1941 nyarán a „Szövetség pedig Erdélyre a földművelésügyi miniszter úrtól a 71398/1941 számú f. évi február hó 25-én kelt leiratában megbízást kapott... Szászrégen, Maroshévíz, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Gyimesbükk, Parajd: juhtej gyűjtő és gomolyakészítő, illetőleg juhgomolya-beváltó állomások létesítésére. Erre a földművelésügyi miniszter úr fent hivatkozott leiratában 120 000 pengő államsegélyt helyezett a Szövetségnek kilátásba, melyre 40 000 pengő már kiutaltatott. Egy-egy állomás után legfeljebb 4 000 pengő lehet a segély.”²²⁰

A feldolgozóipari építkezéseknek ezekben az években Csík vármegyében jelentős megvalósításai voltak. Az egyik legjelentősebb a csíkszentsimoni szesz- és keményítőgyár volt: 1941 nyarán „Csíkszentsimonban avégből, hogy Csík főterméke a burgonya értékesíthető legyen a földművelésügyi és iparügyi minisztérium kezdeményezésére... burgonyakeményítő és szörpgyár van létesítés alatt.”²²¹ Néhány hónap múlva a „csíkszentsimoni keményítőgyár építkezési munkálatai annyira előrehaladtak, hogy a gyárat már október végén üzembe helyezik. Az új gyár felépítése és üzembe helyezése 1 millió 300 ezer pengőt igényel és évente 1200 vagon burgonya feldolgozására állítják be.” – adta hírül augusztusban a *Csíki Néplap*.²²²

218 Az EMGE munkája. i.h.: 75 p.

219 i.m.: 99 p.

220 MOL Z. 839.4 cs. 55 tétel. 134 p. Az erdélyi tejértékesítés. Összeállította: Brückler József 1941. június.

221 Uo. 8p.

222 *Csíki Néplap*, 1941. augusztus 13.

A húsellátásban is ezekben az években kezdték érvényesíteni a higiéniai követelményeket (húsvizsgálat). A kisvárosokban az állam vágóhidak építését támogatta. 1941-ben „Csíkszereda megyei városban a vágóhíd befejezéséhez szükséges 120 000 pengő... felvétele folyamatban van.”²²³

A fában bővelkedő vidéken a fa jobb értékesítésének előmozdítására 1943 szeptemberében „a Csíkszentsimonban létesített hordó és dongagyár befejezést nyert és üzembe is helyeztetett.”²²⁴

A Gyergyói medencében a szárhegyi len feldolgozó üzem létrehozása volt a legjelentősebb ipari építkezés. Az üzem felépítését már 1940-től kísérleti len termesztés előzte meg: a Szövetség Hitelszövetkezetek támogatásával a gazdák „kísérletképpen 12 kat. hold harmadosztályú földben elvetettek 1 000 kilogram olajlen vetőmagot... a termelésben részt vevő gazdák bruttó jövedelme holdanként meghaladta a 380 pengőt, amit azonos feltételek között semmilyen más terménnyel nem lehet elérni.” 1941-ben már 100 holdon vetettek a gyergyói gazdák lent.²²⁵ Az építkezéshez és az üzem felszereléséhez szükséges tőke állami és szövetkezeti összefogással, illetve a helyi gazdák részvételével teremtődött meg.

1943-ban „a szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezet üzemében a gépek felszerelése közvetlenül befejezés előtt áll és augusztus 25-én teljes erővel megindul a termelés. Előbb annak az 50 vagon tavalyi rostlennel a feldolgozására kerül sor, melyet 400 kat. hold területen 700 kigazda termelt. Az ideai termelési szerződések már együttesen mintegy 1100 hold rostlen vetést biztosítottak, tehát a tavalyi mennyiségnek közel háromszorosát... A Szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezet egyben első példája Erdély gazdasági közületeinek széles távlatokat megnyitó összefogására. A szövetkezet üzletrésztőkéjébe ugyanis 100 000 pengőt jegyzett a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja, 100 000 pengőt a marosvásárhelyi Hangya, 50 000 pengőt a Szárhegyi Gazdasági

223 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. sz. 313 p.

224 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 32. sz.

225 *Csiki Lapok*, 1942. február 15.

Szövetkezet, míg a Földművelésügyi Minisztérium 200 000 pengő jegyzésével járult hozzá a fontos üzem megteremtéséhez.”²²⁶

A kormányzat gabonatárház- építési programjának keretében a FM illetékes ügyosztályának beszámoló jelentése szerint „1942–43 évben magyar építési vállalkozókkal az alábbi tárházakat építettük (a Székelyföldön): Csíkszereda, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, mindhárom egyenként 1 800 t befogadóképességgel. Az 1943. évi gabonatárház építési programban az erdélyi részen „Dés 450 vagon, Máramarossziget 200 vagon és Gyergyószentmiklós 200 vagon befogadóképességű tárház” építésével szerepelt.”²²⁷

A Gyergyószentmiklóstra tervezett gabonatárház építését a város polgármestere levélben sürgette a földművelésügyi minisztertől „Tekintettel azonban arra, hogy a gabonatárháznak Gyergyószentmiklóson való megépítése a város és a környék szempontjából rendkívül fontos, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy az előkészítő tárgyalásokat sürgősen lefolytatni és ennek eredményeképpen az építési munkálatokat mielőbb megindítani méltóztassék. Gyergyószentmiklós ugyanis, amely a székelyföldi városok egyik legnagyobbika, eddig kevés intézménnyel rendelkezik, amely körülmény a város lakossága körében bizonyos mérvű elégedetlenségre adott okot. Így a gabonatárház mielőbbi felépítése is nagyban hozzájárulna ahhoz, hogy a polgárság a kormányzat gondoskodását érezze, és elkedvetlenedése megszűnjön.”²²⁸

A város 1944. elején újabb gazdasági egységgel gyarapodott: „megépül a gyergyószentmiklósi vajgyár. A Gyergyószentmiklósi Tejszövetkezet vezetősége serényen munkálkodik a létesítendő vajgyár építési előkészítésén. Fülöp József állategészségügyi főtanácsos, a szövetkezet igazgatója elmondotta, hogy a 40 000 Pengős

226 *Gyergyó és vidéke*, 1943. augusztus. 6. *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. szept. 2. 32. sz.

227 MOL K. 184. 1943. 40. 266004. iktsz. 273102 Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok. iktsz. 267.040 és 275.944.

228 MOL K. 184. 1943.40. 266004. iktsz. 273102 Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok.

állami segély már meg is érkezett. Az építkezéshez szükséges többi pénzt üzletrészek formájában a gyergyói gazdáknak kell bejegyezniük.²²⁹

A szintén állami segéllyel bonyolított „hídmérleg akció” keretében 1942-ben 43, 1943-ban 34 hídmérleg épült. A nagyobb székelyföldi községekben az állam hídmérlegek építését oly módon támogatta, hogy a rendelkezések szerint „az érdekelt községek illetve szövetkezetek a szükséges telek biztosításán kívül semmiféle anyagi természetű kötelezettségvállalással nem terhelhetők.”²³⁰

A Székelyföldön Felsőcernáton, Mikóújfalun, Dálnok, Csík-szentdomokos, Tekerőpatak, Csíkmindszent részesült támogatásban az akció keretében.²³¹

A gyümölcstárolás feltételeinek javítását Udvarhely megyében támogatta az állam (Csíkban nem volt jelentékeny gyümölcstermesztés): „Székelykeresztúron már megkezdte az EMGE a gyümölcstároló építését, ami hivatva lesz megyénk gyümölcstermelésének átvételére s a kivitelre való szakszerű becsomagolásra.”²³²

Bár nem a két kutatott megye területén épültek, de ezeknek termékértékesítési lehetőségeit is javították a Hangya szövetkezet állami támogatással készült marosvásárhelyi, meggyesfalvi raktárai, hűtőházai.

A szövetkezet vezetősége a kormányzattól várt egyik újabb támogatás szükségességét a következőképp indokolta: „A hűtőház megépítése által képesek leszünk a leszegényedett erdélyi falvakból minden mennyiségben mindenféle gyümölcsöt, zöldséget, baromfit, tojást átvenni jó áron és azokat tárolás és eltartás révén meg tudjuk őrizni a közfogyasztásnak, s így egyfelől jelentékeny mértékben elősegítjük a Székelyföld vagyonosodását, másfelől szolgálatot teszünk az országnak közellátás terén... Ez ideig az

229 *Gyergyó és vidéke*, 1944. január 10.

230 MOL K. 184.6320 1942. 41. tétel. 30019.

231 MOL K. 184. F.M. 7312 1944. 41 tétel. 64003.

232 *Hargita*. 1941. október. 3.

alábbi részletezés szerinti összegű államsegély utalványozása történt részünkre:

Áruellátásra, forgalmunk fenntartására	1 500 000 P
Áruelosztó raktárak létesítésére	500 000 P
Tojásértékesítés beszerzése	25 000 P
Zöldségszárító üzem létesítésére	90 000 P
Összesen	2 215 000 P

Ezen kívül kaptak köteléki szövetkezeteink 4 000 000 P kamatmentes kölcsönt, amelynek törlesztése öt év múlva kezdődik és 10 év alatt fizetendő vissza.

A rendelkezésünkre álló tőkéből létesítettünk négy kirendeltséget, tizennégy áruelosztó raktárt megfelelő árukészlet tárolásával, megszerveztük az értékesítést (élő és vágott szarvasmarha, sertés hizlalás, tojás, baromfi, zöldség és tollértékesítés a köteléki szövetkezetek bevonásával, szalmafonás, fafaragás, erdei gyümölcs).²³³

A mezőgazdasági termékek értékesítésének megszervezésére a Hangya szintén államsegélyt kért: „A székely megyéket a lehetetlen rossz állapotban lévő utak a nagy távolságok és a vasút hiánya miatt a tojásexportőrök nem keresték fel. Désen és Kolozsváron 180-190 fillérbe került a tojás kg-ja, ugyanebben az időszakban a Székelyföldön 50-60 fillér. Megállapítottuk, hogy Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Barót, Sepsiszentgyörgy és a Kézdivásárhelyi medencében felesleges, értékesítésre váró tojástermelés van. Ezek a vidékek a román impérium alatt tojástermelésüket Brassóban, Nagyszebenben, főleg Bukarestben igen jól értékesítették. Ezen kívül Segesváron tojásexportőr volt, aki a Székelyföldet szervezeteivel behálózta és minden felesleget felvett.” A Hangya, hogy a gépkocsiszállítás, a rossz utak okozta költségeket fedezze, 30 000 P államsegélyt kér, mert felvásárlóinak köszönhetően „ma már minden székelyföldi gazda megkapja termelvényének tisztességes ellenértékét.” A kérelem szerint „nem akarunk Szövetségünk részére előnyös üzleti vállalkozásba kezdeni, törekvésünk csupán

233 MOL K. 184. 6320. 1942. 41 tétel. 30012.

csak az, hogy ráfizetés nélkül gazdáinknak a megfelelő árakat biztosítani tudjuk.”²³⁴ A szövetkezet 1941. dec. 31-i jelentése szerint „az elmúlt esztendőben 2 750 000 darab tojást vásároltunk fel, mely mennyiségből 6 vagonnal, mint kifogástalan exportárut külföldön értékesített a szövetkezet.”²³⁵

A FM a kért támogatást – ha nem is egészében – jóváhagyta: „figyelemmel a Székelyföld igen nehéz és rossz közlekedési viszonyaira és arra, hogy a termelők a tojásért elenyészően csekély árat kapnak, az ügyosztály indokoltnak tartja, hogy a Szövetség kéréme teljesíttessék... az erdélyrészi tojás értékesítésének fejlesztése céljából 25 000 pengő elszámolandó államsegély engedélyeztesék.”²³⁶ A kisgazdaságok segítését célzó kormányzati támogatások nem mindig találtak kedvező fogadtatásra. „Általában az akciók lebonyolítása a gazdák tartózkodása és pénzhiánya miatt nehezen megy”²³⁷ – vélekedett Csík megye alispánja 1941-ben. A tartózkodás a meggyökeresedett szokások feladásának nehézségét, az újjal való szembenállást, bizalmatlanságot jelentette. Például Csík-szépvízen a tehetősebb gazdák elutasították az ingyenes beton trágyatelep felépítését. [lásd a Ferencz Tiborral készült interjú-részletet – O. S.]. Úgy vélem, hogy a fejlesztési beavatkozások gyors térhódítását mély gyökerű mentális tényezők is akadályozták. Erre utal egy EMGE alkalmazott kifakadása is – egyébként a mezőgazdasági fejlesztések sikerpropagandáját folyamatosan terjesztő – *Erdélyi Gazda* hasábjain: „Erdélyi gazdatestvéreink bedugják fülüket a felhívások előtt amelyek érdekeiket szolgálják! Elzárkóznak a maradiság, kényelemszeretet erős várába és mi hiába döngetjük szavainkkal a kapukat, hiába hozzuk az új idők új szellemét, nem fogadják be.”²³⁸

Természetesen ezt a beállítódást nem lehet általánosítani, a támogató segélyezések általában hasznosultak. Kivételesen sikeres

234 MOL K. 184.6320. 1942. 41 tétel. 70224.

235 Uo. 30019.

236 MOL K. 184. 6320. 1942. 41. 30012.

237 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32 sz. 319. p.

238 *Erdélyi Gazda*, 1943. február. 121 p.

akcióknak azokat tarthatjuk, amelyek beépültek a termelési folyamatba és később a gazdák saját költségükön is újra megvalósították. Terepmunkánk során pl. a homoródszentpáli silóhasználatot tapasztaltuk ilyen beépült gyakorlatnak. A faluban az első silókat a magyar állam támogatásával építették, ez a történeti tény a helyi köztudat része. Az intenzív állattartásra berendezkedett gazdák, később saját költségükön, még a hetvenes években is építettek silókat. Ezeket ma is használják. Vannak idős már munkaképtelen öregek, akik a silógödöröket kiadják használatra fiatalabb, több állatot tartó gazdáknak természetbeni fizetségért, vagy más szolgáltatásokért (pl. igásmunkáért).

A mezőgazdasági képzés támogatása

Az erdélyi felsőfokú gazdasági képzést a kolozsvári Gazdasági Akadémia biztosította. Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön középfokú gazdasági tanintézet létesült, szintén Marosvásárhelyen 1942-ben sajt-és vajmestereket képző mezőgazdasági tejipari szakiskola kezdte meg működését. Állami támogatással tovább működött a csíkszeredai mezőgazdasági szakiskola, a székelykeresztúri, gyergyószentmiklósi, kézdivásárhelyi téli gazdasági iskolák.

1941-ben „a földművelésügyi miniszter úr jóvoltából a vármegye kérelmére a csíkszeredai m. kir. téli gazdasági iskola földműves szakiskolává alakult.”²³⁹

A csíkszeredai gazdasági iskolát már 1940-ben „a földművelésügyi minisztérium téli gazdasági iskolává rendezte be és dacára a nagy nehézségeknek december hó folyamán újból megnyitja kapuit a tanulni vágyó 15 év feletti gazda ifjak részére”, akiknek „a tanítás teljesen ingyenes.”²⁴⁰

A rendszeres intézményi képzés mellett alkalmanként különböző tanfolyamokat szerveztek. A FM erdélyi kirendeltsége a földműveseknek két-három hónapos téli gazdasági tanfolyamokat és a háziasszonyok részére hathetes háztartási vándortanfolyamo-

239 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 320.

240 *Erdélyi Gazda*, 1940. december 1. 429 p.

kat szervezett. A három hónapos tanfolyamokat gazdasszony iskolának nevezték, ilyeneket 1941-42 telén Marosvásárhelyen, Csíksomlyón, Kézdivásárhelyen szerveztek.²⁴¹

1941 őszén 52 községben rendeztek gyümölcsfa-ápolási tanfolyamot, ezeken több mint 2 000 gazda vett részt.²⁴² 1942 tavaszán Erdélyben 7 permetező mesterképző tanfolyamot szerveztek, ahol összesen 150 hallgató tanulta a mesterséget.²⁴³

A mezőgazdasági gépkezelői tanfolyam 1941-42 telén Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön 454 hallgató részvételével zajlott. 1943 márciusában a FM Erdélyi Kirendeltsége és a Kolozsvári m. kir. Gazdasági Akadémia szervezésében újabb gépkezelői tanfolyam indult.²⁴⁴

A gazdatanfolyamokat a téli- és kora tavaszi időszakban szervezték 1941-ben Csíkmenaságon, Csíkszeredában, Homoródszentpálon, Csíkszentkirályon képeztek ezüstkalászos gazdákat.²⁴⁵

Az 1943. évi tavaszi tevékenységi összefoglaló szerint „1 400 ezüst kalászos gazdát képeztek ki az Erdélyben megrendezett idei m. kir. téli gazdasági tanfolyamokon. A FM erdélyi kirendeltsége nagy ügyszeretettel karolta fel a mezőgazdasági népnevelés ügyét. Ezt a célt szolgálják a három hónapos gazdasági tanfolyamok, amelyekből 1942-43 telén 44 zajlott le a kirendeltség munkaterületén, összesen 1 400 hallgatóval, amelyek egytől egyig a legszebb eredményekkel zárultak.”²⁴⁶

1944 februárjában Marosvásárhelyen gyógynövény-beváltói tanfolyam indult. A tél és a tavasz folyamán Kászónújfaluban, Nagytusnádon, Taplocán, Torján 141 résztvevővel szervezett az EMGE 3 hónapos tanfolyamokat.²⁴⁷

241 Az EMGE munkája.... 55 p.

242 i.m.: 101 p.

243 Az EMGE munkája... 102 p.

244 *Erdélyi Gazda*, 1943. február. 64 p.

245 *Erdélyi Gazda*, 1941. április. 178, 186. 228 p.

246 *Csíki Néplap*, 1943. április 28.

247 *Erdélyi Gazda*, 1944. április 157 p.

A „Zöldmezőmozgalom” keretében több helyen „zöldmezőgazdasági” és pástorképző tanfolyamokat szerveztek, 1941 őszen Udvarhely megyében a két tanfolyamnak 52 résztvevője volt.²⁴⁸

1943. telén Nyárádszeredán, Kézdivásárhelyen, Karcfalván, Madéfalván, Nagyalambfalván szervezett az EMGE állami támogatással zöldmezőgazdasági és pástorképző tanfolyamokat. Tavasszal Szépvíz, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, hasonló tanfolyamok színhelye volt.²⁵⁰ Ez utóbbi a községben a 47 hallgató „valóban mindenben megértette azt a magasabb törekvést, hogy különösen Erdélyt legelőinek szakszerű kezelésével az ország első állattenyésztő vidékévé kell emelni. A homoródszentpáli gazdák egyébként virágzó tejszövetkezetük miatt is vállalták ezt a gyönyörű munkát és lázasan készülnek a három székely vármegyének a folyó évben megrendezendő legelőversenyére.”²⁵¹

A téli tanfolyamok keretében folyó ismeretszerzés jelentőségét a *Kárpátmedence* folyóirat 1944 telén így foglalta össze: „A földművelésügyi minisztérium erdélyi kirendeltségének irányítása mellett már két esztendeje folyik a mezőgazdasági korszerű ismeretek népszerűsítése és ez idő alatt már sok ezer ezüstkalászos gazda kapcsolódott be a mezőgazdasági életünk fejlesztésére irányuló törekvésekbe. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy az ezüstkalászos gazdák számának emelése rendkívül kedvező hatással van népies gazdálkodásunkra. A múlt évben 40 téli gazdasági tanfolyamot szervezett a földművelésügyi minisztérium erdélyi kirendeltsége és ezt a számot az idén már 70-80-ra akarja emelni, hogy minél több önálló erdélyi kisgazda szerezhesse meg a korszerű mezőgazdasági ismereteket.”²⁵²

A Gyergyói medencében is „a m.kir. FM a kor szellemének megfelelő haladó és okszerű gazdálkodás minél szélesebb rétegek-

248 Az EMGE munkája... 129 p.

249 *Erdélyi Gazda*, 1943. március 123–144 p.

250 *Erdélyi Gazda*, 1943. április 183 p.

251 *Erdélyi Gazda*, 1943. április 1. 183 p.

252 *Kárpátmedence*, 1944. január 47 p.

ben való elterjesztésére 1941. őszén Gyergyószentmiklós székhellyel téli gazdasági iskolát s mellette mezőgazdasági szaktanácsadó állomást létesített... A tanítás ingyenes. A tanulmányi időtartama 2 év.”²⁵³

A gazdasági oktatást a FM a következő években is rendszeresen támogatta: „Magyarország egyik legrégebb gazdasági szakiskolája a csíkszeredai. Már a háború előtt is mint földműves iskola általános népszerűségnek örvendett... A tanulmányi idő teljes két év. Beíratási tandíj és vizsgadíj nincs... A földművelésügyi minisztérium a kiscgazda családokból származó tanulók részére nagyobb kedvezményt biztosít, amelyekért a felvételi kérvénnyel egyidejűen és az igazgatóság útján a m. kir. földművelésügyi minisztériumhoz kell folyamodni.”²⁵⁴

A falusi társadalomban azonban a gazdálkodásnál nagyobb presztízse volt a polgári foglalkozásoknak: „a gyergyói székely gazda nem adja gyermekét gazdasági iskolába, nem akarja, hogy többet és jobban tudjon mint az apja... Már két éve, hogy itt működik a téli gazdasági iskola, Gyergyószentmiklós kivételével egyetlen egy gyergyói község sem küldött tanítványokat. Ugyanekkor az alfalvi és ditrói polgári iskolákban hegyén-hátán tolonganak a kiscgazda ifjak.”²⁵⁵

Az 1942. évi mezőgazdaság fejlesztési törvény létrehozta a községi gazdasági előjárói intézményt. A gazdasági előjárókat az ezüstkalászos gazdák közül választották. Még ez év őszén „Csík vármegyében oktatói tanfolyamot tartottak, amelyre összesen 45 gazdasági előjáró jelentkezett.”²⁵⁶

Akciók

A korszerű gazdasági ismeretek terjesztésére a Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi Kirendeltsége és az EMGE különböző akciókat szervezett.

253 *Gyergyó és vidéke*, 1941. november. 8. 2 sz.

254 *Erdélyi Gazda*, 1943. április 1.

255 *Gyergyó és vidéke*. 1943. november 12.

256 *Erdélyi Gazda*, 1942. december 1. 591 p.

1941. tavaszán kezdődött a „Zöldmezőmozgalom zászlóbontása”²⁵⁷ Erdélyben, ennek célja: a legelőgazdálkodás, szántóföldi takarmánytermesztés fejlesztése, növénynemesítési, magtermesztési ismeretek terjesztése, előadások, tanulmányi szemlék szervezésével.²⁵⁸

1941. augusztus 30–31-én Sepsiszentgyörgyön az EMGE és a vármegyei gazdasági felügyelőségek közös támogatásával mezőgazdasági kiállítást rendeztek.²⁵⁹ A termesztési technológiák javítását célzó mezőgazdasági propaganda része volt a termelési versenyek szervezése, és a legjobb terméseredményeket elérő gazdák díjazása.

1942. tavaszán „a földművelésügyi miniszter az EMGE-ét napraforgó termelési verseny rendezésével bízta meg a résztvevők 50-500 hold földön gazdálkodók lehetnek.”²⁶⁰

1942-ben az Országos Mezőgazdasági Kamara 18 000 pengő értékben kiségek kiosztásával támogatta a különböző termelési versenyeket, 1943-ban „kukorica és olajos növény termelési verseny”-t támogatott a kormányzat.²⁶¹

Az EMGE 1943. szeptember végén Gyergyószentmiklóson gazdanapokat szervezett: termény- és állatkiállítással (ló, szarvasmarha, sertés). Ugyanebben az évben „október 10-én Székelyudvarhelyen 115 gazdakör képviselőinek részvételével vármegyei gazdanap zajlott le, amit termény- és háziipari kiállítás és mezőgazdasági gépbemutató egészített ki. Az EMGE 1943. évi kukoricatermelési versenyének résztvevői közül 53 gazda állított ki.”²⁶²

1944 február 29-én Udvarhelyen kiosztották a kukoricatermelési verseny díjait, március elsején a FM erdélyi kirendeltsége, az EMGE és a Vármegyei Állattenyésztő Egyesület Székelykereszt-

257 *Erdélyi Gazda*, 1941. április 167 p.

258 *Erdélyi Gazda*, 1941. január 30 p.

259 *Erdélyi Gazda*, 1941. július 314 p.

260 *Erdélyi Gazda*, 1942. június 289 p.

261 *Erdélyi Gazda*, 1943. április 165 p.

262 *Erdélyi Gazda*, 1943. november 527 p.

úron bikakiállítást szervezett.²⁶³ Ezek a bikakiállítások rendszere-
sek voltak, a Keresztúr melletti Fiatfalva bikatenyésztőinek te-
nyészállatait távoli vidékek községei vásárolták fel.

A kormányzat 50%-os vasúti utazási kedvezménnyel támogatta
az 1941. március 29-április 6. között szervezett országos mező-
gazdasági kiállításra Budapestre kiutazó gazdákat.²⁶⁴

Egyszeri akció volt a 255.900/1942 F.M sz. rendelet alapján
lebonyolított termelési jutalom azoknak a gazdáknak, akik a folyó
év december végéig az őszi szántást legalább 15 cm mélyen
elvégezték. Az ily módon megművelt területek után holdanként 10
P volt a termelési jutalom. Erre az akcióra és a téli tanfolyamokra
egy idős csíki földműves így emlékezett: „A tanfolyamokat faluhe-
lyen tartották a községi jegyzők, a tanító, a pap. Többen voltak a
faluban ezüstkalászos gazdák... Hát érdekes volt, hogyne lehetett
volna! Kinek tehetsége volt, hogy azt amit mondtak felszedje –
mert elég érthető stílusba volt minden előadva – s az ember
meggyőződött, hogy jót mondtak. Akkor akinek szántóterülete volt
és elvégezte kellő időben az őszi mélyszántást, adókedvezményben
részesült. Arra tanítottak, hogy tavasszal ne szántunk, s akkor
is azután is meggyőződünk, hogy az őszi szántás a jó, mert a
tavaszi szántással elrontom a magágyat, elrontom azt, amit a tél
nekem előkészített a finom porhanyó magágyat, azt én tavasszal
szántszándékosan elrontom, ha akkor szántok.”²⁶⁵

263 *Erdélyi Gazda*, 1944. április 141 p.

264 *Erdélyi Gazda*, 1941. március 135 p.

265 Elmondta Eröss Árpád (sz. 1923) Csíkszentmiklós, 2001. július 14.

6. Az erdőgazdaság támogatása

A visszacsatolt terület magas fokú erdősültsége (31,3%) azt jelentette, hogy az erdőgazdaság munkaalkalmak és kereseti lehetőségek szempontjából az egyik legfontosabb gazdasági tényező volt, különösen a Csíki és Gyergyói medence községeiben. Itt a mezőgazdasági terület 40,0% illetve 35,7%-a volt erdős terület.”²⁶⁶

Az első helyzetfelmérések megállapították, hogy Csík vármegye „birtokviszonyai erdőgazdálkodási szempontból teljesen rendezetlenek. Kaotikus a helyzet az erdőkitermelések tekintetében is...” 1941. nyarán még mindig „késik az erdők törzskönyvének a felfektetése, az erdőbirtokossági társulatok megalakulása lassan halad, az erdő és legelő elkülönítések pedig még a kezdet kezdetén sincsenek.”²⁶⁷ Rövidesen azonban beindult a hatósági erdőrendezés, ennek fő intézménye „a Székelyföldi Erdőigazgatóság Csík-szeredán lett felállítva, a maros-tordai székelység kivételével a három tősgyökeres székely vármegye erdőségei ennek az igazgatóságnak a kerületébe soroztattak.”²⁶⁸

A települések erdőbirtokossági társulatainak anyag- és pénzkezelését az állam közigazgatási intézményei felügyelték. Udvarhely vármegye főispánja 1942 tavaszán az alábbi rendeletet közölte:

„Valamennyi erdő (köz) birtokosságnak, az összes községi előljárásnak!

A 35.000-1938 F.M. számú rendelet 359 §-a alapján elrendelem, hogy az erdőbirtokosságok az 1942. évi költségvetésüket és 1941. évi zárszámadásukat a közigazgatási bizottsághoz jóváhagyás végett haladéktalanul terjesszék fel és a jövőben e kötelezettségüknek felhívás, vagy sürgetés bevárása nélkül tegyenek eleget. Figyelmeztetem, hogy a költségvetést mindaddig, míg az a közigazgatási bizottság által jóváhagyást nem nyert, végrehajtani nem

266 Oberding József György: Az erdélyi magyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt. In: Kisebbségi Körlevél. 1942. január. 16–30. és 19–20 p.

267 *Csíki Néplap*, 1941. június 25.

268 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 229 p.

szabad.”²⁶⁹ A későbbi hatósági panaszokból arra következtethetünk, hogy a közbirtokosságok gyakran elmulasztották e rendelkezés betartását.

A kormányzat a „székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben 5 milliós kedvezményes hitelakciót engedélyezett.”²⁷⁰ 1941-ben az állam a kopárok beerdősítésére 250 000 pengőt fordított, felállított 5 erdőgazgatóságot, 10 erdő-felügyelőiséget, 23 erdő-felügyelőségi kirendeltséget és 27 erdőhivatalt. A görgényszentimrei al-erdészeti szakiskolánál 100 000 pengős beruházást eszközölt. Az erdőgazdálkodási szervek a székely erdőbirtokosságok faeladási szerződéseinek felülvizsgálásával ezeket a társulásokat 1,5 millió pengő jövedelemtöbbletbe juttatták.²⁷¹

Az addig járatlan helyeken vágott erdei útszakaszok is épültek, mint pl. a Hargitafüdrőre vezető, vagy a Vargyas szurdokvölgyében épített utak. 1943-ban a kincstári erdőbirtokok feltárására és kitermelésére 150 km erdei vasút, és 60 km „elsőrendű főút” épült.²⁷²

A székelyföldi fakitermelés előmozdítását, a kisipari termelés beindítását a Nemzeti Önállósítási Alap is támogatta.

A szakszerű erdőgazdasági követelmények szerint a kopár területek befásítása, vadpatakok megkötése, erdők feltárása és a közszolgálat jó hírének helyreállítása volt az azonnali feladat.”²⁷³

A székely közbirtokosságok keretében, a XIX. század végi arányosítások óta sem tűnt el teljesen a közerdők használatának gyakorlatából az egyenlő részesedés szokásjoga. Csík megyében némely közbirtokosság az egyenlőtlen haszonrészesedés alkalmazása ellen még a negyvenes évek elején is szembeszállt a hatóságokkal. Csík megye alispánja egyik 1941. tavaszi jelentésében arról számolt be, hogy „habár lassan de megindult a közbirtokosságok

269 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 113 p.

270 EMGE jelentés... 13 p.

271 i.h.: 66c p.

272 *Erdélyi Gazda*, 1943. július 331. p.

273 *Dr. Földvári László: Erdőgazdasági kérdések és feladatok a felszabadult Keleti és Erdélyi országrészekben.* In: *Kárpátmedence*, 1941. május. 44–47 p.

belső életében a tisztuló folyamat. A magyar erdőtörvények értelmében sok közbirtokosság átalakult erdőbirtokossági társulattá. Ezekkel az átalakulásokkal kapcsolatban a lehetőségekhez mérten kiigazítatnak a névjegyzékek s végleges megállapítást nyertek a haszonrészesedések. Fel kell azonban hívnom az illetékesek figyelmét, az egyes közbirtokosságoknál mutatkozó ama tünetekre, hogy az arányosítási eljárás rendjén ítélettel megállapított arányrészesedéssel szemben az egyenlőség érdekében sok helyen nagyon agresszív magatartást tanúsítanak, elannyira, hogy az bátran volna kommunisztikusnak minősíthető.²⁷⁴

Az alispán jelentésében a hatóságoknak a közbirtokosságok békítésére kompromisszumos megoldást javasol: „a kicsi és erdő nélküli Magyarország erdőtörvényeinek sokszor a helyi viszonyokra nehezen alkalmazható rendelkezései a törvény szellemének szem előtt tartásával, de a helyi szükségleteket is kielégítő módon nyerjenek alkalmazást.”²⁷⁵

A községek olykor a hatósági erdőrendtartási szabályokat is semmibe vették. 1942. tavaszán Csík megye alispánja jelentette, hogy „a vármegye területén jelenleg 5 csemetekert van, amelyeknek kiültethető csemete készlete 1942 év tavaszán volna elültetendő. Az állami csemetekert készletéből senki egy darabot sem igényelt, dacára annak, hogy a m. kir. földművelésügyi miniszter úr rendelete minden községben ki van függesztve s különösen a magán erdőbirtokosoknak igen nagy erdősítési hátralékaik vannak. Különösen a kászoni, gyimesi, békási kopár kőfolyásos vízmosásos oldalak, a véderdő területek beerdősítése volna sürgős, mely területek legnagyobb része magánbirtok.”²⁷⁶

1942-ben a rendeletek végrehajtása, az erdősítési hátralékok törlesztése helyett Csík megyében „az erdőbirtokossági társulatok nagy részének tavaszi közgyűlésén igen gyakran tapasztalható a törvényekkel való merev szembehelyezkedés és egyes kérdések

274 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 230.

275 Uo. 231.

276 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1942.14.110.

megoldásánál igen ritka a törvények tisztelete mellett az egyhangú határozat. A legkisebb szándék sem tapasztalható a vágások beerdősítésére, de még a kopár területek, a partvédelem, árvizek megakadályozása végetti ültetésekre sem. A birtokosok ezen magatartása később nagyon meg fogja bosszulni magát” – jósolta az alispán.²⁷⁷

Az új országhatárok között kedvezőbb lehetőségek nyíltak a fa értékesítésére. 1941 nyarán: „eladatlan fakészletei a Székelyföldön is csak azoknak a fűrészüzemeknek vannak, amelyek magasabb árakra spekulálva nem akarják készleteiket eladni. Az olaszok és a németek minden famennyiséget hajlandók felvenni s amellet, hogy a hivatalos árakat 15-30%-al túlfizetik, a Románián át történő elszállításról is maguk gondoskodnak.”²⁷⁸

Az erdőtulajdonosok a jobb értékesítés megszervezésének intézményi háttérét is igyekeztek megteremteni: „a kisüzemek most akként akarják a fakitermelés kereskedelmi hasznát is biztosítani maguknak, hogy közös eladási szervet létesítenek. Erre nemcsak a külföldi szállítások, de a belföldi eladások szempontjából is szükségük van, mert a termelők belföldön csak a hivatalosan megállapított árakon adhatnak el, míg a viszonteladó, mely ez esetben a közös eladási szerv lenne, már belföldön is 15-20%-os felárral közvetítheti az árut a fogyasztók részére. A csíkmegyei kisüzemek kft. vagy rt. formában óhajtják létrehozni ezt a szervet...”²⁷⁹

A Gyergyói medencében a fakitermelést és értékesítést szövetkezeti keretekben szervezték meg. Ezt a gazdálkodási szervezetet a kormányzat is támogatta: „a kormányzat a szövetkezeti vezetők céljait megismerte, meglátta komoly akarásukat, célratörő magyar építő munkájukat, terveiket. Ennek a munkának az elvégeztetésére négymillió pengőt szavazott meg, melyből 600 000 pengő meg is érkezett. Ebből a pénzből a favásárlások már meg

277 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1942.14.112.

278 *Fol. Hung.* 2127. 11 p.

279 *Uo.* 12 p.

is indultak... Ez a pénz nem egyesek tőkésedését, meggazdagodását eredményezi, hanem az összékelység életfeltételeit javítja. A szövetkezet rendelkezésére áll a négymillió pengő bármikor.”²⁸⁰

A fakitermelés támogatására folyósított kedvezményes hitellehetőségekből a bankok is hasznot húztak: „a székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben engedélyezett 5 milliós kedvezményes hitelakcióból a lebonyolítással megbízott pénzügyintézetek csak kb. 260 ezer pengőt helyeztek ki. Ez azonban még távolról sem azt bizonyítja, hogy a fakitermelőknek – különösen a múlt esztendőben – nem volt szükségük hitelre. Inkább amellet bizonyít, hogy a pénzügyintézetek teljesen öncélú üzletpolitikát folytatnak.”²⁸¹

A felvett kishitelek törlesztése lassan haladt: sokan azért nem tudták törleszteni „az elmúlt évben az ilyen alapon felvett kölcsönöket, mert ha a fatermelést el is végezheték, a szállítási nehézségek fennálltak. Ezért szükségesnek látszott, hogy az eredeti lejáratú idők, 1942. dec. 31. meghosszabbítottassák. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács ilyen értelmű kéréssel fordult a földművelésügyi miniszterhez, javasolva a visszafizetési határidőnek egy évvel való meghosszabbítását. A földművelésügyi miniszter méltányolta a Tanács kérését és közvetlen karácsony előtt táviratban értesítette a Gazdasági Tanácsot az öt milliós hitelkeretben felvett kölcsönök lejáratú idejének 1943. dec. 31-ig történt meghosszabbításáról.”²⁸²

A hitelek törlesztése azonban feltehetően erre a meghosszabbított határidőre se történt meg, 1943 decemberében az Erdélyrészi Gazdasági Tanács a kölcsönök lejáratú idejének újabb meghosszabbítását kérte a kormánytól, és egy 20 milliós újabb hitelkeret rendelkezésre bocsátását.

Egy erdélyi tanulmányútjáról jelentést készítő bankszakember 1941. nyarán úgy vélekedett, hogy a székely közbirtokosságoknak a hatósági ármegállapítás súlyos hátrányokat jelent: „a fakiterme-

280 *Gyergyó és vidéke*, 1943. január 15.

281 Uo.

282 *Gyergyó és vidéke*, 1943. január 15.

léssel kapcsolatban bátor vagyok még az erdőbirtokosok panasza-
ira rámutatni. A közbirtokosságok szerint a hivatalosan megállá-
pított tőárak nagyon alacsonyok. A panaszok indokolt voltát mi
sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a fűrészüzemek, a Magyar
Fa Rt. és a pénzüzetek is meg tudják találni számításait. A
fakitermeléssel kapcsolatos üzletek és nyereszkezdések tehát vég-
eredményben a szegény székely nép tulajdonát képező erdőségek
tőárának alacsony voltán alapszanak.”²⁸³

A központosító, erőforrások felett rendelkezni kívánó állam és
az önrendelkezésének maradványait őrző székely községek konfliktu-
susa legélesebben az egykori nagy közös vagyon a Csíki Magánja-
vak körüli érdekkellentétekben került felszínre. A Csík vármegyei
határőr székelyek leszármazottainak köztulajdonát kisajátító ro-
mán államtól hosszas – nemzetközi fórumokra is eljutó – peres-
kedés után sem sikerült visszaszerezni a tulajdon feletti rendelke-
zést. A bécsi döntés után a csíki székely határőr családok
leszármazottai az ősi közbirtok mielőbbi tulajdonjogi rendezését
várták: „mi történt a Csíki Magánjavakkal az új helyzetben?
Feltehető volt az uralomváltás után, hogy annyi hercehurca,
annyi kellemetlenség után a székely birtok helyzete véglegesen
megoldódik. A 6010-1941.M.E. számú miniszteri rendelet volt az
első lépés, amely a helyzetet tisztázni kívánta.” A csíki székelyek
csalódottan vették tudomásul, hogy a magyar állam sem állítja
vissza jogaikba: a rendelet értelmében a törvényhatóság választja
a Magánjavak 8 tagú igazgatótanácsát, „fedhetetlen életű és
erkölcsű csíki székelyek közül.” Az igazgatótanács elnöke a ren-
delkezés szerint az alispán.”²⁸⁴ „Eszerint a vagyon kisajátítási
célokra igénybe nem vett részét alispán elnökletével 8 tagú igazgató
választmány veszi át. Az igazgató választmány tagjait a megye
törvényhatósági testülete választja. A vagyon kiosztott részét zár-

283 Uo.

284 *Csíki Lapok*, 1941. augusztus 17. 33. sz.

gondnoki kezelésbe veszik. A zárgondnokot a vagyon felügyeletével megbízott vallás és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.”²⁸⁵

Ezt a rendelkezést a Csík megyében heves ellenkezéssel fogadták. A törvényhatósági gyűlésen – amikor el kellett volna fogadni a rendelkezést és meg kellett volna választani az igazgatótanácsot – a képviselők többsége ellenállt. A felszólaló Pál Gábor országgyűlési képviselő történelmi és jogi érvekkel támasztotta alá, hogy „a kormány rendelkezése ellenkezik azzal a harccal, melyet másfél évtizeden keresztül a vagyon érdekében jogtalan, minden alapot nélkülöző román intézkedésekkel szemben folytattak... kétségbevonhatatlanná kell tenni minden időkre a csíki székely határőrök leszármazottjainak tulajdonjogát. Nem lehet kinevezett törvényhatóságra bízni a vagyon igazgatóságának megválasztását. Kinevezett elnök nem állhat a vagyon élén.” Egy másik felszólaló szerint „a helyes megoldás az lett volna, ha a kormány egyszakaszos rendelettel megállapítja: a román agrár bíróság Csíki Magánjavakra vonatkozó határozata törvénytelen volt. A vagyon a csíki határőr családok leszármazottjaié. A tulajdonosok az 1909-es, szabályszerűen jóváhagyott alapszabályok szerint birtokba és kezelésbe veszik.” Végezetül a „törvényhatósági bizottság nagy többséggel Pál Gábor javaslata mellett foglalt állást. Eszerint emlékiratban ismertetik a kormánnyal a helyzetet. Addig a választásokat nem tartják meg.”²⁸⁶

Hiába szerepelt a visszacsatolás után állandóan napirenden a csíkmegyei székely nép kívánsága, hogy rendezzék azokat a változásokat, amelyek a két világháború között történtek a közvagyonok állapotában, a méltányosnak gondolt jóvátétel késett. 1942. tavaszán a négy székely megyéből 50 tagú gazdaküldöttség kereste fel Bánffy Dániel földművelésügyi minisztert és kérte, hogy az agrártörvénnyel „a románok által kisajátított 150 000 hold erdő és legelő területet újból a székelység szolgálatába állítsák...

285 *Csíki Lapok*, 1941. szeptember 14. 37. az.

286 Uo.

A székely közvagyon magyar iskolákat és közintézményeket tartott fenn, a községek közterheinek fedezését szolgálta, s a legeltetési és kihasználási joggal a székely lakosság megélhetését legnagyobb részben ez biztosította.” Az átnyújtott emlékirat leszögezte, hogy a székelyek „ennek a közvagyonnak egy talpalatnyi részéről sem mondanak le és nem nyugszanak bele annak szétforgácsolásába, vagy megcsönkítésébe.”²⁸⁷

A miniszter, „mint erdélyi ember” ígéretet tett, hogy szorgalmazni fogja a székelyek panaszainak orvoslását. A Csíki Magánjavak fölötti rendelkezési hatáskör visszaállítását 1943. nyarán is türelmetlenül várta a vagyonszövetség: „Csíkmegye székely lakosságát elsőrendűen érdeklő ügye tengeri kígyóvá vált. A vagyonszövetség vagyona – amely pedig hivatva volna, hogy olyan különlegesen csíki gazdasági kérdéseket oldjon meg, amelyek keresztülvételében az államhatalom akadályozva van – változatlanul nem az arra jogosultak által kezeltetik... A visszatérés után a magyar állam lépett a megszálló román állam jogainak birtokába, s így a vagyon birtokába is, azzal a különbséggel, hogy a Csíki Magánjavak ideiglenesen megválasztott igazgatóságának is szerep jutott a vagyon körül, de a vagyon kezelése és a vagyon feletti rendelkezési jog változatlanul állami hatáskör maradt (nem is egy, hanem két minisztérium hatáskörében) s pl. a visszatérés után a Magánjavak által megvásárolt Rakottyás fűrészüzem homlokzatán ma is „M. kir. fűrészüzem” felirat áll, az erdőségek kitermelését, a fűrészüzem vezetését és a termelt deszkaáru értékesítését ma is állami szerv végzi, s a Csíki Magánjavak megválasztott Igazgatótanácsa legfennebb pontot tesz ezen intézkedésekre. A Csíki Magánjavak székely határőr leszármazott jogosult tulajdonosai élénk érdeklődéssel várják, hogy mikor kerül vissza a tulajdon tulajdonosainak birtokába és kezelésébe, s mikor teszi jóvá a magas kormány a visszatérés utáni harmadik esztendőben a román hatalom jogfosztó intézkedéseit a jogosultak teljes megnyugtatására?”²⁸⁸ A Csíki

287 *Csíki Néplap*, 1942. április 15.

288 *Gyergyó és vidéke*, 1943. augusztus 13. 33. sz.

Magánjavak vagyona fölötti teljes rendelkezési jogot az egykori tulajdonosok leszármazottai, a magyar államtól sem kapták vissza.

7. Pénzügy, ipar, kereskedelem

Pénzügy

A visszacsatolt területeken jelentkező hiteligények minél gyorsabb és akadálytalanabb kielégítésére a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója 1940. szept. 28-án figyelmeztette a „bizottságokat és a kirendeltségek vezetőit, hogy az egyes kirendeltségek körzetébe tartozó pénzügyintézetek részére hitelkereteket állapítsanak meg. E hitelkeretek megállapításánál a szükséges gondosság mellett, a hitelügyi bizottságok és kirendeltségek vezetői a méltányosság követelményeit fokozottabb mértékben vegyék figyelembe, és indokolt esetben eltekinthetnek azoktól az összegszerű megkötésektől, amelyeket a Bank hitelkeretek megállapításánál általában követni szokott.”²⁸⁹

A következő hónapokban, években gyakran került sor a „méltányosság követelményeinek” figyelembe vételére, pl. a hitelek törlesztési határidejének gyakori megnyújtásában.

1943. őszén Oberding József György így jellemezte a MNB visszacsatolás utáni erdélyi hitelpolitikáját: „Erdély gazdasági életének fellendüléséről különben beszédesen tanúskodnak a Magyar Nemzeti Bank erdélyi fiókjai és kirendeltségei által folyósított visszleszámtólási hitel adatai is. Míg a visszleszámtólált váltók összege 1940. évben 700 182 pengőt, 1941. évben 25 462 627 pengőt és 1942. évben 51 075 518 pengőt tett ki.”²⁹⁰

A MNB megkülönböztetett hitelpolitikája az erdélyi pénzügyintézetekkel szemben azt is jelentette, hogy „míg egyes pénzügyintézetek különben saját tőkéiknek csak 50 százalékáig részesülhettek a

289 MOL Z. 1373. 1 cs. 10 tétel.

290 Oberding József György: Erdély gazdasági élete. In.: *Kárpátmedence*, 1943. szeptember. 523 p.

Nemzeti Bank visszleszámitolási hitelében, Erdélyben annak 100 százalékaig részesülnek.”²⁹¹

A keleti és erdélyi országrészekre a kötelmi és hiteljogi jogszabályokat az 5.460/1941. ME rendelet terjesztette ki. Az itt rögzített határidőket a későbbi rendeletek, tekintettel a lassú hiteltörlesztésekre 1942. december 31-ig, illetőleg 1943. január 31-ig hosszabbították meg.”²⁹²

A kisiparosokat, induló kiskereskedőket kölcsönökkel segítette a Nemzeti Önállósítási Alap is. A visszacsatolás után egy év alatt „egy millió 700 ezer pengőt helyezett ki önállósítási kölcsönként az Alap, egyedül az erdélyi magyar ipar és kereskedelem új kisegzisztenciáinak szakmai önállósulása és anyagi megerősödése érdekében. E hatalmas összeg 1 000–1 200 pengőig terjedő kihelyezések ezreit összesíti és beszédes ténye a kormány céltudatos gazdaságpolitikájának.”– írta a *Csiki Néplap*.²⁹³

A magánkereskedelem hitelszükségletének ellátására 1941 őszén a Magyar Általános Hitelbank, a Székesfővárosi Községi Takarékpénztár és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvételével, 20 milliós hitelkeret felállításával hoztak létre Pénzügyi Központot.²⁹⁴

A kormány a keleti és erdélyi országrészek visszacsatolása kapcsán felmerült kiadások, valamint „általában a visszacsatolt területek gazdasági újjáépítésével kapcsolatos költségek fedezésére 500 millió pengő államkölcsön felvételét határozta el: az új Erdélyi Államkölcsön keretében a pénzügyminiszter úr 100 millió pengő névértékű kötvény jegyzését a gyáripari vállalatok jegyzései révén kívánja biztosítani és pedig a kölcsön jegyzésének az összes számbajövő gyáripari vállalatokra történő arányos elosztása révén. Az új államkölcsönből a gyáriparra eső 100 millió pengős tranche 98%-os árfolyamon kerül kibocsátásra s tíz év alatt fizetendő vissza 4,5%-os kamatozás mellett, tehát a kötvények hozadéka

291 Uo.

292 *Budapesti Közlöny*, 1941. július 24. 166 sz.

293 *Csiki Néplap*, 1941. október 8.

294 *Csiki Lapok*, 1941. november 23.

kereken 4,6%. A 4%-os kötvények kibocsátásának kelte 1941. november 1.²⁹⁵

A MNB szakértői a mérlegadatokat, üzletvitel, piacon betöltött szerep, betétállomány, tulajdonosi összetétel – és nem utolsósorban olyan gazdaságon kívüli szempont alapján, mint „a megszállás alatt tanúsított magatartás” – ellenőrizték a kis vidéki pénzüzeteket és támogatási javaslatokat készítettek a bank vezetésének. Udvarhely megyében például a Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi fiókjáról egy ellenőrzés után a MNB vezetésének az alábbi javaslat készült: „Az Intézet ügyvitelére gondos és óvatos. Mint a piac egyetlen magyar intézete, már a megszállás alatt tanúsított magatartására való tekintettel is érdemes támogatásra. Saját tőkéire való tekintettel csak kb. 60–70 m. P bankhitelre tudjuk ajánlani. Azonban a fiókján, a kolozsvári takp. hitelbankon keresztül nagyobb támogatásra volna méltó, részben, hogy az Iparbank Rt. segesvári szász intézet fiókjának versenyével megküzdhessen, részben hogy a piac nagy hitelszükségletének szolgálatára lehessen.” A Takarékpénztárnak nagyobb községekben – Székelykeresztúron és Oklándon – is fiókjai voltak.²⁹⁶

Alább az udvarhelyi Takarékpénztár üzletvi jelentéseiből idézünk részleteket, a székelyföldi hivatalnokok más forrásokban, más gazdasági ágazatokban is rendszeresen megtalálható, tipikusnak mondható beállítódásainak dokumentálására. A kedvezmények elfogadásának ideológiája a támogatottak oldalán hasonló, diskurzusukban 1940-ben és később is ugyanazokkal az értékekkel érveltek: „nem ajándékot kérünk, hanem az eddig is megnyilvánult jóindulat fokozását, kölcsönpenzt kérünk, hogy azt józan, nemzetmegtartó, vagyongyűjtő székely népünkhöz juttassuk el, hogy itt a végvárokon a lelkiek mellett anyagiakban is megerősödve, ezer éves határainkat az idők végtelenségéig megvédeni tudjuk.”²⁹⁷

295 MOL Z. 58. 213 cs. 952.

296 MOL Z. 1373. 2 cs.

297 MOL Z. 1373. 2 cs. 11 t. Az Udvarhely Megyei Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi igazgatóságának jelentései és zárszámadásai 1940-1943.

Az 1941. üzleti évről készült jelentésben a hála hangja az uralkodó: „Ismerjük azt a megfeszített munkát, melyet kormányunk az elzsibbasztott Székelyföld hiteléletének megalapozása érdekében tesz. Hálával eltelve jelentjük, hogy a Pénzügyi Központ intenciója alapján – miután intézetünk konverzióba esett mezőgazdasági követelése kihelyezésünk 80%-t meghaladta – részesültünk a kormány által az erdélyi és kelet-magyarországi hitelszervezet céljaira kibocsátott B. sorozatú kötvényekben, aminek haszna minden bizonnyal a folyó év üzleti eredményében fog jelentkezni.”²⁹⁸ 1942-ben a nehéz gazdasági és közlekedési viszonyokról és a kormányzati hitelek fogadásáról is beszámolt a jelentés: „Ma is az ország egyetlen megyéje vagyunk, amelynek nincs vasúti összeköttetése sem a központ felé és még csak a szomszédos megyék felé sem, hosszú és nehéz utat kell autóbuszon megtennünk, amíg vasúti állomásra érünk, aminthogy a nyugatra irányított áruink továbbra is háromszoros átrakodással közelítik meg rendeltetési helyüket. Udvarhely megye – amint azt a Miniszterelnök úr itteni látogatása alkalmával megállapította – az ország legmagyarabb és egyben legszegényebb megyéje, melynek nemcsak a vasúthiány az okozója, de abban része van a mezőgazdasági adottságoknak, kisiparunk leromlásának és a nagyipar teljes hiányának... az erdélyi gazdasági élet feljavítását szolgálja a Pénzügyi Központnak azon hitelakciója, mellyel különleges visszleszámlálási keretet állapított meg az erdélyi pénzügyintézetek, így intézetünk számára is. A kisgazdák, iparosok és kiskereskedők részére folyósítandó ezen bankhitelek kamattétele 5,5% és visszafizetése indokolt esetben 5 év alatt is történhetik. Ezen rendkívüli hitel folyósítását november hó végén kezdtük meg és a nagy érdekélődésre való tekintettel máris kértük a hitelkeret kibővítését. A további megsegítést kívánja szolgálni a kormány azon hitelakciója, melynek keretében bankszerű fedezetel nem rendelkező kisebb kereskedők és iparosok részére 500-800 pengős kölcsönöket nyújtunk. Bizonyára a kölcsönösszeg kismérvű

298 Uo.

volta magyarázza, hogy ezen hitelakció iránt körünkben alig nyilvánul érdeklődés, viszont a keresztény kereskedelem és középipar megerősítését célzó hitelakció, melynek országos összegét 30 millió pengőben preluminálták, a formaiságok útvesztőiben ellanyhult... A székelyföldi fakitermelés érdekében korábban kezdeményezett és nálunk jelentős mértékben igénybevett fahitelek érvényességét a Földművelésügyi miniszter úr a folyó év végéig meghosszabbította, ami kétségtelenül jelentős mértékben érdekli közönségünket.”²⁹⁹ Az 1943. évi üzleti jelentésben egy fontos gazdaságpolitikai döntés kritikai értékelése szólalt meg: „Az általános gazdasági helyzetkép keretében kötelességünknek tartjuk felemlíteni, hogy Udvarhely megye ma is vasút nélkül tengeti életét s a megye határában feltárt földgáz csöveit Dés, Nagybánya és Kolozsvár felé rakják le, míg a három székely megye, melyet illetékes megnyilatkozásokban olyan szívesen ölelnek magukhoz, földgáz és részben vasút hiányában, leromlott kisiparral, a nagyipar teljes hiányával és bénított kereskedelemmel küzd a jobb jövőért.”³⁰⁰

Ipar

A visszacsatolt erdélyi városok iparszerkezete – Kolozsvár kivételével – kisipari jellegű volt. Egy 1940-es iparstatisztikai adatfeldolgozás megállapította, hogy az erdélyi városokban az ipari üzemek termelési értéke ezer lakosra számítva 170 ezer pengő volt, míg az országos átlag 188 ezer pengő. Az ipari üzemek általában kisebbek mint a trianoni területen, „mert egy üzemre országos átlagban 8200 pengő termelési érték volt megállapítható, ezzel szemben az erdélyi városokban csak 7300 pengő. A termelési értéket városokra és ezek lakosságára számítva a legkevesebb értékekkel Máramarossziget és Szilágysomlyó mellett a kutató-

299 Uo.

300 MOL Z. 1373. 2 cs. 11 t. Az Udvarhely Megyei Takarékpénztár Rt. székelyudvarhelyi igazgatóságának jelentései és zárszámadásai 1940-1943.

sunk területének két megyeszékhelye, Csíkszereda és Székelyudvarhely szerepeltek.³⁰¹

A gazdasági szakemberek értékelése szerint a visszacsatoláskor „a gyárüzemek tekintetében a leggyengébben a Székelyföld áll, itt a nagyipart szinte kizárólag a fafűrészek képviselik... A Székelyföld iparosítása elsőrendű fontossággal bír. Az iparosodást előmozdító tervek között szerepel a vízierő felhasználásával a Székelyföld villamosítása, Udvarhely vármegyében a földgáz bevezetése, a faipari adottságok jobb kihasználása, az építőipari anyagellátás fokozása, a székelyföldi ásványvizek értékesítésének fellendítése, Udvarhely vármegyének a vasúti fővonalba való bekapcsolása, a közutak folytatólagos javítása és bővítése, a vendégipar fejlesztése, az idegenforgalom fellendítése, ipari szakiskolák létesítése... Az I.M.I ez ideig 38 253 000 pengőt folyósított az erdélyi gyár és nagyipari vállalatok részére. A kisipari élet fellendítését a kormány az un. fedezet nélküli kisipari hitelfolyósítás útján iparkodott előmozdítani. Az 1942. év elején alakult az Országos Magyar Háziipari Központ erdélyi fiókja. A szervezet célja: a háziiparosok nyersanyaggal való ellátása, valamint a termékek értékesítése.”³⁰² Egy másik szakvélemény szerint az erdélyi „iparban elsődleges fontosságú a vízierő-gazdálkodás kiépítése, a földgáz- és petróleumtermelés fokozása.”³⁰³

A kormányzati beruházások, építkezések (utak, vasutak, középületek) a munkaerő alkalmazásának, kereseti lehetőségeinek a korábbi viszonyokhoz képest, a négy év alatt – a hadigazdálkodás és a rossz mezőgazdasági évek ellenére – kedvező lehetőségeket jelentettek. A kormányzat a kisiparosokat folyamatosan olcsó, olykor fedezet nélküli hitelekkel támogatta. A visszacsatolás utáni hetekben, még a katonai közigazgatás időszaka alatt Csík megyében „segélyt osztottak ki az elszegényedett iparosoknak. A kor-

301 Ruisz Rezső: Ipar és kereskedelem az erdélyi városokban. *Hitel*, IX. évf. 1944. 7. 401–408 p.

302 Oberding i.m. 521–522.

303 *Dr. vitéz Gyulai Tibor*. Az erdélyi iparfejlesztés kilátásai. In: *Kárpátmedence*. 1941. május. 47–49 p.

mány átérezve azt a nehéz sorsot, amelyben elszegényedett iparosaink vergődnek, a városparancsnokság útján közel 5 400 pengőt, 160 000 lejt osztott ki a szegény iparosok között.”³⁰⁴ 1943. őszén az addigi hitellehetőségeket a Székely Kamarai Közlöny így foglalta össze:

„A kisiparosságnak hitellel való ellátása terén igen fontos szerepet tölt be az úgynevezett kisipari hitelakció. Az elmúlt években igen nagyszámú kisiparos jutott hitelhez az akció keretében és így lehetővé vált részére a termelés folytatása esetleg annak fokozása. Eredetileg egy személy részére legfeljebb 500 P hitel volt folyósítható az akció keretében. Ezt az összeget később 800 P-re emelték. Az iparügyi miniszter e kölcsön legmagasabb összegét 1 500 P-re emelte fel. Kivételes esetekben pedig 2 000 P hitel is folyósítható. A kisipari hitelakció keretében folyósítható hitel legmagasabb összegének ily nagyarányú emelésére a nyersanyagárak, a munkabérek és egyéb üzemi költségek nagyarányú emelkedése miatt volt szükség... Az iparügyi kormányzat terve pedig az, hogy a kisipar számára a mostani nehéz viszonyok között is biztosítsa a boldogulás lehetőségét.”³⁰⁵

1944-ben a „kisipar hitelezése kérdésében a kormány a bankszerű fedezettel nem bíró iparosok részére folyósítható kölcsönösszeg felső határát a változott viszonyok figyelembevételével, 500 pengőről 1 000 pengőre, illetve kivételes esetekben 1 500 pengőre emelte fel. A fedezet nélküli kisipari hitel igen eredményesen bevált a gyakorlatban: ezekből a hitelfolyósításokból sok száz iparos talált meg boldogulását és a hitelezésekből veszteség alig származott.”³⁰⁶

Az ipari munkavállalók érdekeinek védelmére 1943. őszén az iparügyi miniszter a székelyföldi városokban „felállította a munkakamarai ügyészi intézményt, kizárólag jogi képzettségű és munkaügyekben jártas ügyvédekkel szerződtetvén, akik a kolozsvá-

304 *Csiki Néplap*, 1940. november 20.

305 *Székely Kamarai Közlöny*. Közgazdasági kereskedelmi és ipari szaklap I évf. 1. szám. 1943 nov. 15.

306 Az Erdélyrészli Gazdasági Tanács ülései. 1944. március 1.

ri munkakamarától, illetve az ipari minisztériumtól fizetett díjazás ellenében ügyvédi irodájukba díjtalanul állnak a munkaügyekben a munkavállalók rendelkezésére, számukra díjtalanul adnak szakszerű felvilágosításokat, mint az érdekeltek ügyvédei tárgyalnak a munkaadókkal a vitás kérdésekben és szükség esetén lefolytatják a pereket is.³⁰⁷

A korszak egyik legfontosabb ipari – és modernizációs – problémája a Székelyföld villamosításának kérdése volt. A villamosítást szorgalmazó szakemberek, politikusok a székelység gazdasági felemelkedésének legfontosabb feltételét a városok és községek villamosításában látták.

Kis helyi áramfejlesztő telepek korábban léteztek, ezek részben vízi turbinák, részben fagázmotoros erőművek energiatermelésére épültek (a városokban és fürdőhelyeken: Tusnádon, a Gyilkos tónál). A falvak villamosítására – a Csíki medencében – az első kezdeményezések 1941. nyarán történtek. Tizenhárom alcsíki község közbirtokossága (Tusnád, Lázárfalva, Csíkkozmas, Csekefalva, Csíkszentmárton, Verebes, Csíkszentsimon, Csatószeg, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Bánkfalva, Csíkszentgyörgy és Csíkménaság) megalakította az Alcsíki Villamossági Szövetkezetet 350 000 pengő alaptőkével melyhez a közbirtokosságok még hozzáadtak 150 000 pengő értékű faszolgáltatást. Az igazgatóság tagjai a tizenhárom község közbirtokossági elnökei voltak.

Az iparügyi miniszter küldötte részletes terveket készített és a műszaki tanácsadás feladatát is ellátta, a községek a villamos üzem és a hálózatok felállításának munkálataihoz szükséges összegek előteremtésére rendkívüli erdővágások engedélyezését határozták el.³⁰⁸

Az EGT javaslatára 1941 augusztusában az iparügyi miniszter a székelyföldi megyei városok valamint „Udvarhely, Csík és

307 *Gyergyó és vidéke*, 1943. szeptember 10.

308 *Csíki Lapok*, 1941. július 27.

Háromszék vármegyék községeinek villamosítása érdekében szakértőket küldött ki a helyszíni felvételezések megejtésére.”³⁰⁹

1942. tavaszán Kászonfelfiz község fordult kérelemmel az EGT-hoz, hogy megnyerje közbenjárását a község villamosítására, az Alcsíki Villamosítási Szövetkezethez kapcsolódva.”³¹⁰ 1941. végén a Gyergyói medencében is „megalakul a gyergyószentmiklósi villamosági részvénytársaság, melynek feladata lesz a város és a környékbeli falvak villamos áram vezetékekbe való bekapcsolása és villamosítása. A Gyilkos-tói nagy villamos erőmű építése így most már biztosítva van. Ennek az Rt.-nek fő részvényese a város lesz, melyre már ajándékképpen a belügyminisztériumtól 70 000 P. -t az iparügyi minisztériumtól pedig 120.000 Pengőt kaptunk, hogy ezzel az összeggel biztosíthassuk részvénytöbbségünket” – írta a *Gyergyó és vidéke*.³¹¹

A villamosítás ügyét a politikusok is felvállalták: 1942. április végén a Kolozsvárra látogató Kállay Miklós miniszterelnöknek és Varga József iparügyi miniszternek a székelyföldi országgyűlési képviselők „részletesen kidolgozott emlékiratot nyújtottak át a Székelyföld villamosítása tárgyában.” Az emlékirat kifejti, hogy a „Székelyföld jólétének megteremtése csak az iparosítás által történhet. E probléma megoldása kapcsán megszülethetik a nagyvonalú székely ipar és ezzel egyidejűleg valóra válik a székelység általános gazdasági felemelkedése.”³¹² Az emlékirat következménye lehetett, hogy rövidesen „az Oltvidéki Villamosági Rt a m. kir. iparügyi miniszter úrtól az engedélyokiratot megkapta s a minisztérium által a hálózat kiépítésére rendelkezésre bocsátott 650.000 pengőnyi összegből az Alcsíki Villamosági Rt. 250 000 pengő váltókölcsezt már fel is vett.”³¹³

1943 tavaszán Csík megye alispánja a törvényhatósági gyűlésen beszámolt az eredményekről: „az alcsíki községek villamosításával

309 *Csíki Néplap*, 1941. augusztus 6.

310 *Csíki Lapok*, 1942. április 19.

311 *Gyergyó és vidéke*, 1941. december 13.

312 *Csíki Lapok*, 1942. május 3.

313 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14. 90 p.

kapcsolatban jelentem, hogy 1942 év december hó 21-én Csíkszentmárton, Csíkcsekefalva, Tusnád, Csíkverebes, Csíkszentsimon, Kozmás és Lázárfalva községekben, folyó év február havában Csíkszentimrén, márciusban Csíkszentkirály községben, áprilisban pedig Csíkszentgyörgy és Csíkdánfalva egy részében az áramszolgáltatás megindult.”³¹⁴

1942 augusztusában a helyi kezdeményezéseknél átfogóbb koncepció keretében Budapesten megalakult „ünnepélyes keretek között a Székelyföldi Villamosművek Rt. A közgyűlésen részt vettek Varga József, Bánffy Dániel, Antal István és Lukács Béla miniszterek. Az új vállalat alaptőkét – amelyből az államkincstár 10 millió pengőt jegyzett – 20 millió pengőre tervezik.”³¹⁵

Az új vállalat az ipari miniszter engedélyokirata szerint állami kedvezményekben részesült, „az üzembe helyezés napjától számítandó tizenöt évre előre” cserébe egyéb kikötések mellett köteles „a teljes kiépítés után legalább 110 magyar honos munkást foglalkoztatni.”³¹⁶ A Villamosművek Rt. a Székelyföld villamosítási tervét a mezőségi földgázra alapozta, a következő évben: „16 és fél millió pengő alaptőkével kezdte meg működését a Székelyföldi Villamosművek RT. Petele és Körtvélyfája közötti gázzal a 10 000 lóerős svájci erőmű. A tervek szerint a Marosvásárhely-Székelyudvarhely-Csíkszereda távvezeték 60 000 voltos, Csíkszeredánál a vezeték észak és déli irányban kétféle ágazna, Gyergyószentmiklós és Sepsiszentgyörgy-Kézdivásárhely irányába. A távvezeték építését Csíkszeredán kezdték meg, 1943 decemberében „áthaladtak a Tolvajos tetőn és közelednek Székelyudvarhelyhez.”³¹⁷

A villamosítás mellett az udvarhelyiek másik reménye „az erdőszentgyörgyi gáznak Udvarhelyre történhető bevezetése, amely a vármegye iparosodása érdekében feltétlenül szüksé-

314 Uo. 1943. 14 sz.

315 *Székelység*, 1942. május-augusztus 5–8 sz. II évf. 51 p.

316 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. május 13. 72. p.

317 *Gyergyó és vidéke*, 1943. december 10.

ges.”³¹⁸ Az ügyben a törvényhatóság közigazgatási bizottsága felirattal fordult az iparügyi kormányzathoz, de eredmény nélkül. A Székelyföldön – de különösen a két vizsgált megyében – az ipar területi szerkezeti átalakításában a rövid négy év és a hadigazdálkodás körülményei között lényeges változások nem következtek be. A legfontosabb ipari építkezések, vállalatalapítások a mezőgazdasági nyersanyag- és fafeldolgozó iparban történtek. Ekkor épült a csíkszentsimoni keményítőgyár, ugyanitt a dongagyár, a gyergyószárhegyi és a csíkmenasági lenfeldolgozó (ez utóbbi nem jutott el a termelésig). Ezekről az építkezésekről a mezőgazdasági támogatásokat és a szövetkezeti tevékenységet tárgyaló előbbi fejezetekben már szóltunk.

Kereskedelem

A székelyföldi kiskereskedelmet a szabad piaci forgalmon kívül, a fogyasztási szövetkezetek hálózata és a magánkereskedelmi egységek bonyolították.

A szövetkezeti szerveződések erdélyi múltja, társadalmi szerepe, szolidáris jellege és a piaci törvények szerint működő tőkés kereskedelem közötti ellentétek a visszacsatolás után hamarosan felszínre kerültek. Az EGT és az iparkamarák igyekeztek a magántőke érdekeit védeni, míg a társadalmi szervezetek képviselői, az erdélyi politikusok és közéleti szereplők többsége a szövetkezeti eszmét védelmezték. Úgy vélem a sajtóban, közéleti fórumokon, politikai, társadalmi szervezetekben folyó vitában a felszín alatt az archaikus társadalmi értékek és a kapitalista érdekek, szabadpiaci viszonyok konfliktusáról volt szó.

Az EGT 1941. nyarán „foglalkozott azokkal az érdekellentétekkel, amelyek a szövetkezetek és a magánkereskedelem között megállapíthatók. A Tanácsnak az a véleménye, hogy a magyar kereskedő osztály kialakulása és megerősödése az erdélyi részekben csakolyan nemzeti érdek, mint a kisembereknek szövetkezetekbe tömörülése. Kéri tehát a Hangyát, hogy ott ahol a magyar

318 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. december 17.

kereskedelem kialakulása és megerősödése tapasztalható, szövetkezetek alakulását ne szorgalmazza.”³¹⁹

Az Erdélyrészi Hangya marosvásárhelyi közgyűlésén ugyanekkor (1941. júl. 31.) a háromszéki képviselők a hatósági intézmények szövetkezet-ellenes magatartására panaszkodtak: „rámutatnak arra, hogy amíg a kormány minden eszközzel támogatja az erdélyi szövetkezeti mozgalmat, addig a hatóságok minden eszközzel gátolni igyekeznek annak terjedését és ez a legsúlyosabb panaszra ad okot.”³²⁰

A szövetkezeti kereskedelmet védelmezők fő érve az volt, hogy „adófizetés szempontjából a szövetkezetek óriási hátrányban vannak a kiskereskedőkkel szemben, mert költségvetésük alapján 100%-ban adóznak, míg a kiskereskedők azt az előnyt élvezik, hogy a könyvelés alól fel vannak mentve, bevallásuk szerint adóznak. A múltban a szövetkezetek a román szövetkezeti törvény értelmében ennek az igazságtalanságnak az ellensúlyozásaképpen 50%-os adókedvezményt élveztek. Így közelítette meg az igazságos adózást a szövetkezeti törvény. Ma azonban egy ilyen törvény hiánya óriási előnyt jelent a kiskereskedőknek, adózás szempontjából.”³²¹

Az EMGE-nek széles társadalmi bázisa volt, aktivistái is a szövetkezeti kereskedelem védelmében érveltek. Az egyik magántőkés kereskedelmi vállalkozásról a kormányzathoz küldött EMGE jelentésben az alábbiak olvashatók: „A Globus egy nagy hatalommá nőtte ki magát és csodálatos, hogy nem lehet megrendszabályozni. A Globus mérlegében az alaptőkéhez viszonyítva olyan óriási nyereség van kimutatva, hogyha tekintetbe vesszük milyen kevés nyereség és munkadíj jut az iparosoknak, milyen elenyészően csekély nyereség jut az állatgazdáknak, akkor igazán felháborító... A Globus és a többi egyesek tönkreteszik az országot. Gazdaközönségünk kéri a kormányzatot, hogy ezek a gazdasérelmek a

319 *Csíki Lapok*, 1941. július 13.

320 *Fol Hung.* 3634/2. 9. p

321 Korparich Ede: Szövetkezés mint feladat. *Erdélyrészi Hangya Naptár*, 1942. 122 p.

legnagyobb nyomatékkal vizsgáltassanak ki, a jogtalan haszonszerzők pedig az őket megillető helyre jussanak.”³²²

Egy erdélyi gazdasági szakíró szerint a fogyasztási szövetkezetek az állami támogatást az árelosztásban való részesedésben élvezik: „a számadatok kétségen felül beigazolják, hogy a magánvállalkozás összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben élvezi az állami protekcionizmust az olcsó kölcsönök és kijelölések révén, mégis a magánkereskedelem részéről érte támadás a fogyasztási szövetkezeteket, hogy védje meg a fogyasztási szövetkezetek versenyével szemben... Ma a rögzített árak mellett kereskedelmi versenyről már nem beszélhetünk, ami teljesen érthetlenné teszi a magánkereskedelem panaszát.”³²³

A magánkereskedelem és a fogyasztási szövetkezetek között „dúló harc” rendezésére az EGT közvetítésével az Erdélyrészi Hangya Központ az Erdélyi Kereskedelmi és Iparkamarák (a magánkereskedelem képviselői) között 1943-ban egyezmény jött létre. Az egyezmény korlátozta a szövetkezetek mozgásterét: „új fogyasztási szövetkezetek csak ott alakulhatnak, ahol a lakosság a magánkereskedelem sérelme nélkül képes az új alakulatot fenntartani, ahol az újonnan alakítandó szövetkezet a magánkereskedelem vevőkörének csak egy részét is elvonná, szövetkezet nem alakulhat.” Az egyezménynek ez „a kitétele a legsúlyosabban sérti a szövetkezeti szabadság elvét. A fogyasztási szövetkezeti mozgalom jövőbeni fejlődésének határvonalát a magánkereskedelem egyszer s mindenkorra lerögzítette.”³²⁴

Az Erdélyi Párt Udvarhely megyei szervezetében többségben voltak a magánkereskedelmi érdekek védelmezői, a pártszervezet is akciót indított a magánkereskedelem védelmében. Az Erdélyrészi Hangya közgyűlésén „Korparich Ede elnök ismerteti azt az akciót, amelyet az Erdélyi Párt Udvarhely megyei tagozata indított és amely a keresztény kiskereskedők bevonásával tartott értekez-

322 MOL K. 184 1942 46 126061. Az EMGE 1942. április havi helyzetjelentése. 250 p.

323 Dr. Oberding József György: A fogyasztási szövetkezet és a magánkereskedelem viszonya Erdélyben. In: *Erdélyi Szemle*, 1942. szeptember.

323 Uo.

leten kimondta, hogy a Hangya Szövetkezetek csak olyan községekben alakulhatnak, ahol keresztény kiskereskedő nincs, ahol pedig ilyen keresztény kiskereskedő működik és szövetkezet is van, kívánatos a szövetkezet beszüntetése.”³²⁵

A vita a kétféle kereskedelmi szervezet között 1943-ban is folytatódott a sajtóban. Az *Erdélyi Szemle* 1943/1 számában Torda Balázs úgy vélte, hogy „a magasabb állami és nemzeti érdekek előtt a szövetkezeti elveknek is meg kell hajolniuk... a fogyasztási szövetkezetek helyett inkább egészséges irányba dolgozó termelő és beszerző szövetkezeteket kellene létesíteni...” A folyóirat 4. számában a szövetkezetek védelmében újra megszólalt Oberding József György, leszögezve, hogy: „a szövetkezeti mozgalom egészen más gazdaságpolitikai világnézetet vall, mint a nyereségelvnek hódoló magánkereskedelem.”³²⁶

Az egyezmények, egyeztetések nem oldották meg a konfliktust, 1944 nyarán is ugyanolyan éles volt a kétféle tulajdonú kereskedelmi szerveződés közötti ellentét: „a kereskedelem átállítása újra felvetette a Szövetkezetek problémáját. Manapság, mikor a kereskedelemről teljesen eltűnt a zsidó tőke és a zsidó vezetés, szükségtelen a jelenlegi túlméretezett szövetkezeti keret fenntartása és felesleges. Felesleges, mert ma a kereskedelem önálló árpolitikát nem követhet, a termelői és fogyasztói árakat hatósági úton állapítják meg, úgy szintén hatóságilag van megállapítva a haszonkulcs is, így tehát a szövetkezet fenntartása nem egyéb, mint nehezen kibírható verseny támasztás a feltörő új kereskedelemnek... Az államnak nem előnyös a szövetkezetek előtérbe helyezése, mert az adózásban és a közterhek viselésében sokkal kevesebb részt vállalnak, mint egyéni cégeink. Súlyosbítja a helyzetet az, hogy mindez a Székelyföldön történik, ahol a mezőgazdasági lehetőségek meglehetősen korlátozottak és az iparosítás igen kezdetleges stádiumban van. Ha az Erdélyrészi Hangya által

325 A Hangya közgyűlések jkv. 290 p.

326 *Erdélyi Szemle*, 1943. szeptember.

lebonyolított hetvenmillió forint forgalmat szétosztanánk a székelyföldi kis és nagykereskedelemben, úgy jó pár száz újabb önálló keresztyén székely kiskereskedőt tudnánk megélhetéshez segíteni, s ezeket családtagjaival, alkalmazottaival számítva nyugodtan mondhatjuk: pár ezer ember kenyere lenne a Székelyföldön biztosítva.³²⁷

A szabad tőkeáramlásnak nemcsak az erdélyi közéleti szereplők diskurzusaiban, a gazdasági és műszaki szakemberek körében is jelentős ellenzéke volt. Szabó István okleveles gépészmérnök *A székelység hivatása a Kárpát medencében* c. könyvében, a Székelyföld gazdasági fejlesztését az idegen tőke kirekesztésével, szövetkezeti összefogással gondolta el: „meg kell akadályozni a székelység további kiuzsorázását és ezért a gazdasági fejlesztést csak az állam (önkormányzatok) pénzével s ehhez kapcsolódva egy nagy szövetkezeti összefogással szabad végrehajtani... A Székelyföldre csak magyar erőkre támaszkodó pénz kerülhet, idegen tőkét a Székelyföldre beengedni nem szabad... A székelységet kárpótolni kell azért az elnyomásért, amelyet eddig elszenvedett s meg kell erősíteni a nagyra nevelt nemzetiségekkel szemben. Kelet kapujában a természeti kincsekben és lehetőségekben gazdag Székelyföldnek tárgyi alapot kell adni a hatalmas ívű fejlődéshez.”³²⁸

A korszakra ma emlékező idős emberek a Hangya szövetkezetek szerepét egyértelműen jótékonynak, hasznosnak értékelik: megfékezte, ellenőrzés alatt tartotta a magánkereskedelmi árakat is.

327 *Erdélyi Közgazdaság*, Kolozsvár. 1944. augusztus 3. I. évf. 2. sz.

328 *Székelység*, 1944. 2. sz. 13. p. A lap Szabó István okleveles gépészmérnök, *A székelység hivatása a Kárpát medencébe* c. könyvéből idéz részleteket.

8. Építkezések, infrastrukturális fejlesztés

Útépítések

Az erdélyi közúti állapotok általában rosszak voltak, a visszacsatolás után különböző intézmények jelentéseiben gyakori probléma az útjavítások sürgetése. A megyék költségvetésében a közúti alapokból fedezték a javítások, útépítések költségeit. Főleg 1941-43-ban hidakat, átereszeket építettek újra, úttesteket építettek át, új útpályákat építettek ki, a hegyi utakon támfalakat építettek. Az erdélyi intézmények vezetői igyekeztek tájékoztatni a kormányzati szerveket az utak gyatra állapotáról: „Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület hozzám intézett jelentése szerint Erdélyben igen sok rossz, sőt járhatatlan út van. Különösen rosszak az összekötő utak. Ennek következtében a mezőgazdasági termékek kedvezőtlenebbül értékesülnek, mint rendes viszonyok között... Az EMGE 10-es számú jelentése alapján Udvarhely megye bekötő útjainak mielőbbi megépítése érdekében 76.128/1941 szám alatt már átírtunk a Kereskedelem és Közlekedésügyi miniszterhez.”³²⁹ 1941. tavaszán Csík megyében az alábbi útszakaszokon kezdődtek munkálatok: Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy megyei szakaszán, a Gyergyószentmiklós–Békás és Maroshévíz–Tölgyes állami közúton, a hargitafürdői útszakaszon, Csíkszentdomokos–Balánbánya, Csíkszereda–Székelyudvarhely. Csíkszentmárton–Uz völgye útszakaszokon, ez utóbbi katonai munkás osztagokkal, részben polgári munkások igénybe vételével.³³⁰ (A polgári munkások többsége egy emlékező szerint zsidó munkaszolgálatos volt.)

1941-ben Csík megyében úthengerlési munkálatokból az „évi összteljesítmény 105.751 km hosszú útszakasz hengerlése. Ezzel befejezést nyert az 1940-41 évre engedélyezett állami hengerlési munka.”³³¹

329 MOL K. 184. 41.73.126. alapsz. iktsz. 7642.

330 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21.

331 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 315 p.

Az állami, törvényhatósági és vicinális utakra összesen 78 736.53 köbméter fedőanyagot szállítottak, újra építettek, illetve kijavítottak 13 hidat és 16 betoncső áterezst.³³² Turisztikai és hadászati fontosságú volt az addig csak szekérrel megközelíthető Hargitafüldőre vezető, 1941-42-ben épített gépkocsiút.³³³ Az útépítés 1941 júniusában kezdődött el: „A Hargitafüldő fejlődésének történetében fordulópontot jelent a 12 méter széles gépkocsiút megépítése. Az útépítés már megkezdődött és az út még az őszre készen lesz”³³⁴ – írta a *Csíki Lapok*, azonban az út a nehéz terepviszonyok miatt, egy év múlva készült el. 1942. augusztus elsején a Tolvajos tető-Hargitafüldő út átadásakor az iparügyi miniszter is jelen volt, az ünnepi beszéde szerint az elkészült út „csak szerény jelképe a kormány hajlandóságainak és szándékainak a sokat szenvedett csíki székely nép iránt, amelynek érdemeivel és szükségleteivel teljesen tisztában van a kormány.”³³⁵ Csíkszeredából Hargitafüldőre 1942. augusztus 18-án indult meg naponta két járatral a társasgépkocsi közlekedés.

Az egyes útszakaszok építésének, felújításának üteme nyomon követhető a megyei lapokban. 1942 őszén a *Csíki Lapok* arról tájékoztatta olvasóit, hogy „visszacsatolásunk óta az Államépítészeti Hivatalban szakadatlan, lázas munka folyik, hogy siralmas közlekedési viszonyainkon javítás történjen. Hálával tölt el a magas kormány áldozatkészsége, amellyel csíki leromlott utjaink újra építését lehetővé teszi. Legújabbán 400.000 pengőt utalt ki az uzvölgyi, igen fontos útszakasz korszerű átépítési munkálataira... Annak a 22 km hosszú útszakasznak korszerű átépítéséről van szó, amely Csíkszentmártont Aklos csárdával köti össze, s amelynek szekérrel való megtevéséhez még a csíki emberek közül is csak a legbátrabbak, s legelszántabbak vállalkoztak: megbor zad-

332 *Csíki Néplap*, 1941. december 10.

333 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21 sz. 222 p.

334 *Csíki Lapok*, 1941. július 27.

335 *Csíki Néplap*, 1942. augusztus 5.

va ezen útszakasz lovat-szekeket ölé kátyuitól, gödreitől, kövei tömkelegétől.”³³⁶

A fenti beszámolóban a tények közlése mellett fontos helye van a két társadalmi szféra – a helyiek és a központ – közötti viszony felmutatásának is. Az állami támogatásokról a sajtóban közölt beszámolóban általános volt ez a fajta diskurzus, a központ-periféria viszony érzelmi megjelenítése. [Egy következő fejezetben részletezzük ennek a viszonynak a természetét – O. S.]

1941-ben Udvarhely vármegyében is útépitések kezdődtek, a *Hargita* a munkálatok szociális vonatkozását emelte ki: „Útmunkálatok vármegyénkben: Székelykeresztúr nagyközség belterületén és Székelyudvarhely–Farkaslaka között egyelőre kivitelre kerülő beton utak előkészítő munkálatai megindultak. A közlekedésügyi kormányzat e két úttest építését vállalatba adta, mintegy 3 400 000 pengő vállalati összeg mellett. Ennek az összegnek jó része munkadíjak formájában megyénkben marad. Ezzel a kormány nagyarányú munkaalkalmat teremtett megyénk székelysége számára.”³³⁷

A következő év tavaszán „Székelyudvarhely és Marosvásárhely között betonút épül” – közölte a *Csíki Néplap*. „Addig is míg Székelyudvarhelyt a székely körvasútba be lehet kapcsolni, betonúttal kötik össze a két várost s ezzel segít a kormány Székelyudvarhely elszigetelt helyzetén, ami a második bécsi döntés következtében állt elő. A műút építését már meg is kezdték, s ha kész lesz, Csíkszeredából 3 és fél óra alatt társasgépkocsin is el lehet jutni a székely fővárosba.”³³⁸ Gyergyóremete–Szászrégen között, 1942. tavaszán a gyergyóiak javasolták igen nehéz hegyi terepviszonyok között az útépitést. Ennek kivitelezésével a Gyergyói medencének lett volna rövidebb összeköttetése a Mezőség felé: „Nemcsak Gyergyó de az egész Csíkvármegye közönsége feszült figyelemmel kíséri azt a mozgalmat, melyet Gyergyóremete

336 *Csíki Lapok*, 1942. szeptember 21.

337 *Hargita*, 1941. október 3.

338 *Csíki Néplap*, 1942. április 1.

község előjárósága útján indított a nevezetes út kiépítése érdekében.³³⁹

A vármegye 1943. évi költségvetésében is az „államépítészeti hivatal több új út javítását, rendbe hozását és építését valamint 10 igen rossz állapotban lévő híd teljes újjáépítését vette fel.”³⁴⁰

A kistelepülések közötti útszakaszokat, bekötő utakat is javították. A Bözödújfalú–Korondi közút Etéd és Atyha közötti útszakaszának javítására 1941-ben 108 000 pengő államkölcsönt vett fel a megyei törvényhatóság.³⁴¹

1943. tavaszán „a borzsovai bekötő út építése előkészítés alatt áll. Az Akó kapu–Csíkszentgyörgy–Ménasági vicinális útépitési munkáinál az alapkő termelés és szállítás befejezést nyert és az építési munkák megindultak.”³⁴²

Ugyanekkor „műút épül a Szent Anna tóhoz: nagyszabású gépkocsi műút építését vették tervbe. Most a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztérium a tervezetet jóváhagyta és a gépkocsi műút megépítésére az 1943. és 1944. évi költségvetésben, 2 millió pengőt irányzott elő. A gépkocsi műút építési munkálatai még ebben az évben megindulnak.”³⁴³

Vasút – tervek és eredmények

A vasúthálózat székelyföldi fejlesztésére több tervezet készült. A helyiek terveiben a kistájak, medencék közötti vasúti összekötetések megteremtése szerepelt. A legmerészebb elképzelésekben a Csíki és Udvarhelyi, a Csíki és Kászoni medencék, Kászón és Kézdivásárhely, Csíkszereda–Gyilkostó–Tölgyes közötti vasútépítést szorgalmazták. A Székelyudvarhely–Csíkszereda vonal kiépítését többször kérte a két megye vezetése, mivel az új országhatárok között megszakadt Udvarhely megye vasúti kapcsolata a fővonalakkal. Csíkszeredában azt remélték, hogy a város fejlődé-

339 *Gyergyó és vidéke*, 1942. március 28.

340 *Hétfői Székely Nép*, 1942. november 2.

341 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. június 18.

342 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 81 p.

343 *Csíki Néplap*, 1943. március 10

sének „a legnagyobb lendületet a Székelyudvarhely–Csíkszereda vasút építése adná.” Ezt a tervet a Hargita mindkét oldalán egyforma lelkesedéssel támogatták, mindkét megyeszékhelyen többször is törvényhatósági gyűlések, miniszteri feliratok tárgya volt. Csíkszeredában úgy gondolták, hogy „a város fejlődésének egyelőre nagy hátránya az, hogy a székely körvasúttal nincs közvetlen kapcsolatban... így idegenforgalmát nem tudja teljes mértékben kiépíteni... Természetes, hogy a forgalomkiesés Csíkszereda polgárságát érzékenyen érinti. Megvan azonban minden remény arra, hogy ezeken a nehézségeken is túl tudja tenni magát Csíkszereda polgársága és a vasúti kapcsolatok révén az idegenforgalom számottevőbb mértékben fejeződik ismét ki, akkor Csíkszereda az ország egyik legjelentősebb idegenforgalmi központja, nyaralóváros lehet.”³⁴⁴

Udvarhely vármegye törvényhatósága 1942. elején szintén „a vasútvonal megépítése ügyében feliratot intézett a kereskedelmi és közlekedési miniszter úrhoz.”³⁴⁵ A tervek és elképzelések azonban csak részben valósulhattak meg: „ebben az évben a Székelyföld hat székelyföldi vasútvonal megépítését kéri, amelyeket sorrendben a kereskedelem és közlekedésügyi miniszter Csík vármegye törvényhatóságával leiratban közölt. Bár a miniszter az építés sorrendje tekintetében még állást nem foglalt, a leiratban a mi nagy sérelmünket, a Csíkszereda–székelyudvarhelyi vasutat talán az ötödik helyen említi meg, amiből arra lehet következtetni, hogy a minket legközvetlenebbül érintő vasutat nem szándékszik legelsőnek megépíttetni.”³⁴⁶ Hiába érveltek a két megye vezetői a vasút építését először rögzítő 1895-ös törvénycikkellyel, hiába hangsúlyozták a vasút gazdasági fontosságát, és bíztak egy miniszteri osztályfőnök támogatásában, a rég óhajtott közlekedési vonal nem épült ki.

344 *Csíki Lapok*, 1942. augusztus 30.

345 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. január 8. 3 p.

346 *Csíki Lapok*, 1942. november 1.

A székelyföldi utasforgalmat az ország fővárosa felé vasúton a déda-szeretfalvi vonalrész átadása után három személyszállító vonat biztosította: a Sepsiszentgyörgy – Kolozsvár – Nagyvárad útvonalon egy sebes-gyors, Sepsiszentgyörgy – Zsibó – Debrecen útvonalon egy személy-sebes és az 1943 nyarán beindított „Hargita Express” székely gyorsmotorvonat, amelyen a legtávolabbi megyeszékhelyről Sepsiszentgyörgyről 12 óra alatt lehetett az ország fővárosába utazni.³⁴⁷

Megyei középítkezések

Mindkét székely vármegyében 1941-tavasztól széleskörű építkezési, helyreállítási munkálatok indultak. Nemcsak a városokban és nagyobb községekben, hanem kisebb falvakban is építkezések zajlottak. Elsősorban középületek felújítására került sor, de új épületeket is emeltek. Az 1941-ben elkezdett, illetve folyamatban lévő helyreállítási munkálatok listája Csík megyében az alispáni jelentések tükrében a következő volt: a csíksomlyói kegytemplom megrongálódott tetőzetének javítása, a csíkszeredai csendőrség, a vármegyeháza, a városi szálloda és a hargitafürdői „Turista” szálloda építésének elkezdése, a közkórház, csatornázási, vízvezetési munkálatok, a gyergyóvárhegyi, csíkszépvízi, csíkszenttamási, csíkszentmártoni, kászonaltízi, csíkszentgyörgyi, gyimesbükki, madéfalvi, gyergyószentmiklósi, gyergyóalfalusi elemi iskolák helyreállítási munkálatai.³⁴⁸

A csíksomlyói kegytemplom toronyszerkezete az 1939. évi földrengéskor sérült meg. A kijavítási munkálatok „költségei oly nagyok voltak, hogy belső javításokra ezúttal pénz nem jutott.”³⁴⁹

Napirenden volt az óvodák, napközik épületeinek helyreállítása, illetve építése is: Csíkszentsimon, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszereda, Zsögöd, Szenttamás, Dánfalva, Menaság,

347 *Hétfői Székely Nép*, 1943. augusztus 30.

348 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 316–317.

349 *Csíki Néplap*, 1942. augusztus 19.

Kozmás, Kászonfeltíz, Gyergyóremete, Ditró, Csomafalva, Kilyénfalva, Tekerőpatak, Újtusnád,³⁵⁰ Lövete³⁵¹ községekben.

Épülőfélben lévő iskolák 1941-ben a következő településeken voltak:

Mindszent, Kászonimpér, Gyergyóhodos, Tölgyes–Nagyrezi, Tölgyes–Hágótó, Tölgyes–Tulsóvíz, Békás–Bisztrapatak, Békás–Tóisorok, Békás–Hosszúmező, Csíkszentsimon, Csatószeg, Gyimesfelsőlok.³⁵²

Csík megye 1941. decemberi törvényhatósági ülésén az alispáni jelentés 11 iskolaépület és 16 óvoda, illetve napközi otthon építési és helyreállítási munkálatairól számolt be.³⁵³

Udvarhely vármegye törvényhatósági kisgyűlése 1942. december 2-án jóváhagyta Székelykeresztúr, Székelyszentmihály, Csehétfalva, Bözödújfalú, Homoródremete, Farkaslaka, a szentléleki róm. kat., Telekfalva, Sándortelke, Kecsetkisfalud, Székelydobó, Oroszhegy, Vágás, Székelylengyelfalva községeknek az iskolák segélyezése tárgyában hozott határozatát és Lövete község iskola bővítési javaslatát.³⁵⁴ Ezeket az építkezéseket részben a Belügyminisztérium, másrészt a Vallás- és Közoktatási Minisztérium finanszírozta.

1941-ben a „belügyi kormányzat új óvodák építésére, óvoda épületek tatarozására és napközi otthonokká való kibővítésére 106 860 pengőt utalt ki.”³⁵⁵ Ugyanebben az évben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium a Csík vármegyei oktatási intézmények épületeinek sürgős javítására az alábbi összegeket bocsátotta rendelkezésre: Csíkszentsimon 2 000 p, Csatószeg 6 000 p, Tusnádújfalú 10 000 p, Szépvíz 4 500 p, Gyimesfelsőlok–Sántatelek 7 000 p, Gyimesbükk–bükki 6 000, Szenttamás 6 500 p, Madéfalva 4 000 p, Kászonfeltíz 6 000 p, Csíkszentgyörgy 1 000

350 Uo.

351 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. július.2.

352 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 233–234 p

353 *Csiki Néplap*, 1941. december 10.

354 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. december 3.

355 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 321 p.

p, a gyergyószentmiklósi központi, alszegi és felszegi r. kat. iskolának 10 000 p, az alfalusi r. kat. iskolának 3 000 p.³⁵⁶

Az 1942. évi költségvetés tárgyalása során a „törvényhatósági bizottság a legnagyobb megértést és jóindulatot tanúsította, ennek eredménye, hogy a községek 367 944 pengő államsegélyben részesültek s azonkívül több községnél községháza építése biztosított. Csíkcsicsó községházának felépítésére 40 000 pengő hosszulejáratú kamatmentes kölcsönt kapott.”³⁵⁷ Az építésre és átalakításokra „94 860 pengő költség engedélyeztetett, mely az érdekelt községek természetbeni hozzájárulásával fog az építésnél felhasználtatni.”³⁵⁸

A középítkezések a következő években is folytatódtak. 1943-ban Csík megyében községház építésre „Csíkmenaság 35 000 pengő. Csíkszentgyörgy 40 000 pengő, Csíkszentmiklós 20 000 pengő OTI kölcsönt kapott.”³⁵⁹ Az 1943-ban végzett átalakítási, helyreállítási munkálatok az iskoláknál: somlyói tanítóképző, madéfalvi, csatószegi, gyergyóújfalvi és gyergyóhodosi napközi otthonok. Óvodák: Csíkszentkirály, Ditró, Csomafalva, Gyergyóújfalu, Csíkszentsimon, Tekerőpatak. Községháza épült Várhegyen és javították a vármegyeházát is.³⁶⁰ A nagyobb községekben államsegéllyel népházak is épültek, például 1943-ban „a miniszterelnökség ötezer pengő államsegélyt utalt ki Szentegyházafalunak kultúr-egylet és népház építésére.”³⁶¹

1943 tavaszán Székelyudvarhelyen egészségház épült állami segéllyel.³⁶² Ősszel Korond község határozta el egészségház építését.³⁶³

A székelykeresztúri tüdő-és nemi beteg gondozó intézet felállításához 1942-ben 2000 pengővel járult hozzá a törvényhatóság.³⁶⁴

356 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. sz.

357 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 314 p.

358 Uo. 317 p.

359 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 74 p.

360 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943 45. sz.

361 *Hétfői Székely Nép*, 1943. február 1.

362 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. március 4.

363 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. szeptember 2.

364 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. január 8.

A Belügyminiszter 317.571/1943. XV. számú leiratában közölte a vármegyével, hogy „engedélyezte, hogy az Országos Közegészségügyi Intézet Székelykeresztúron a községi egészségházban tüdőbeteg gondozó intézetet létesítsen, kikötötte azonban, hogy a vármegye háztartási alapjának költségvetésében az 1944. évtől kezdődőleg évi 2.000 pengővel járuljon hozzá az intézmény fenntartásához, mely összeg a fenntartási költségek 2/9-ed része, a többi 7/9-ed részt részben az állam, részben a biztosító intézetek viselik.”³⁶⁵ Székelyzsombor a községháza és jegyzői lakás befejezésére, Felsőrákos napközi otthon építésére kapott támogatást.³⁶⁶ 1942-43-ban Lövete községnek újra iskolabővítésre, a községház javítására és a csendőrlaktanya átalakítására utaltak ki költségvetési pénzt,³⁶⁷ Nagyalambfalva a Nagyküküllő hídjának újraépítésére kapott támogatást.³⁶⁸

Idegenforgalmi beruházások

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal – *Csík vármegye Hivatalos Lapja* szerint – „ismerte Erdély és különösen Csík vármegye idegenforgalmi értékeit és így történt, hogy a kolozsvári kirendeltség felállítása után a második kirendeltséget Csíkszeredán létesítette. A csíkszeredai kirendeltség Székely Géza vezetése mellett 1940. november hó 15-én működését megkezdte. A kirendeltség egyik fő célkitűzése arra irányul, hogy a vármegyére irányítsa a közfigyelmet.”³⁶⁹

A visszacsatolás után a megyei közélet fórumain „erős lendülettel tör előre Csík vármegye bekapcsolásának kérdése az idegenforgalomba. Ez annál is inkább így kellett, hogy történjék, mert vármegyénknek az idegenforgalom fellendülését illetőleg másutt kevésbé, vagy egyáltalában nem is található adottságai vannak. Hegyeink völgyeink, fürdőink, ásványvizeink és kitűnő havasias

365 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. július 8.

366 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. július 2.

367 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. december 3.

368 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. május 6.

369 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 334.

levegőnk, elsősorban jelölnek ki arra, hogy a pihenésre vágyó közönségnek nyugalmat biztosítsunk, a betegeknek gyógyulást ígérjünk... Csíkból egy kicsi Svájcot kell teremtenünk” – írta a *Csíki Néplap*.³⁷⁰

Csík megyében nemcsak a városok, a kedvező természeti adottságú községek is támogatásokban részesültek: „Az Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség Csíkszentimre község előljárósága részére kiutalt 2 000 pengőt, hogy abból elkészíttesse a Büdösfürdőben tervezett borvizes medencefürdőt. Idegenforgalmi szempontból jelentős lépések történtek a csíkmegyei városok és köztelepülések feltárása érdekében és ezt a tervet a csíkmegyei tanítók köre szándékozik megvalósítani. Zsögödfürdőn László Gyula kolozsvári egyetemi tanár végzett próbaátsatásokat, melyek szerint négyezer évvel ezelőtti települések nyomait találták meg.”³⁷¹

Az idegenforgalmi fejlesztési tervek is indokolták volna, hogy a város tulajdonába kerüljenek a környező fürdőhelyek: „a városrendezési terv különös figyelmet szentel majd a várost környező fürdők fejlesztésére is. Zsögödfürdő mint gyógyfürdő, sporthely és üdülőtelep, a csíkszeredai fürdő mint nyári strandfürdő és Csíksomlyó mint üdülőtelep szolgálná Csíkszereda idegenforgalmi értékeit. A Hargita-fürdő minden helyi jellegtől eltekintve mint világreláció jönne számításba, és ez az elv megköveteli, hogy Csíkszereda valamilyen formában hatáskörébe kapja a fürdőt. Ahogy ma van, úgy nem tudja a fürdő kielégíteni a felfokozott kívánalmakat.”³⁷²

A városi szálloda építéséhez fűzött remények szintén a halaszt-hatatlanul szükséges fejlődés-koncepcióhoz kötődtek: „nemcsak Csíkszereda, hanem az egész Székelyföld egész évi idegenforgalmára jótékony hatást fog gyakorolni a csíkszeredai városi szálló közeli megnyitása. A teljesen korszerű felszerelésű városi szálló

370 *Csíki Néplap*, 1942. január 29.

371 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 26.

372 *Csíki lapok*, 1942. július 26.

36 szobás szálloda szükség esetén 70–80 személy fogadására lesz alkalmas és ezzel Csíkszereda a Székelyföld idegenforgalmának központjává válik.”³⁷³ Egy másik vélemény szerint „a város különösen idegenforgalmi adottságai és környékének gazdag erdőségei révén számíthat jelentősebb fejlődésre.”³⁷⁴

Voltak olyan lelkes, merész képzetű lokálpatrióták, akik európai hírű nyaralóhelyek mellé álmodták kisvárosukat: „Csíkszereda fejlődési lehetőségeit vezetőink közül a legújabb korig kevesen ismerték fel... ha város fejlődés lehetőségeit vizsgáljuk, valószínűleg kell elfogadnunk a külföldieknek és a külföldön járt magyaroknak azt a megállapítását, hogy Csík a „Keleti Svájc!” Ez adja meg Csíkszereda fejlődésének is az alapját. A város ugyanis nemcsak Csík megye központjában, hanem természeti kincsek között is fekszik. Csíkszeredát három fürdő veszi körül. Ha most a három fürdő a város kezelésébe és egységes irányításába kerül, a város a kormány állandó és jelentékeny támogatására feltétlenül számíthat, de bármikor nagy összegű beruházási kölcsönt kaphat. Beruházási kölcsönrel egy pár év alatt olyan fürdő-, kiránduló- és sportváros központot lehetne teremteni Csíkszeredából, mint amilyeneket Ausztriában, a Salzkammergutban vagy Olaszországban lehet látni... Csíkszereda a három fürdőn kívül nagy értéket nyer Csíksomlyóval, amely a negyedik fürdő és üdülő, de jelentősége főleg abban rejlik, hogy híres búcsújáró hely, hagyományoktól megszentelt kegyhely.”³⁷⁵

A város a szomszédos községek közigazgatási becsatolásával is igyekezett növelni népességét és területét. A községek közigazgatási beolvasztása minden esetben a falusi lakosság ellenállásába ütközött. Hiába érveltek az egyesítés hívei olyan előnyökkel, mint a nagyobb élelmiszer fejadagok, a lakosság olyan szimbolikus értékektől sem akart megválni, mint a faluja neve.

373 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 91.

374 *Csiki Lapok*, 1942. augusztus 30.

375 *Csiki Lapok*, 1942. október 25. Tusnádi Élthes Gyula cikke.

9. Településfejlesztés

A négy év alatt a székely kisvárosok belső tereinek rendezésére, arculatuk modernizálására is utaltak ki állami támogatásokat. A két megyeszékhely közül Csíkszereda volt fejletlenebb, Székelyudvarhely infrastrukturális ellátottsága, arculata, belső térelrendezése urbanizáltabb volt. Csíkszeredának nem volt központi tere (a belső térszerkezete elnyújtott T alakú volt), kevés volt a középülete. (A negyvenes évek elején a városba látogató Dohnányi Ernő zongoraművész fellépésének két szinte „leküzdhetetlen” akadálya volt: nem volt a városnak a koncert megtartásához megfelelő befogadóképességű terme és nem volt megfelelő zongora.) A város utcáinak nagy része kövezetlen volt.

Csíkszereda elmaradottságát és a fejlesztési, felzárkózási igényeket jelzi, hogy a negyvenes évek elején a közgondolkodásban központi téma volt a városfejlesztés. Az újságok hasábjain cikksorozatok láttak napvilágot ezzel a témával – míg a székelyudvarhelyi lapokban alig találjuk nyomát hasonló tárgyú kérdések felvetésének.

Csíkszereda „szegény és javakban nem bővelkedő” a közvélekedés szerint a „város fejlődése nem mozdul, hanem egy helyben topog” ám voltak akik úgy gondolták ekkor, hogy „a székelyföldi városok közül egyik sem néz akkora fejlődésnek elébe, mint éppen Csíkvármegye székhelye” amely akkor még a megyében is csak a második város volt Gyergyószentmiklós mögött, a népesség létszáma és a kereskedelmi forgalom szempontjából.³⁷⁶

A városfejlesztést sürgető tervekben a polgári és hatósági elképzelésekről és konkrét eredményekről szintén a korabeli sajtóban találjuk a legtöbb adalékot. A szegénységben, infrastrukturális elmaradottságban értelemszerűen széles (gyakran ideológus hangsúlyokkal tálalt) sajtónyilvánosság kísért minden szolgáltatási és kulturális tevékenység színvonalát javító beruházást, építkezést, utcakövezést, amely a város arculatán változtatott. Az

376 Csíki Néplap, 1941. november 5.

újságokban központi téma volt a város arculatának modernizálása, a népesség- és területnövekedésnek megvalósítása a környező falvak (Taploca, Zsögöd, Somlyó) becsatolásával, a külső kapcsolatok fejlesztésének igénye – elsősorban a Székelyudvarhely–Csíkszereda vasút megépítésének szorgalmazása.

A fejlesztési elképzelések megvalósítását, a központi pénzügyi elosztásból való részesedés mértéke határozta meg. 1941. elején „a város vezetősége felhívta a helyi szakembereket, hogy nyújtsák be a városfejlesztési tervüket. Vitéz Bakó Gábor és Szilárd József mérnök adták be az út és tér kiképzésére, valamint a beépítési módozatokra vonatkozólag terveiket, amelyeket a város mérnöki hivatala és egy Budapestről leküldött szakember, tekintetbe is vettek a városfejlesztési terv elintézésekor. E tervet az iparügyi miniszter jóvá is hagyta és ez képezi alapját Csíkszereda város további fejlesztésének. Nagy jelentőségűnek találjuk, ami az útépítésben történt. A főutcán nyolcszáz méter készült el, a Bolyai utcában pedig 400 méter építés alatt van. Nem kicsinyelhető le a városi szálloda építésének ügye sem... sikernek könyvelhető, hogy a szálloda építése már ki is van adva a vállalkozónak s az anyagbeszerzés meg is indult. A szálloda, amely Csíkszereda legkiemelkedőbb helyére, a kórházzal szemben épül, feltétlenül szépíteni fogja városunkat, s amikor az építési kölcsön törlesztve lesz, igen jelentős bevételi forrása is lesz a városnak. Ugyancsak jól halad a vasúti palota építésének ügye is. A Vigadó alatti telket az államvasutak máris megszerezte és kikérte az építési engedélyt. A város fejlődését illetőleg egy másik jelentős lépés a városi bérházak építésének ügye. Ismeretes, hogy kétszázötvenezer Pengőt kapott a város bérházak építésére. Csíkszereda város tehát legalább három-négy új épülettel fog gazdagodni. Indokolatlan tehát az egyesek részéről megnyilvánuló elégedetlenség, mert nem felel meg a valóságnak az a vád, hogy Csíkszereda egy helyben áll és nem fejlődik. Ezzel szemben igaz az, hogy a székelyföldi városok közül egyik sem néz akkora fejlődésnek elébe, mint éppen Csíkvármegye székhelye.”³⁷⁷

377 *Csíki Néplap*, 1941. november 5.

1941. tavaszán „megkezdték a város közötti úttest kövezését. Csíkszereda városa tovább szépül. Az államépítészeti hivatal megkezdte a város közötti gimnázium és Zsögöd felé vezető út részeinek kövezését. A munka már javában folyik... Az úttestet apró kockakővel kövezik, amelynek lerakása egyenesen városszépítészeti remek. Ez évben Taplocza és Zsögöd bejárójáig készül el a kövezés. Egyébként teljes gőzzel megkezdődött a vármegye útjainak is javítása.”³⁷⁸

A kisváros nagy eseménye volt a negyvenes évek elején a már említett szállodaépítés: „ez idő szerint Csíkszeredában alig harminc férőhely áll rendelkezésre négy kisszerű szállodában s a nagyobb igények kielégítésére nem nagyon alkalmas egy sem... ez a kétségtelenül fennálló hiányosság érlelte meg a város vezetőségében azt a gondolatot, hogy ha Csíkvármegye az idegenforgalomba be akar kapcsolódni, elsősorban Csíkszeredában egy jelen kor követelményeivel számoló szállodát kell építeni... ez úgy kell mint a mindennapi kenyér. És most rögtön kell nem holnap és holnapután. A városi szálloda kivitelezési munkálataira hirdetett versenytárgyalás megtörtént s azzal Dávid Károly építőmester bízott meg. A munkálatok megkezdődtek” – jelentette az alispán az 1941. december 9-i törvényhatósági közgyűlésen.³⁷⁹ Végül elérkezett a nagy pillanat: „a Csíkszereda városi szállodánál az építkezési munkák befejezést nyertek. A szálloda 1943. évi június hó 21-én megnyílt.”³⁸⁰

A községek városhoz csatolásában is történtek előrelépések: „meglehetősen jelentékeny nagyobbodást jelentett Zsögödnek a városhoz csatolása. Zsögöd lakossága elsőnek látta be, hogy érdekei Csíkszeredához kötik, tehát semmi értelme sincs a külön közigazgatás fenntartásának. Csíktaploca „becsatolása esetében Csíkszereda lakossága közel 9 000 lélekre növekedne, és azáltal mindjárt behozódna az eddigi lassú és nehézkes fejlődés.”³⁸¹

378 *Csíki Lapok*, 1941. április 27.

379 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 313 p.

380 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 32. 200 p.

381 *Csíki Néplap*, 1941. november 19.

Csíkszereda lakossága „Zsögöd csatlakozásával egyszeriben kétszeresére nőtt. Egyidejűleg megnőtt tehát hivatalnokainak és hivatalainak a száma is. Az egykori vásáros és iparos városból tehát hivatalnok város lett. Sürgős elintézésre váró ügy a városháza épületének kibővítése... A város szegény. Így semmi esetre sem várható, hogy a közeljövőben új városháza épülhessen, amely a felnövekvő városnak megfeleljen.”³⁸²

A városfejlesztési elképzelésekben a reprezentatív terek képzésének, szimbolikus helyek létrehozásának igénye is kifejeződött: „a város képének rendezésével kapcsolatosan feltétlenül meg kell említeni a Vármegyeháza és a kaszárnya közötti tér rendezésének és kialakításának ügyét. Egy város képén ugyanis igen előnyösen alakít a tér formaalakítása... Csíkszeredának ez ideig még nincs teljesen kialakított alkalmas főtere. Bizonyára mások is észrevették, hogy a székelyföldi városok köztéri, az egyetlen Marosvásárhely kivételével, mennyire hiányában vannak emlékműveknek. Csíkszereda követendő példát szolgáltatathatna, ha egy emlékműhöz jutna.”³⁸³

A városi közgyűlésről tudósító megyei lap beszámolója szerint: „Csíkszereda város megvásárolta Zsögödfürdőt. Nem lehet eléggé hangoztatni a város vezetőségének és képviselő testületének bölcsességét amikor erre az elhatározásra jutott. Zsögödfürdő nagyszerű gyógyhatású hely és előnyös, vasút melletti helyzete nagy fejlődési lehetőséget nyújt városunknak. Szász Gerő polgármester jelenleg Budapesten tartózkodik, hogy a miniszterelnökségnek a fürdő megvásárlására nyújtandó 100 ezer Pengő államszegélyét elrendezze és ezzel a fürdő megvételét végérvényesen megoldja. A képviselőtestület elhatározta, hogy Zsögödfürdön művésztelepet létesít, amelynek vezetésével Nagy Imre festőművészt bízta meg... A városvezetés székelyföldi méntelep létesítését

382 Uo. dec. 10.

383 Uo. dec. 17.

Csíkszereda számára akarja megszerezni minden körülmények között.³⁸⁴

A közéleti fórumokon forgalmazott jövőkép szerint „Csíkszereda a Székelyföld központjában különleges jövő előtt áll. Ennek megfelelően adva van városfejlesztési terve. Jelenleg Csíkszereda városban tartózkodik Piskolthy Ferenc az iparügyi minisztérium főmérnöke. Egyenesen azzal az utasítással van itt, hogy Csíkszereda városrendezési tervét elkészítse azok között a legnagyobb keretek között, amelyet a szomszédos községek becsatolása nyújt. Elsősorban a forgalmi úthálózat jön számításba... Így a legelső tennivaló a fő útvonalak egész hosszában való kikövezése és járdatestekkel való ellátása.”³⁸⁵

1943 decemberében az elmúlt három év eredményeit méltató *Csíki Néplap* a várost a Székelyföld gazdasági és idegenforgalmi központjának minősíti. A fejlődés tényezői nem virágzó gazdasági vállalatok, hanem az ide telepített állami hivatalok: „ma már az a helyzet, hogy egyetlen székely város – Marosvásárhelyet sem kivéve – nem rendelkezik annyi hivattal, mint Csíkszereda.”³⁸⁶ Nyaralóváros, hivatalnokváros, gazdasági és idegenforgalmi központ: ezek az önminősítések a pozitív lokális identitástartalmak halmozásával, a kisváros arculatkereső igyekezetének termékei.

Előfordult azonban, hogy a város az intézménytelepítési rivalizálásban a nagyobb megyei várossal, Gyergyószentmiklóssal szemben is alulmaradt: „kifejtettük, hogy Csíksomlyót egy nagy székelyföldi közművelődési központtá kell kifejleszteni. Ide kell helyezni a csíki székely múzeumot is. A tanítóképzőket súlyos hiba máshová helyezni, Csíksomlyónak erre szerzett joga van... A meglepetésszerűen és titokzatosan Gyergyószentmiklóstra helyezett tanítóképzőnek tehát Csíksomlyón a szebbnél szebb telkek valamelyikére kell székházat építeni. Gyergyószentmiklós éppen olyan vérünk és szívünk, mint Csíkszereda vagy Csíksomlyó.

384 *Csíki Lapok*, 1942. április 5.

385 *Csíki Lapok*, 1942. július 26.

386 *Csíki Néplap*, 1943. december 23.

Gyergyószentmiklóson létesítsünk gyári vagy nagyipari üzemeket. Ezzel bőségesen kárpótoljuk a várost a tanítóképzőért” – írta a *Csiki Lapok* 1941. szeptemberében.³⁸⁷

A kisvárosokban a csatornázási, ivóvíz ellátási munkálatokat is támogatta az állam: „Az ivóvízellátás terén Székelyudvarhely a legmostohább viszonyok között van. A város vízszükségletét a Szejke forrásból szerzi be. Hogy ezen az áldatlan állapoton segítsenek, az egészségház udvarán mélykútfúrasi munkálatok indultak”³⁸⁸ Székelyudvarhelyen 1943-ban „emeletráépítéssel tervezték a városháza bővítését, a hivatali helységek, a Borvízkutató Intézet helyigényének kielégítésére.³⁸⁹ A két megyében a legfontosabb állami támogatással létrejött, kutatási profilú intézet a székelyudvarhelyi Borvízkutató Intézet volt, 1943-ban „fejlesztésére a Földművelésügyi Miniszter Ur 6.000 P értékű műszert bocsátott rendelkezésre, hogy a rendkívüli jelentőségű intézet a legkorszerűbb eszközökkel dolgozhassák. A Földtani Intézet az idén is több mint két hónapi munkaköltséggel folytatta a Szent Anna tó környéki, csiki és gyergyói borvízforrások kutatását. A munkálatok nemcsak a helyszíni kutatásokra terjedtek ki, hanem a vett minták alapján kb. 20 forrás vize kerül részletes vegyelemzés alá.”³⁹⁰

Posta és távközlés

A városoktól, községektől távoli lakott helyeken 1940-44 között postaügynökségek is nyíltak. 1941-ben Dánfalván, Menaságon,³⁹¹ 1942. nyarán az Udvarhely megyei Firtosmartonos községben, ez utóbbinak a kézbesítői köre Énlaka, Firtosmartonos, Tordátfalva valamint Láztelep nevű lakott helyre terjed ki.³⁹² Nemcsak a községeket, a hegyi tanyákat – a közigazgatási beso-

387 *Csiki Lapok*, 1941. szeptember 28.

388 *Hétfői Székely Nép*, 1942. október 19.

389 *Hétfői Székely Nép*, 1943. február 1.

390 *Székelység*, 1943. július-december. 7–12 sz. 48 p.

391 *Csiki Lapok* 1941. augusztus 17.

392 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. július. 141 p.

rolás szerint a „lakott hely”-eket is bekapcsolták a postahálózatba. 1942 őszén az „Uz völgy lakott helyeire nézve postaügynökség nyílt. Az új postaügynökség ellenőrző hivatala Kászonaltíz.”³⁹³ Távbeszélő állomásokat ezekben az években csak a nagyobb községekben szereltek fel.

Tűzrendészet

Minden járásban tűzrendészeti felügyelőket alkalmaztak, képzésüket segítették a törvényhatóságok. A tűzrendészeti felügyelők kiképzésére 1942 novemberében Kolozsváron kerületi tűzrendészeti tanfolyamot szervezett a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség.³⁹⁴ A községekben állami támogatással tűzoltó szertárakat létesítettek és tűzoltó felszereléseket vásároltak.

Sportlétesítmények

A sport a Horthy-korszakban Magyarországon tömeges méretű időtöltéssé vált.³⁹⁵ A sporttevékenységeket az erdélyi területeken is igyekeztek felzárkóztatni az országos színvonalhoz. Az ifjúsági testedzést iskolai és iskolai kereteken kívül is támogatták. A megyék törvényhatóságai testnevelési célokra is különítettek el költségvetési alapokat. A kisvárosokban részben önerőből, de kormányzati támogatásokkal is sportlétesítmények jöttek létre. Különösen a téli sportok gyakorlásának feltételei javultak a negyvenes évek első felében. Csíkszeredában a városfejlesztés keretében „nem felesleges foglalkozni a sportteleppel... Ebben az esetben, azzal a szerencsés körülménnyel számolhatunk, hogy a jelenlegi hely teljesen megfelelő. Egy hibája van, hogy t. i. kicsi és szélesítésre szorul. Közmunkával olcsón és gyorsan el lehetne a munkát végeztetni, mi által Csíkszereda egy korszerű sportpályához juthatna.” 1941-ben az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal „a sutai síugrósánc megnagyobbítására 1 500 pengőt, a

393 *Csíki Néplap*, 1942. november 25.

394 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. október 22. 190 p.

395 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó Budapest. 1999. 219 p.

gyergyószentmiklósi ugrósánc megnagyobbítására 500 pengőt, az EKE Csíkszéki Osztálya hargitafürdői „Uz Bence” menedékház építésére 15 000 pengőt juttatott.”³⁹⁶ 1942-ben, amikor a „Hargitafürdőn a honvédség egy gyakorló sí táborát létesít mintegy 300 ezer pengő befektetéssel” a költségekhez – 5 000 pengővel – a város is hozzájárult.

1942. nyarán „az Országos Sportközpont a városi sportpálya építésének költségeire 40 ezer pengőt adományozott. Ezen összeggel a város megkezdi a sportpályának és öltözőnek építését az új temető mögötti sutai térségben.”³⁹⁷ És ha már itt volt a fenti hivatal kirendeltsége Csíkszeredában, más minisztériumoknál is lobbizott a vidék sportéletének fellendítésére: 1943-ban „a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztérium a csíkszeredai kirendeltség javaslatára 8500 pengőt kiutalt a különböző sí és korcsolyapályák létesítésére s ebből az összegből Borszéken, a Gyilkostónál, Marosfőn, a Nagysomlyó hegyoldalán lesikló pályák készülnek, a Gyilkostónál, Tusnádfürdőn korcsolyapályák, az Egyesközi menedékház pedig felszerelhető lesz téli berendezéssel.”³⁹⁸

10. Szociálpolitika

A negyvenes évek első felében abban is konszenzus volt a közéleti fórumokon szereplők között, hogy az integrált társadalom felépítésében, a lakosság életszínvonalának javításában döntő szerep hárul az államra. Az alábbiakban az állam szociális feladatairól szőtt elképzelések és megvalósítások néhány – Csík- és Udvarhely vármegyei – példáját tárgyaljuk, majd az állam szociális jellegű beavatkozásait jellemezzük.

Az erdélyi közgondolkodást az állam szociális szerepvállalásának szükségességéről a legfontosabb erdélyi politikai tömörülés, az Erdélyi Párt állásfoglalása is kifejezte. A pártprogram a

396 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 334.

397 *Csiki Lapok*, 1942. június 7.

398 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 91.

társadalmi szolidaritást és a társadalmi integrációt fő cél-értékek-ként határozta meg. Az erdélyi közéleti vezetők a kormányzati politikától „korszerű szociális szellemet” sürgettek. Az erdélyi politikai elit úgy látta, hogy „a kiegyensúlyozott nemzeti társadalom megvalósulásának alapfeltétele a népi és munkásosztály intézményes megerősítése és védelme...” Ennek érdekében „hat-
hatós családvédelmi intézkedéseket szorgalmazunk, hogy a család-
alapításnak anyagi akadályai ne legyenek... létkérdésnek tekintjük
a gyermekszaporodás fokozását, a mindenkire kiterjedő egészség-
védelem intézményes megszervezését, a gyermekek felnevelésének
biztosítását... Követeljük a sokgyermekes családok megsegítését
és előnyben részesítését az elhelyezkedés, az adózás és a nevelés
terén.”³⁹⁹

Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács 1940. november 5-i gyűlésén megállapították, hogy „az anyaországi és a visszatért terület szociálpolitikai törvényei között igen jelentékeny a különbség. Az utóbbi lényegesen elmaradottabb, különösen a betegségi, öregségi biztosítás, továbbá a munkaidő, a legkisebb munkabér, a fizetéses szabadság kérdésében.”⁴⁰⁰

A szociális intézményhálózat hiánya Erdélyben részben más támogatási, segélyezési formákat, más szociálpolitikai koncepciót tett szükségessé, mint a trianoni Magyarország területén. Például „a visszacsatolt keleti és erdélyi terület szegényellátása abban különbözött mind a trianoni, mind a többi visszacsatolt terület szegényellátásától, hogy a zárt intézeti gondozási rendszer helyett a nyílt családi ápolási rendszert alkalmazta.”⁴⁰¹ Az erdélyi és trianoni terület társadalmi viszonyainak egyik fontos különbsége az erdélyi, különösen a székelyföldi társadalom viszonylagos tagolatlansága, kevésbé individualizált jellege volt. A döntően falusias jellegű székelyföldi társadalom kebelében ismert informális szociális segítőrendszerek működtek: a rászorulókat – időseket,

399 Zathureczky Gyula: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: *Hitel*, 1940–1941. 216–218 p.

400 MOL. Z. 12.32. 111. tétel. 40 sz. jkv.

401 MOL. Z. 12. 73. 378. Szociális segítség-nyújtás. Keleti és erdélyi terület, 27 p.

betegeket, fiatal családalapítókat – lokális közösségi hálózatok támogatták: a család, szomszédság, rokonság, vagy a kaláka intézménye.

Részben a társadalom tagolatlanságát (és a formális szociális intézményhálózat fejletlenségét) tükrözte a szegényházak száma is, míg a trianoni területen 610 szegényházban gondozták a rászorulókat, Erdélyben csak 13 szegényház volt, ezek „közül a legnagyobb és legjobban felszerelt a Kolozsvár városi szeretetház volt 100 férőhellyel.”⁴⁰² Az informális társadalmi segélyezés erdélyi elterjedtségét jelzi, hogy míg a trianoni terület intézményeinek több mint 80%-a állami fenntartásban működött, Erdélyben a szegényházak 60%-át társadalmi szervezetek tartották fenn.⁴⁰³

Közellátási segélyezés

A visszacsatolás után a hátrányos helyzetű csoportok helyzetének sürgős enyhítésére létrehozott első állami segélyszervezet az „Erdélyi Szociális Szervezet” volt. A szervezet működését meghatározta, hogy „átmeneti jellegű szociális segélyakció volt, melyet néhai gróf Teleki Pál miniszterelnök úr állított be erdélyi programjába azzal a céllal, hogy főleg a falusi lakosságnak és a menekülteknek azonnali anyagi és erkölcsi támogatást nyújtson mindaddig, amíg egy állandó jellegű hivatalos szociális intézmény működését megkezdheti...” A szervezet a megye- és járásszékhelyeken irodákat hozott létre, a támogatási tevékenységre a kormányzat pénzalapokat utalt ki. Csík vármegyében fél év alatt „a szervezet 5 járásban és a 2 megyei városban egy-egy szociális irodát állított fel... A katonai parancsnokság útján a szervezetnek 27 000 pengő utaltatott ki, melyből a polgári menekültek gondozására 8 964 pengőt, a munkanélküliek foglalkoztatására 7 650 pengőt, háziipar fejlesztésére 3 786 pengőt, munkaképtelenek

402 Uo. 28 p.

403 Uo. 28 p.

segélyezésére pedig 6 600 pengőt, összesen 27 000 pengőt fordítottak.⁴⁰⁴

A következő hónapokban növelték a szociális támogatásokra fordított összegeket, 1941-ben Csík vármegyében „Az Erdélyi Szociális Szervezet központjától valamint az ONCsA-tól a vármegyei szociális előadó a 10 hónap alatt összesen 321797 p 57 fillért kapott, ezt az összeget a következő támogatásokra osztotta szét: kisipari kölcsön: 26 438 p. 57 f; személyi kölcsön 8 124 p; ház és gazdasági épület befejezésére 3 166 p; földvásárlásra 300 p; állatjuttatási kölcsönre 12 405 p; hitelbe kiadott élelmekre 59 530 p; munkabérekre 44 776 p; továbbá gyermekétkeztetésre, nyári napközi otthonra, munkaképtelenek segélyezésére, gyermekruhákra 36 504 p; háziipari fejlesztésre: 33 200 p. A pénzsegélyeken kívül a szervezet 1941 első félévben „kiosztott 61 pár bakancsot, 8 059 pár cipőt, 16 pár csizmát, 144,05 kg talpbőrt, 60 000 kg búzát, 125 000 kg búzalisztet.⁴⁰⁵ Továbbá „1 és fél vagon tengerit, 4 vagon burgonyát, 5 mázsa zsírt, 7 415 pár cipőt és igen sok alsó és felsőruhát osztott ki, igen sok esetben teljesen ingyen.”⁴⁰⁶

A Szociális Szervezet a megyeszékhelyeken munkaközvetítő irodákat tartott fenn, segítségével Csík vármegyében 1941. első felében „5 hónap alatt 1612 egyén helyezkedett el, kiosztott 10 mázsa nemesített mezőhegyesi kendermagot, 12 500 kg gyapotfonalat.”⁴⁰⁷

A segélyezési programokban kiemelt jelentőségű volt a gyermekétkeztetés javítása. A fenti megye alispáni jelentése szerint „a zöldkeresztes tej akcióra a folyó év I. és II. negyedében összesen 47 200 pengő államsegély nyert kiutalást. A csecsemők ingyen szappanakciójának folytatására 1 155 kg-ra szóló utalvány utaltatott ki... A ráutalt gyermekek étkeztetése 34 000 pengő államsegély kiutalása által 15 községben van folyamatban. Az actio útján 960 gyermek részesül étkeztetésben... A népélelmezés feljavítását célzó

404 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 330.

405 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 330.

406 *Csiki Néplap*, 1941. június 25.

407 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 330.

főzőtanfolyamokat Csíkmenaság, Csíkbánkfalva és Gyergyóalfalu községekben tartottak a téli hónapokban.⁴⁰⁸

Az 1941. közepén felszámolt Erdélyi Szociális Szervezet „összes jogait és kötelezettségeit” az Országos Nép- és Családvédelmi Alap vette át. Az Alap célja a társadalmi osztályok közötti különbségek mérséklése, „a nyomorult helyzetben vergődő családok felemelése, akikben az anyagiakon kívül minden kellék megvan ahhoz, hogy családfőjük önálló kis egzisztenciává válják...”⁴⁰⁹ Az ONCsA a belügyminiszternek alárendelt Országos Szociális Felügyelőség irányítása alatt működött. Feladatát a megyékben az alispáni hivatalok keretei között és felügyelete mellett látta el.⁴¹⁰ A támogatási tevékenységet a városokban, községekben szervezett munkaközösségek segítségével végezte. A községi munkaközösségekben különböző társadalmi szervezetek, egyesületek képviselői vettek részt.⁴¹¹ Feladatuk volt, hogy „feltárják egyrészt a megsegítésre szorulóknak életének minden részletét, másrészt megismerteti velünk azt a társadalmat, amelynek szerves közreműködését a közület nem nélkülözheti a munkasiker biztosítása érdekében.”⁴¹²

Az ONCsA 1941. július 1-től kezdte meg működését: „félmillió pengőt kap a Csíkvármegye Nép- és Családvédelmi Alapja” – írta a Csíki Lapok 1941. augusztus 10-i száma: „A Nép- és Családvédelmi Alapra Csíkvármegyének 500 000 pengőt, Gyergyószentmiklósnak 100 000 pengőt, Csíkszeredának 60 000 pengőt adtak. Ebből az állatállomány feljavítására 120 000 pengőt fordítanak, a többiből családi házakat építenek, fejlesztik a gyümölcs és főzeléktermelést, megszervezik és művészi nivóra emelik a háziipart.”

Az alispáni jelentés szerint az ONCsA Csík vármegye területén 1941-ben „az országos alapból... napközi otthonokra költött 18 000 pengőt, a csíkszentgyörgyi csemetekertre 8 000 pengőt, tanfolyamokra, anyagbeszerzésre, munkabérekre 147 640 pengőt, az összeg

408 *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14.100.

409 *Csíki Lapok*, 1941. október 26.

410 *Csíki Lapok*, 1941. augusztus 24.

411 *Uo.*

412 *Csíki Lapok*, 1941. november 9.

fennmaradó részét állatjuttatásokra, ipari kölcsönökre fordította.”⁴¹³

1941. nyarán Csík vármegyében „a zöldkeresztes cukor és tejakciók június hónapban is folytatódtak... Az ONCsA és az Egyesült Női Tábor és az érdekelt községek támogatásával a vármegye 15 községében jelenleg összesen 22 napközi otthon működik, amelyben kb. 2 000 arra rászoruló gyermek részesül ellátásban és gondozásban.”⁴¹⁴

A szociális támogatásokra jellemző volt a komplexitás, sokrétűség. Székelyudvarhelyen 1941. október 15-től-november 20-ig „nagyszabású ingyenes kötőtanfolyamot rendez az Országos Népes Családvédelmi Alap háziipari felügyelősége. A tanulásához a pamutot ingyen adják. Megtanulhatja mindenki, aki ezt a nagyszerű alkalmat megragadja...”⁴¹⁵

Ugyanezekben a napokban Gyergyószentmiklósra is megérkezett az ONCsA tevékenységéről a rendelet, „de ami még annál is fontosabb az elgondolás általánosítására a szükséges pénz is. Gyergyószentmiklósnak a kormányzat 100 ezer pengőt irányzott elő erre a célra, amiből már 50 000 pengő meg is érkezett.”⁴¹⁶

Gyakoriak voltak a „népruházati” akciók: Udvarhely vármegyében 1941–42 fordulóján az ONCsA „az iskolás gyermekek között a tél beállta előtt 690 rend fiú, 296 rend leányruhát és 1200 darab fehérneműt osztott ki... Januárban kiosztásra kerül még 110 rend meleg fiúruha... Az elmúlt év folyamán a szociális szervezet 6 000 pár jó minőségű lábbelit osztott ki az ellátatlan felnőttek és gyermekek között. Az EMGE kirendeltség útján 1 000 pár jó minőségű bakancsot osztottak szét az erdei munkások között. Legutóbb a havasalji erdőmunkások 200 pár bakancsot kaptak.”⁴¹⁷

413 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 331–332 p.

414 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 14. 131.

415 *Hargita*, 1941. október 10. 6. sz.

416 *Gyergyó és vidéke*, 1941. november 1.

417 *Hargita*, 1942. január 16.

Az Erdélyrészi Hangya Központ üzlethálózata mindkét megyében részt vett a segélyezési akciók lebonyolításában: „a közellátási Miniszter úr öngyméltóságának a 627.500/1942 sz. rendelete alapján lebonyolítottuk Erdélyben az úgynevezett munkásruha akciót, amely különféle szövetek, női, férfi és gyermekpulóverek, alsónadrág anyagok, flanelek, kendervászon és munka bakancs szétosztását tették nekünk lehetővé”– jelentette a Központ elnöke a közgyűlésen.⁴¹⁸

1943. elején a Csíki medencében „a közellátásügyi miniszter mozgalmat indított a mezőgazdasági cselédek ellátására ruházati anyagokkal és bakancssal. Bakancsot, ruha ing és alsónadráganyagot, kész ingeket és alsónadrágokat, kötött mellényeket, trux és durvaszálú vászonárukat kb. 17 millió pengő értékben osztanak ki. Az ellátás lebonyolítását a Hangya és a magánkereskedelem végzi 50-50%-os arányban.”⁴¹⁹

A visszacsatolás utáni közlélmzési támogatások fogadására jellemző az alábbi viszonyulásmód: „a Székelyföld hatalmas támogatásban részesül és részesült minden tekintetben. A Kormány tudja, hogy elnyomatásunk idején leszegényedtünk, hogy idén katasztrofálisan rossz termésünk volt. Nagy szeretettel sietett támogatásunkra. Csak egyet említek a sok közül. A 40 vagonnyi búzavetőmagon felül kb. 650 vagon lisztet és kenyérbúzát szállítanak a megyénkbe”– írta a székelyudvarhelyi *Hargita* 1941 decemberében.⁴²⁰

Az EMGE kirendeltség vezetőjének jelentése szerint ezekben a hónapokban, „Udvarhely vármegyében az emberi táplálkozás biztosítására a lisztszállítmányok folytatólagosak. Minden raktár tele van liszttel, a kenyérellátás a közeljövőre biztosítva van. A rizsellátás körül vannak hiányok... Csík vármegyében a városoknak liszttel való ellátása akadálytalan. A zsírellátás körül nehézségek mutatkoznak, Csík megyében a zsírhiányon olajjal lehetne

418 Fol. Hung. 3634/1. 212 p.

419 *Csíki Néplap*, 1943. január 15.

420 *Hargita*, 1941. december 5.

segíteni, mert a megyében az olajjal való főzést a múltban is kultiválták.”⁴²¹

A kedvezményes árú élelmiszertámogatásokat az ország – ahogy a megyei vezetés a támogatások kérésekor többször kiemelte – „legmagyarabb és legszegényebb” megyéjében sokan nem tudták megvásárolni. 1941 szeptemberében „Udvarhely vármegyéből jelentik, hogy sorozatos élelmiszerlopások és rablások történnek a megyében az utóbbi napokban. Úgy látszik, hogy az odaszállított nagymennyiségű élelmiszert a szegények megvásárolni nem tudják. A vidéki Hangya boltokból nem viszik el a jogosultak a lisztet.”⁴²²

A népelelmezés javítását célzó támogatások folyamatosak voltak: az ONCsA Csík vármegyében 1941. végéig „a tejakcióra 62 370 pengőt, a cukorakcióra pedig 35 900 kg zöldkeresztes cukrot utalt ki.”⁴²³

Udvarhely vármegyében „a zöldkeresztes tejakciónak a folyó év utolsó negyedében való folytatására a magyar kir. belügyminisztérium Udvarhely vármegye részére 23 760 pengő államsegélyt utalt ki. A zöldkeresztes cukorakcióra pedig az utolsó évnegyedre 17 200 kilogramm cukrot utalt ki. Ezek az adatok fényes bizonyítékai a kormány szociális gondoskodásának.”⁴²⁴

1942-ben az „Udvarhely megyei O.N.Cs.A. alapja 520 ezer pengő volt. Ezt az összeget az Alap teljes egészében meg is kapta.” Az előző évről valamint más forrásokból kapott összegekkel az Alap összbevétele 1 079 646 pengő volt. „Ebből az összegből folyósítottak házassági kölcsönökre, szociális kiképzésre, háziipari tanfolyamok rendezésére, főzőtanfolyamok rendezésére, ruhasegélyekre, napközi otthonok fenntartására, zöldkeresztes gyermekétkeztetésre, sokgyermekes anyák segélyezésére és zöldkeresztes tej beszerzésére összesen 987 593 pengőt.”⁴²⁵

421 K. 184. 1942. 46. 126014. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület 1941. évf. XI. havi helyzetjelentése. 6 p.

422 Uo. 8 p.

423 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 321 p.

424 *Hargita*, 1941. október 19.

425 *Hétfői Székely Nép*, 1943. július 12.

A gyerektáplálkozás javításának szándéka néha helyi akadályokba ütközött: 1943 nyarán Udvarhely vármegyében „a zöldkeresztes cukorkiosztás zavartalanul folyik, ellenben kevés a tej, aminek az oka az, hogy a gazdák a hivatalosan megszabott áron nem hajlandók eladni a tejet.”⁴²⁶

A támogatások szétosztásában részt vettek az erdélyi társadalmi szervezetek is. Az Erdélyrészi Hangya Központ Igazgatóságának és Felügyelő-bizottságának 1941. évi jelentése arról tájékoztat, hogy: „Készséggel állottunk a m. kir. Belügyminisztérium gyermekvédő osztályának rendelkezésére, az ún. zöldkereszt-cukor és szappanakció Erdélyben való lebonyolítása tekintetében, úgyszintén örömmel vállaltuk a Közellátási Minisztérium felhívására az u.n. népruházati és néplekvár-akciók lebonyolítását is.”⁴²⁷

1942. évre a Csík vármegyei ONCsA költségvetése 480 000 pengő volt, ebből 220 000 pengőt kötelezően háziipari célokra kellett fordítania. Más segélyezési formák voltak a vissza nem térítendő támogatások: cukorsegély, cipősegély, napközi otthonok működtetése.⁴²⁸

1943 nyarán a *Gyergyó és vidéke* közölte, hogy „járásunkban az idén az Országos Nép- és Családvédelmi Alap a sokgyermekes családok részére 6 házat épített. Csomafalván, Szárhegyen kettőt-kettőt, Alfaluban és Kilyénfalván egyet-egyet.”⁴²⁹

1943-ban az Alap háziipari tanfolyamokat szervezett Csíktaploca, Csíkrákos, Gyimesközéplak, Gyergyóalfalu, Csíkszentdomokos községekben, varrótanfolyamokat Hodos, Szentmárton, Gyergyószárhegy községekben, zöldkeresztes főzőtanfolyamokat Gyergyószentmiklóson és Szárhegyen.”⁴³⁰

1943-ban az ONCsA szervezésében Csíkszeredában is „háztartási tanfolyam kezdődött. A tanfolyamon szabási, varrási háztar-

426 *Hétfői Székely Nép*. 1943. június 15.

427 MOL Z. 791.17.97. Az Erdélyrészi Hangya Központ mint Szövetkezet, Marosvásárhely 13 p.

428 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 321 p.

429 *Gyergyó és vidéke*, 1943. július 2.

430 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 45. 314 p.

tásvezetési ismereteket adnak elő, de az állattenyésztés, földmívelés és kertészet köréből is tartanak előadásokat.”⁴³¹

Az ONCsA „gazdasági jellegű feladatainak elvégzésére a közigazgatás szervei nem voltak alkalmasak, ezt a feladatkört a közjóléti szövetkezetek látták el.”⁴³² A közjóléti szövetkezetek célja készpénz és anyaghitel nyújtása, munkaalkalmak biztosítása, termelő üzemek létesítése volt.⁴³³

1942-ben a Csík megyei közjóléti szövetkezet „Csíksomlyón 28 760 pengő összeggel gyapjúipari feldolgozó üzemet, Csíkmenaságon pedig 150 000 pengő összeggel lenfeldolgozó üzemet létesít... a szövetkezet 13 sokgyermekes családnak juttatott házépítési kölcsönt... házjavítási juttatásban 21 sokgyermekes család részesült.”⁴³⁴

1943-ban a közjóléti szövetkezetek alapja kölcsön-juttatásokra 326 853 pengő, üzemek felállítására 404 642 pengő volt.⁴³⁵

A vármegyei, törvényhatósági és megyei városok közjóléti szövetkezeteinek nyújtott állami támogatások mértékét jelzik a háború után a Romániával szemben érvényesíteni kívánt követelések tételei, melyek szerint általános szociális igazgatásra az előző években fordított összegekből a magyar állam 11 839 582 pengőt követelt (1944 évi pengő értékben). Ebből az összegből a négy székely vármegye közjóléti szövetkezeteire az alábbi tételek jutottak: Csík vm.: 1 510 000 p; Háromszék vm. 2 800 000 p; Maros-Torda vm. 1 650 000 p; Udvarhely vm. 2 460 000 p.⁴³⁶

A szociális támogatásokat nyújtó intézmények között meg kell említeni az iparosokat, kereskedőket, értelmiségieket kölcsönökkel támogató Nemzeti Önellósítási Alapot is. Az 1937. évi 4600/M.E. sz. rendelettel a középosztály erősítésére létesített szervezet a családok gazdasági önállósulását kedvezményes kölcsönökkel tá-

431 *Csiki Néplap*, 1943. január 15.

432 MOL Z. 12. 73. 378. 36.

433 Uo. 27.

434 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942 41. 315–316 p.

435 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943.14.92.

436 MOL Z. 12.373. 378. Romániával szembeni követelések. 22 p.

mogatta. Az Alap „működésének kezdetén szociálpolitikai célok szolgálatában állott, mert az értelmiségi munkanélküliek gazdasági önállósítását tűzte ki céljául... az Alap most már a szakképzett kereskedőket és iparosokat karolja fel, akiknek önállósításával nemcsak szociális célokat szolgál, hanem a gazdasági átállítás meggyorsításához is hozzájárul... A kormány rögtön a visszacsatolás után két és félmillió pengőt bocsátott az Alap rendelkezésére, kizárólag erdélyi önállósítások céljára, mely keret ezután is még gyarapodott... 1942. december 31-ig a visszatért erdélyi és kelet-magyarországi részekben összesen 614 kölcsönt folyósítottak 300 és 20.000 pengő közötti tételekben. 306 kereskedő, 286 iparos és 22 szabad foglalkozású jutott önálló életfeltételhez.”⁴³⁷

A négy székely megyében – a többi erdélyi megyékhez képest – kevés volt az önállósult kereskedők és iparosok száma:⁴³⁸

<i>Vármegyék</i>	<i>Kereskedő</i>	<i>Iparos</i>
Maros-Torda	29	32
Csík	18	17
Háromszék	13	11
Udvarhely	12	15

A székelyföldi termelési viszonyok fejletlenségét jelzi, hogy az igényelt kölcsönök legnagyobb része csak 1 000 és 5 000 pengő közötti összeg volt.⁴³⁹

Az Alap a „székelyföldi Hangya boltkezelői óvadéokra is adott kölcsönt. Így a szatócs és élelmiszerkereskedelemre az önállósítások 48,9%-a jutott... A szabad foglalkozásúak között szerepel 6 orvos, 4 ügyvéd, 5 gyógyszerész... Az orvosok és gyógyszerészek kizárólag vidéken önállósultak.”⁴⁴⁰ A nyugdíjasoknak a magyar állam azzal a kikötéssel folyósította a nyugdíjakat, hogy „kötelesek a magyar állampolgárságukat igazoló belügyminiszteri bizonyít-

437 *Csiki Néplap*, 1943. április 28.

438 Szakács Gusztáv: A Nemzeti Önállósítási Alap Erdélyben. In: *Hitel*, 1943. VIII. évf. 4. 207.

439 Uo. 210.

440 *Csiki Néplap*, 1943. április 28.

ványt a Központi Illetményhivatalhoz beterjeszteni.”⁴⁴¹ Az Országos Társadalombiztosító Intézetnek a megyeszékhelyeken kerületi választmányai működtek, a munkaadók és munkások, háztartási alkalmazottak választó csoportjaival.⁴⁴²

Egészségvédelem

A közellátási segélyezés mellett az erdélyi területen az egészségügyi ellátás színvonalának javítása is sürgős szükségletként jelentkezett. Általánosan elterjedt volt a magas gyermekhalandóság, vérbaj, alkoholizmus, kevés volt az egészségügyi szakember.⁴⁴³ 1941-ben Csík vármegye „közegészségügyére 27 községi és körorvos, 2 városi orvos, 4 járási tisztiorvos és 1 tiszti főorvos ügyel fel átlag minden 6 400 lakosra esik 1-1 orvos. Ezen kívül a vármegyét 5 zöldkeresztes egészségügyi körzetre osztották fel, melynek élén 1-1 egészségügyi védőnő áll. Ezeknek munkája különösen az anya és csecsemővédelem terén máris mutatkozik.”⁴⁴⁴

Az orvosok számarányát tekintve Erdélyben százezer főre csak 40 orvos jutott, ez a trianoni ország átlagának alig egyharmada volt.⁴⁴⁵ Csík vármegye a 6 400 fő/egy orvos aránnyal, jóval az erdélyi átlag alatt volt, ahol kb. 5 000 főre jutott két orvos. Nem volt jobb az orvos ellátottság Udvarhely vármegyében sem, itt kb. 6 200 lakosra jutott egy orvos.⁴⁴⁶ Mindkét megyében olyan közegészségügyi körök is voltak, ahol a körorvosi állás betöltetlen volt. Csík vármegyében az alispáni jelentés szerint javultak az egészségügyi ellátás eszköz- és személyi feltételei: amellet, hogy

441 *Csiki Néplap*, 194.3. augusztus 22.

442 *Csiki Néplap*, 1943. október 13.

443 V.ö.: Nagy András: Egészségpolitikai vázlat. *Hitel*, 1938. 1 sz.

444 *Csiki Néplap*, 1941. június 25.

445 Kovács M. Mária: Aesculapius Militans. Érdekvédelem és politikai radikalizmus az orvosok körében: 1919-1945. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest. 1995. 501 p.

446 A Magyar Statisztikai Évkönyv (új folyam. L. Budapest 1944:56) alapján számított adat.

„a rendszeresített 27 városi, községi és körorvosi állás közül 22 kinevezés útján betöltetett... a kormányhatóság 5 járási egészségőr alkalmazását engedélyezte... Államsegély útján 2 gőzfertőtlenítő gép beállítása folyamatban van. Ezek közül 1–1 gépet a szépvízi és gyergyótölgyesi járásnak juttattam... Az egészségvédelmi munka eredményesebbé tételére létesítendő 5 egészségház közül a csíkszentmártoni, csíkszentdomokosi, csíkszeredai és gyergyószentmiklósi egészségházak építési munkálatai a közeljövőben megindulnak.”⁴⁴⁷ A gőzfertőtlenítő gépek kezelésére „4 járási egészségőr fertőtlenítő egészségőri tanfolyamra Budapestre rendeltetett.”⁴⁴⁸

A kormányzat szükségesnek vélte az egészségügyi képzés és az intézmények eszköz-felszereltségének fejlesztését. Az egészségügyben dolgozók tanfolyamokat, tanácsadó szolgáltatásokat szerveztek. A Csík megyei alispán a közegészségügyi jelentésében közli, hogy a „zöldkeresztes egészségvédelmi körök 50 tanácsadásán 881-en jelentek meg.”⁴⁴⁹ „Csíkszeredán szép sikerrel vöröskeresztes önkéntes ápolónői tanfolyam tartatott. A csíkszeredai tüdőgondozóba államsegély útján korszerű Röntgengép szereltetett fel.”⁴⁵⁰

1942 decemberében Csíkszeredában megkezdte működését a Vármegyék és a Városok Országos Mentőegyesületének mentőállomása. A *Csiki Néplap* lelkesen üdvözli az eseményt: „egyre fejlődő kis székely városunk új intézménnyel gazdagodott. A Vármegyék és a Városok Országos mentőegyesülete a Kossuth Lajos utca 11 szám alatt kirendeltséget létesített és mentőállomást állított fel. Üdvözljük az intézményt városunk falai között, mely hivatva lesz a közegészségügy szolgálatában áldásos tevékenységet fejteni ki.”⁴⁵¹

További fejlesztést jelentett volna a városnak, ha „Erdély egyetlen babaképző intézetét, amely jelenleg ideiglenesen Kolozsváron van, véglegesen Csíkszeredában helyezik el. Az intézet

447 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 221.

448 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 321.

449 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 30. november 13.

450 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. november 26.

451 *Csiki Néplap*, 1943. január 15.

megfelelő elhelyezésére az alkalmas épület rendelkezésre áll s mi sem állja útját annak, hogy a bábaképző már a közeljövőben Csíkszeredában megkezdhesse működését.”⁴⁵² Időközben azonban valamiért módosult ez a terv, mert egyik csíkszeredai újság rövidesen arról közölt hírt, hogy „a Székelyföldre rendkívül nagyjelentőségű intézmény létesült Kézdivásárhelyen. A bábaképző céljaira kibérelt volt Millenium szálló átalakítási munkálatai annyira előrehaladtak, hogy az intézet új otthonában rövidesen megkezdi áldásos tevékenységét. Az oktató személyzet már helyen van...”⁴⁵³ Az újonnan képesítést szerzett bábák közül „15 telepedett meg a vármegyében... ezzel a vármegye bába ellátottsága kielégítőnek mondható” a kisebb csíki falvakban is (Csatószeg, Lázárfalva, Mindszent).⁴⁵⁴

Az anya- és csecsemővédelem terén javulást jelentett, hogy a csíksomlyói szülőotthon Csíkszeredába költözött át és itt 1943. március havában, mint a „Szülőanyák Mária Otthona” kezdte meg működését.⁴⁵⁵ Az új helyen, a „szépen átalakított régi törvényszéki épületben a Csíki Magánjavak jóvoltából egy ilyen intézményt megillető minden korszerű követelményről gondoskodás történt.”⁴⁵⁶

Csíkszentdomokoson a „közegészségügy fejlesztése érdekében egészségház és szülőotthon létesítését határozták el... Az állam nagyon szép berendezést küldött a szülőotthon számára, hatalmas vagyont érő ágyneműket, bútorokat, műtőberendezést.”⁴⁵⁷

Székelyudvarhelyen az orvosi mentőszolgálat 1941 szeptemberében létesült.⁴⁵⁸

Udvarhely vármegyében a közegészségügyi felügyelő ígérete szerint Székelykeresztúron „a szülőotthon felépítéséhez még ebben az évben [1943-ban – O. S.] hozzálátnak. Tekintettel arra,

452 Uo.

453 *Csíki Néplap*, 1943. augusztus 18.

454 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 32. 320.

455 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 82.

456 *Csíki Néplap*, 1943. március 10.

457 *Hétfői Székely Nép*, 1943. augusztus 23.

458 *Hargita*, 1941. szeptember 5.

hogy a székelykeresztúri és a környékbeli szegény sorsú asszonyok ma is olyan helyeken adnak életet gyermeküknek, melyek a legkevésbé sem felelnek meg az egészségügyi követelményeknek, minek következtében meglehetősen gyakoriak a gyermekágyi lázas megbetegedések... A szülőanyák életének veszélyeztetéséhez az is hozzájárul, hogy még mindig igen sok olyan szülésznő működik, akiknek tudása a legkisebb mértékben sem felel meg. Ezeknek kicserélése fokozatosan megtörténik.”⁴⁵⁹

Az állam a kisvárosokban csatornázási, ivóvíz ellátási munkálatokat is támogatott. Az Országos Közegészségügyi Intézet 1942-ben kútfúrásokat végeztetett Tekerőpatakon, Gyergyószentmiklóson.⁴⁶⁰ Ez a program a következő években is folytatódott: 1944 januárjában a Gyergyó és vidéke arról cikkezett, hogy, „készülnek a jó kutak. Az országos Közegészségügyi Intézet a Kórház mellett sikeresen folytatja kútfúró gépével a munkálatokat. 150 m mélységben vizet találtak... A vasút környékén is megkezdte egy másik kútfúró géppel Maresán Pál kútfúró vállalata a furást. Két héten belül megérkezik egy harmadik fúrógép is Gyergyószentmiklóstra.”⁴⁶¹ A város a megye legnépesebb települése: tüdőbeteg-gondozó intézet, a nemibeteg-gondozó intézet, a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálat és egészségház a lakosságnak „díjtalanul állnak rendelkezésre.”⁴⁶²

Társadalmi szervezetek jótékonyági akciói

A törvényekkel, rendeletekkel létrehozott szociális szervezetek mellett a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok segélyezésében az erdélyi társadalmi szervezetek, vagyonszövetségek is részt vállaltak. Jövedelmeik tekintélyes részét fordították kulturális, szociális támogatásokra. 1941-ben az Erdélyrészi Hangya Központ és a kötelékeibe tartozó tagszövetkezetek „az 1941. évi feleslegeikből 142 751 pengőt adtak jótékony- és kulturális célra, míg a

459 Uo.

460 *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14. 90. és 1941. 21. 222.

461 *Gyergyó és vidéke*, 1944. január 10.

462 *Gyergyó és vidéke*, 1943. december 10.

folyó évben az üzleteredmény számla terhére máris több mint 30 000 pengőt költöttek el, ugyancsak ilyen címen.^{»463}

Arra is volt példa, hogy az állami forrásokkal támogatott szociális szervezetek együttműködtek a társadalmi szervezetekkel a segélyezésben. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület a saját gazdasági támogatások célba juttatása és az iskolán kívüli gazdasági népnevelés mellett az állami támogatások lebonyolításában is részt vállalt. Például az EMGE közvetítésével és az „ONCsA támogatásával a négy- vagy többgyermekes permetezőmestereket sikerült teljesen felszerelni mindazokkal a gépekkel és eszközökkel, melyek mesterségük folytatásához szükségesek.”^{»464}

A Csíki Magánjavak tanulmányi ösztöndíjakkal támogatta a vagyonközösség családjaiból közép- és felsőfokú iskolákban tanulókat. 1943 júniusában „a vagyon jövedelmi terhére rendszeresített ösztöndíjak elnyerésére” a vagyonközösség igazgatóválasztmánya a közép és felsőfokú tanintézetekben tanulók részére 93 ösztöndíjat hirdetett, ezenkívül „még 20 000 Pengő, mint segély és jutalompénz is ki fog osztatni, ebből azok részesülnek, akik ösztöndíjat azért nem kaphattak, mert érdemesebb pályázóknak kellett odaítélni.”^{»465} A Magánjavak támogatása iránti igényt jelezte a pályázók nagy száma: „a Csíki Magánjavak igazgatóválasztmánya aug. 26-án ülést tart. Ez alkalommal vizsgálják felül a segélyek és ösztöndíjak iránt beérkezett kéréseket. Értesüléseink szerint közel négyszáz kérés futott be a vagyon igazgatóságához. Sokan folyamodtak a szomszédos vármegyéből is, akiknek a kérését érdemi tárgyalás nélkül kell elutasítani, mert segélyben és ösztöndíjban csupán a vármegyebeliek részesülhetnek.”^{»466} A következő évben 190 ösztöndíjat hirdetett a vagyonközösség, a kedvezményezettnek és szüleiknek kötelezettséget is kellett vállalni: „az erdészeti, műegyetemi, közgazdasági, orvostudományi, jogtudományi, bölcsészeti és állatorvosi főiskolákon, valamint

463 *Csíki Néplap*, 1942. december 16.

464 Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–1942. Kolozsvár. 1942. 102.

465 *Csíki Néplap*, 1943. június 30.

466 *Hétfői Székely Nép*, 1943. augusztus 23.

a felső tejgazdasági és tejipari szaktanfolyamon, a mezőgazdasági tejipari szakiskolában, erdőőri szakiskolákban és középfokú gazdasági tanintézetekben tanuló pályázók kötelesek a szülők által is aláírt kötelező nyilatkozatokat adni arra vonatkozólag, hogy oklevelük megszerzése után, amennyiben arra szükség lesz, Csíkvármegye területén fognak állandó szolgálatot teljesíteni.⁴⁶⁷

A székelyföldi szociális szükségletek felmérésében és a szükségnyhításban az 1940-44 közötti időszakban az állami költségvetésből folyósított segélyezések, és a társadalmi szervezetek önkéntes támogatási formái keveredtek. Kétségtelen, hogy a legjelentékenyebb erőforráskészlettel az állam rendelkezett, közellátási, egészségvédelmi és más szociálpolitikai szerepköreiben költségvetési forrásokat használt. Következésképp a szociális segélyezésre, társadalmi egyenlőtlenségek enyhítésére fordítható állami támogatások mértéke nagyságrendekkel meghaladta a társadalmi szervezetek önkéntes szolgálatainak mértékét.

A támogatáspolitikai megvalósításában, a segélyezések célba juttatásában az állam gyakran igénybe vette a társadalmi szervezetek intézményhálózatát. Ugyanakkor a segélyezésre jogosultak csoportjainak meghatározásában döntő szempont volt a helyi (falusi, községi, városi) társadalmi szervezetek képviselőinek bevonása.

A fennebb felsorolt példákban látható, hogy a támogatási rendszer a mindennapi szükségleteket átfogó, komplex segítési forma volt. A foglalkoztatást elősegítő juttatásoktól az egészségügyi, képzési szolgáltatásokon át a szükségnyhítás olyan formáig, mint a közellátás javítása, vagy a háztartásvezetés korszerűsítése, a támogatási formák változatosak voltak. A szükségletek enyhítése nem piaci módszerekkel történt: az állam szociálpolitikai beavatkozásaira a bürokratikus allokáció volt jellemző.

467 Csíki Néplap, 1944. július 12.

11. Az állami támogatások jelentősége – az emlékezet tükrében

Kutatási eredményeink értelmezésének végcélját a korszak megértésének igényére korlátozva, a személyes, ún. szubjektív dokumentumok használata esetünkben nélkülözhetetlen eszköz. A korszak társadalmi szereplőinek sokféle tapasztalatát ma az emlékezet tartós emléknymoi őrzik, ezeknek aktivizálására a kutatás folyamatában a különböző típusú írott anyagok tanulmányozása után került sor, irányított interjúk keretében. Kérdéseinkkel igyekeztünk olyan események, támogatási formák felidézése felé terelni az emlékezők narratíváinak folyását, amelyekre az írott anyagokban bukkantunk. Két kivételtől eltekintve, az interjúk páros helyzetekben (kérdező és emlékező) készültek, egymástól távol eső falvak idős embereivel.

A felhasznált interjúrészletekben általában arra törekedtünk, hogy az egyéni életutak partikularitásait mellőzzük és azokat az egykori tapasztalatokhoz kötődő emlék nyomokat idézzük, amelyek a kollektív viszonyulásokat, az emléknymok társadalmi relevanciáját tükrözik. Az emlékezők egymástól függetlenül, személyes percepcióik, diszpozícióik és eltérő utótapasztalataik függvényében idézték fel a korszak történéseiről konstruált emlékeiket. Az interjúrészletek tartalmi szempontból jól észrevehető módon erősítik egymást. Ha a két megye különböző falvaiban a jó hat évtizeddel korábban lezajlott állami akcióról ugyanazon jelentésű emléktartalmak kerültek felszínre ebből két következtetést vonhattunk le:

1. a megidézett, az emlékezetben újraalkotott emlékanyag hasonló tapasztalati feltételrendszer és a mentális konstrukciók egybeeső mintáinak eredménye;
2. az emlékezet értelmezésében helyt kell adnunk annak a következtetésünknek is, hogy az esemény, vagy akció lefolyásának, megvalósítási körülményeinek, hatásának legvalószínűbb történetével van dolgunk.

A vizsgált támogatáspolitikának több olyan aspektusa van, amelyekről más forrásokban rögzített tényanyag nem maradt fenn. Amint az alábbi interjúrészletekből kiderül csak a gazdálkodói gyakorlatban rögzült és az emlékezet idézheti fel a fájálatok, a jó vetőmag termelékenységi többletét, a korszerű kisgépekkel végzett minőségi munka hasznát és tapasztalatát. Erről a tapasztalatról a személyes emlékek azonban a vizsgált korszak elő- és utótapasztalatának függvényében konstruálódnak a mai emlékezetben.

Ismeretesek azok a fenntartások, amelyek megfogalmazódtak az emlékezetet történeti forrásként, dokumentumként hasznosító törekvésekkel szemben.

Elfogadva, hogy az emlék nem a múlt puszta felidézése, hanem valójában megkonstruálása⁴⁶⁸ felmerül a kérdés, hogy milyen a viszony a jelenben megismert narrációk és a korabeli írott dokumentumok tartalmi között: egybeesések, vagy ellentmondások milyen arányban tapasztalhatók.

A székelyföldi „magyar világ”-ot megidéző emlékezések tárgyilagosságát, hitelességét – amennyiben a személyes emlékezetnek ilyen sajátosságok tulajdoníthatók, nemcsak a szóban forgó történeti korszakot megelőző, hanem az azt követő társadalomtörténeti időszak tapasztalata is módosítja: „A társadalom – a körülményeknek és az idő múlásának megfelelően különböző módon képzelel el a múltat: módosítja konvencióit.”⁴⁶⁹ Az emlékezésnek ez a sajátossága esetünkben azt jelenti, hogy a negyvenes évek végétől kezdődő begyűjtési rendszer, a kulákosítás, az erőszakos kollektívizálás olyan hatalmi beavatkozási akciók voltak, amelyek mellett a magyar állami elvonási rendszer egyáltalán nem minősül utólag olyan súlyosnak az emlékezetben, mint azt a korabeli írott források dokumentálják.

468 Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest. 2001: 1.01 p.

469 Gyáni: i. m. 142–143 p.

Másrészt a két világháború közötti romániai mezőgazdaság állami irányítása és ennek részeként a fejlesztő, segítő jellegű állami beavatkozások messze elmaradtak a magyar állam mezőgazdasági termelést segítő akcióitól. Ez a történeti előzmény nyilván felértékelte az 1940-44 közötti időszak állami támogatáspolitikájára vonatkozó emlékezetanyagban az állami akciók jelentőségét.

Végül a múltbeli tapasztalat értelmezésére, az emlékezetbeli megjelenítésére befolyással bíró harmadik, legfrissebb tapasztalati korszak a jelen valósága: az állam és a földműves társadalom mai viszonya. Ha ma a gazdálkodók úgy tapasztalják, hogy az állam keveset tesz a válságban lévő mezőgazdaság felemelésére, ha az 1990 utáni akciókat inkább kapkodó intézkedéseknek, mint összehangolt, átgondolt támogatáspolitikának minősítik, ez a tapasztalat nyilván befolyásoló tényező a hatvan évvel ezelőtti felemeléspolitikákról szóló emlékek konstruálásában is.

*A támogatások társadalmi fogadtatása
(Interjúrészletek)*

Benedek Ferenc (sz. 1915) Bögöz

„.....Akkor már nősember voltam, mert negyvenegybe megnősültem. Gazdakör volt, s tanfolyamok voltak téli időszakba, agrármérnökök jöttek különböző gazdasági iskolákból, Radnótról s Keresztúrról s tartottak előadásokat.

– *S azt az EMGE szervezte?*

– Azt az EMGE. Ez volt az ismeretterjesztés s nagyon hasznos volt, mert én már az első szériába kerültem a gazdasági iskolába s utánam aztán mentek többen innen Bögözből...

– *Vetőmag akciók voltak-e?*

– Igen, akciók voltak a 241-es kalászos búza s a bánkúti az csuhéfejű, ezek akkor voltak nagy izébe, én is kaptam volt a gazdasági iskolától 10 csemetét, év végén, az első évet mikor elvégeztem, és kaptam két-két véka búzát mind a kettőből, azt is vettük el, csak a bánkúti az nem váltott be, itt.

– *A talaj vagy az éghajlat miatt?*

– Az éghajlat miatt, nem váltott be, nem volt sikeres. Nem volt sikértartalma, nem tudom a talaj-e vagy mi-e de a 240-es kalászos búza az beválott, kitűnő volt. Azt is termeltük aztán én itt soknak adtam.

– *Ezek időben körülbelül meddig tartottak el?*

– Hát azok eltartottak akkor úgy öt-hat évet, s akkor jött más fajta, állandóan úgy nemesítik mind Magyarországon most is nemesítik, állandóan hát akkor is úgy volt már ugye biztos, hogy onnan kaptuk ugye fiatal voltam, nem nagyon érdekelt az ilyesmi, nem figyeltem oda annyira mind azután.

– *Akkor csak búzafajta volt?*

– Lóhere, lucernát azt termeltünk mert akkor nem volt csorda itt a faluba, nyomásrendszer volt, juhok jártak csak, de aztán ahogy a magyarok bejöttek akkor felfüggesztettük, s zöld ugart tartottunk, bevetettük takarmánnyal, lekaszáltuk s akkor bevetettük búzával.

– *Ezt az ugarfelhagyást ezt a magyar állam vezette be?*

– Igen, az EMGÉ-nek a munkája s akkor, hogy ne heverjen parlagon egy termést levettünk minden esztendőbe arról az ugarról, nagyon jó sikerrel volt. Jól bevált, jó bükkönyös takarmány volt. Zabbal vagy árpával lekaszáltuk. Úgyhogy idejibe lekaszáltuk és megszántottuk, aztán ősszel újból ha szükség volt megszántottuk s hanem bevettük. Vótak búzavető gépek akkor már ...

– *Azokat is ilyen támogatással vették az emberek?*

– Igen, igen, támogatással hogyne, az állam kérem szépen 75%-ott az állam fizetett s mi csak 25%-ott a gazdák, mert nekünk is volt. Csak tudja úgy, hogy ötön társultunk s úgy kaptunk egy búzavetőgépet, öt volt a faluba de mikor egy év eltelt a magyar üdöből akkor már aztán megszapordtak, szakekék jöttek, a vas szakekék. Magyar időbe akkor aztán elszaporodtak, eke aztán annyi volt amennyi kellett.

Huszonnégy után Bögöz nagyon fejlett lett, mert nem azért, hogy dicsérjem de mi voltunk azok akik ezt a szakekéket s a kapálógépeket behoztuk kéröm szépen a búzavetőgépeken kívül. Azt magyar időbe kaptuk. A kukoricavetőgép s minden, azok akkor onnan jöttek.

A vágók aztán jöttek kedvezményesen, nem tudom hány százalékát kellett fizetni, de például Vásárhelyt volt a lerakat, s oda érkeztek meg s akinek ugye kiutalása volt vagy akart venni, mert sokan vettek de az is megkapta a kedvezményt, akkor ugye silókat építettek, öt siló van a faluba, az akkori, mert betonból lett kiöntve mert adtak vasat, cementet, kavicsot, azt fizették s a megcsinálását a gazda.

– *Akkor répvágót hoztak s tárcsás boronát akkor már hoztak, vagy még nem?*

– Még nem. Permetező, hát az volt, ilyen házi dolgok, csináltak volt házilag, az volt permetező, ilyen háton hordozható.

– *S arra emlékszik-e, hogy a műtrágya használat körülbelül mikor jött be a faluba?*

– Hát magyar időbe. Péti sót hoztunk. Nagyon sokat hoztunk pláne kaszálóra. Kaszálókra bevált nagyon, mert az aljfüvet növelte és baltacint, szarvaskerep, az az apró here, az a fehér virágú, s én nem tudom minek hívják, most már elfelejtettem de akkor tudtam, de azok most ki vannak az aljfüvek veszve ettől a sok kollektív műtrágyától, ettől az azotat-tól s ezektől. Volt szuperfoszfát is, az már aztán a kapás növényekre s a búza alá, pótoltuk az istállótrágyát vele, de vegyesen használtuk mindig, addig nem volt műtrágya amíg nem jöttek be a magyarok addig műtrágyát nem tettünk a földre. S hát ugye a juhok ott voltak s kosaraztak, s azt belészántották azt ami rajta lett, nem kaszálták le hanem beleszántották, vagy lekaszálták s beleszántották. Ez volt ilyen zöld trágya. Zöld trágyázás, nagyon bejött volt utoljára aztán a zöld trágyázás. Mert vótak herésök, lucernások..

Bögöz, Szentpál, ezök vezettek a mezőgazdaságba, Fiafalva, Székelykeresztúr, Szentábrahám. Ezek voltak. Mert kaptunk is

ezért egy bikát, az államtól, a magyar államtól, én voltam például kiküldve a megyei főállatorvossal együtt mentünk le Kaposvárra a magyar időbe s minket ott vártak s le voltak értesítve, hogy fajbikákat vásárolunk, szóval, hogy valakinek bika növendéke van s nekem meg volt hagyva, hogy én kell vegyek ilyen sötétebb piros tarkát, mert fakult el egy kicsit a piros, az itt való állományból, mert ide hoztak volt a régi román időbe Svájcból egy bikát. Szimentálit.

A bikát Taszáron vettem volt, amit most sokat emlegették, ott...

– *Odáig elmentek?*

– Igen. Egész Somogy megyét jártuk, de uradalomból nem tudtunk venni, mert később lett a kiállítás Budapesten, s azokhoz külföldről jöttek, Svájcból vitték a faj marhákat, csak kisgazdáktól tudtunk vásárolni. Jött vagy öt falu: jött Miklósfalva, Fiafalva, Keresztúr, Szentábrahám, Betfalva, Bögöz. Mindegyiknek a képviselője, egyszerre érkeztünk meg Kaposvárra, hétfőn reggel, és akkor a főorvos úr már ott volt, s akkor ott vártak ilyen terepjáró kocsikkal, s mentünk falura. Ott már ki volt hirdetve, hogy kinek van eladó... Nekünk csak ki kellett alkudni. Nekem megmondta volt Lótz doktor úr még itthon, Ferkó, azt mondja te, azt mondja, válasszad a sötétebb piros tarkát, azt mondja, mert ők felelőséggel tartoztak azzal, hogy hág a bika. Az eladók! Ki voltak próbálva, meg volt mondva, hogy olyan apa állatot hajtsanak, amelyik már fedezett, ki volt próbálva, hogy az utód jó. És kérem szépen kialakultam, Parajdra megérkezett a vonattal, s oda a kisbíróval elmentem én, s elhoztuk. Jött még ide egy pár faluba, Miklósfalvára, igen Miklósfalvára jött, mert az is vett egyet, nem tudom már hol vette, nem emlékszem, de azt tudom, hogy Taszáron vettem egy magos szőke embertől.

– *Akkor meg volt szervezve jól, ez az egész.*

– Jól, nagyon meg volt szervezve.

– *Más állatokat hoztak-e kedvezményesen?*

– Voltak, igen. Akciós kancák Szilágyi Mózesnek volt egy, Kardalusnak az apjának is volt, Szilágyi Mihálynak... Kérem

szépen úgy adták, hogy amikor megcsikózott egy csikót kellett adjanak. A gazda vissza az államnak. Föl kellett nevelje éves korig, nem, hat hónapos korig, s akkor akcióban adták tovább. Adták másnak. A disznót is úgy adták, hogy malacot kellett adni. Nekem is volt. Agyagfalán voltam boltos akkor, nekem is volt. Úgyhogy mikor jöttek be az oroszok nyolc malaca volt annak a kocának. Ez a kondorszörű, mangelica fajta volt.

– *S ezt is adták, a kocát?*

– Igen, a kocát adták, föl voltak búgatva, s úgy adták. Úgyhogy amikor bejöttek az oroszok én kicsaptam itt a mezőre, apósomhoz tudtam költözni mindjárt ott az iskola mellett...

– *S ilyent, hogy valakik hizlalási hitelt kaptak volna, nem volt ilyesmi?*

– Nem.

– *Juhállomány itt volt-e?*

– Volt. Cigája volt. Aztán bejött utána a merinó. De azt a gazdakör vette, szerezte be, vagy ők kapták esetleg úgy, hogy én nem tudok róla. Merinó féle kosokat. S aztán át is álltak volt a merinóra a végén. Már az oroszok mikor jöttek a nagy része már merinói volt, de most megint cigája van itt nálunk.

Ferencz Tibor (sz. 1925) Csíkszépvíz

– *„A magyar időben ide a faluba hoztak-e vetőmagot?*

– Hogyne hoztak volna, volt behozatal, különböző búzafajták, krumplifajták, zabot, rendkívül jó minőségű vetőmagokat hoztak, ami aztán eredményt mutatott. Állattenyésztés terén is szarvasmarhákat, bonyhádi piros marhát hoztak, hoztak különböző méntelepekről csikókat, voltak itt mének, méntelepeket létesítettek, annak már négy év után lehetett látni az eredményit, amire a háború bekövetkezett addigra már egy kivirágzása volt ennek az egésznek.

– *Hogy hívták, bonyhádi?*

– Bonyhádi pirostarkát. Azt hozták be, itt voltak gazdák akik kaptak, sokáig még a háború után is aztán ugye amíg megsemmisült a minőségi színvonala, elvesztette a biológiai hatását.

– *Valaki mesélte, hogy akkoriban törzskönyvezték is ezeket.*

– Hát volt törzskönyvezés is, hogyne lett volna, volt rendszeren, fejésmérések voltak, ezeket mind szakszerűen vezették, az EMGE-nek volt megyei küldöttsége is, vezetője, ugye Kozán Imre bácsi volt abban az időben a főfelügyelő, kevés szakember volt a megyében.

Olvastam az EMGE lapját. Mi akik a középfokúba végeztünk, s almérnöki diplomát kaptunk, hárman voltunk a megyébe csak.

– *A megyében?*

– A megyébe, jómagam, Balázs Ignác, hát ez már...kimentünk a negyvenégyes időszakból, negyvenhatba végeztünk. Ez Vásárhelyen volt, a Magyar Királyi Középfokú Tanintézet. Mezőgazdasági szakközépiskola volt, és az akkori időkben megfelelt a mai főiskolai végzettségnek. Úgyhogy a diplomáinkat is úgy ismerték el.

– *Itt a faluban ilyen gazdatanfolyamok is voltak?*

– Gazdatanfolyam volt, én nem voltam abban az időben itthon, iskolába voltam, aztán azután ahogy végeztünk mi is tartottunk több helyen ilyen két hetes gazdatanfolyamokat, Gyergyóalfaluban s Szenttamáson aztán ilyen egy-két napos előadásokat tartottunk több helyen... ugye aztán a háború után összeomlott az egész menet, jött az a kapkodó megoldásoknak az alkalmazása, aztán elvesztette az egész a jelentőségét. Hangsúlyt fektettek abban az időben az állattenyésztésre s akkor az állattenyésztésnek a fellendítése tekintetében takarmánytermesztésre rengeteg heremagot hoztak, lucernamagot, bükkönymagokat, ezeket mind a vetésforgókba, a mezőn, termesztésre, kiterjesztették. Az ugarrendszert Vacsárcsiba szüntették meg azt hiszem magyar időbe, az volt az utolsó. Kedvezményes volt, mert mindamellet, hogy kapta de kedvezménnyel kapta a vetőmagot.

– *Gépet, füllesztőt, szecskavágót, kapott-e valaki?*

– Füllesztőt azt igen, nekünk is volt, mi is kaptunk, de aztán ezeket a vetőgépeket s kistárcsákat a gazdakörökön belül szervezték meg. Úgyhogy egyénileg nem sok volt. Kapálógépeket ilyesmit, szakekét azt vásároltunk, de kevés volt a faluba, inkább a gazdakörökre fektették a hangsúlyt. A gazdaköröktől az ember a vetőgépeket kölcsönözte, szelektort, ilyesmit. Addig nem volt a faluba szelektor.

– *Azelőtt műtrágyát használtak-e?*

– Magyar időbe kezdődött ez, addig nem volt, legelső volt a péti só, azt Péten gyártották s úgy nézett ki mint a só, s nálunk úgy hívták péti só. Az ilyen nitrogén műtrágya volt, az az első volt amit hoztak. Szuperfoszfátra nem emlékszem, nem emlékszem vissza szuperfoszfátra.

– *S arra, hogy hogyan kell használni, erre megtanították?*

– Hát arra volt utasítás s a gazdakörök előre ezt népszerűsítették. Az emberek úgy általában idegenkedtek abba az időbe tőle, még azután is. A ...még szinte mondhatnám azt, hogy a felszabadulás után, most kezdtek az emberek rájönni, mert addig csak mondták, ó a műtrágya csak műtrágya s nem ér az semmit, s erre s arra, s most az emberek odaalakultak, hogy el se tudják képzelni anélkül.

Itt a lóállományt s a szarvasmarha ...sertést, magalica disznót is hoztak, pulykát, baromfi tenyésztés vonalán is...

– *S juhokat is hoztak?*

– Juhokra nem emlékszem, az állatokat azt rendszerint hozták, úgy a szarvasmarháknál, mint a lovaknál, azt már hozták Svájcból annakidején, mert azelőtt mindig az itteni gazdától vásárolták fel a jobb állatokat, melyiket mondjuk itt vásárokon mutattak be, most már ez akció menet volt. Külföldről hozták be. S ennek is valami hatása kellett látszodjon. Hát persze. Aztán legjobban a lótenyésztésnél domborodott ki. Ott rendszeresen hozták a ménlovakat, lipicait, telivéreket hoztak, a fedeztetés ugye az ingyenes volt.

– *Állami segítséggel építettek itt a környéken abban az időben?*

– Istállót egyetlen egy mintaépületet tudok, a Tolvajosit, az a kabana vagy minek hívják, az a vendéglő, az kimondottan mintaháznak volt építve s ott volt egy minta istálló, svájci módra volt építve, azt még most bontották le a GOSTAT idejében. Azt a legelőt nekünk adták ide s aztán az volt a feltétele, hogy ilyen összeomlóba volt, hogy bontsuk le s aztán lebontottuk. De elől az a ház, az épület, az komoly berendezett épület volt. Magyar időbe építették.

– *És magángazdáknak, kisebb épületeket?*

– Egyetlen egy dologra emlékszem vissza, azt édesapám mesélte el, hogy azt mondja képzeld el, hogy akartak itt építeni az egyik gazdánál egy modern trágyatelepet. S nem egyezett belé. A gazda. Nem engedte meg.

– *Mintának akarták?*

– Hát mintának akarták, hogy a faluba demonstrálják, mutassák meg. S olyan gazdát választottak ki, aki nem egyezett bele. Aztán, hogy mért dőlt dugába, hogy másnál nem építették fel, azt nem tudtam meg.

– *Voltak-e a faluban akkor arany-ezüstkalászos gazdák?*

– Hát aranykalászos gazda az nem lehetett falusi ember, mert ahhoz már végzettség kellett. Ezüst kalászos volt az, aki a két hetes tanfolyamot elvégezte.

– *ONCsA-ház itt a környéken nem volt?*

– Nem tudok róla. A legközelebbi ONCsA-ház, amiről tudok, az Dédán volt. Ott egy egész utca...ugye akarták, hogy ott az a rész fejlett legyen, ez az egész gazdasági akciók amik magába foglalták az építkezést is. Épült a len gyár Menaságon, még volt valahol, nem tudom, Gyergyóba valahol, Szárhegyen s Udvarhelyen volt valahol.

– *Keresztúron volt. Itt utakat nem építettek?*

– Ez az udvarhelyi szakasz modernizálva volt az akkori viszonyok szerint, s akkor ugye aztán villanyt bevezették a Hargitán keresztül, mind mondogatták, hogy nézd meg, fenyőfából vannak azok az oszlopok, s azokba a szállító szövetekbe bepréselték az olajat, pakurát mit tudom én minek hívták, s az egész át volt

itatva, hogy hosszan tartson az anyag. Hát a villanyvezetés abban az időben csak a városnak szólt, falun nem volt, falun később kaptunk villanyt.”

Zakariás Péter (sz. 1918) Csíkszépvíz

– „*A magyar időben itt a szépvízi kisiparosok hol jutottak hitelhez?*”

– Valaki, aki nagyobb hitelt vett fel, mert volt eset, hogy könnyen megúszta a törlesztést, mert változott a helyzet...

Nem tudok a háború után, volt, de azok mind balul fogtak melléje, de ebben az időben, hogy hitelt vett volna fel valaki arról nincs tudomásom ezön a vidéken keveset használtak.

– *Hoztak vetőmagot ide a faluba?*

– Annak megfelelő terület kellett, kaszálókon ment volna, baltacímos dolgokkal akkor is sokan foglalkoztak, abban az időben hozták a Gyimes völgyébe a baltacím magot, telepítették a csángóknál. Bevált, még most is látszik. Meg lehet pontosan ilyenkor nézni, hogy hogyan néznek ki, az oldalak veresek.

– *Szóval ez nem vezett ki akkor?*

– Nem s állandóan próbálják telepíteni tovább.

– *A négysoros rozs, az milyen volt?*

– A négysoros bácskai rozs! Annak ilyen feje volt ne, ilyen nagy, egy fejben volt 86-90 szem. A négysoroson volt a kalász. Nekem is volt, még most háború után is, vettünk, hát mikor csépeztünk a zsák egy perc alatt telt meg gabonával, úgy eresztett. Gondolja el, mikor egy fejbe van 86-90 szem, na egy fejen, egy rozson, azért hívják négysorosnak, mert azon a fejen négy sorba volt a mag. Ugye az árpának például van olyan, amelyik csak kétsoros árpa, de van négysoros árpa is. Csak azt hiszem az őszi árpa, itt nem termelik.

– *Jó fajállatot hoztak-e?*

– Állatot, apaállatot, szóval általában igen, amelyiket aztán szaporították. Ezeket a jobb gazdákat bevitték, már aki akart, elvitték tanfolyamra, Gödöllőre, hogyne, hát ott volt egy nagy mezőgazdasági központ. Mondom, ez a Gál Imre, Szatmári Péter,

Antal András, a doktornak az apja, ezek mind ilyen izék voltak, kitüntetett gazdák na hát, mert a tanfolyamot elvégezték, azután az állam küldött ilyen fajállatot és faj magot, vetőmagot, s avval gazdálkodtak.

– *S ez a terményen is látszott?*

– Hát nekik igen. Az ők zsebükön is. Ki nekiállott s odatette a fejít. S akkor pedig minden gazdának igavonó állatja volt jó, és szerszám is volt, s az akkori mezőgazdasági technika szerint gazdálkodtak. Akkor jött be a műtrágya is. Hogy is hívták? Pétisó. Akkor, hát mi nem kaptunk, szóval az örmények, az örményeknek nem kedveztek, sőt egy időben nagyon ellenségünk voltak, az elöljáróság.

– *A helyi?*

– A helyi, a helyi. Például apám kereskedő volt, gabona és fűszer, szóval fűszeres volt, ilyen vegyeskereskedés, s itt volt a kukoricaraktár ebbe a szobába. Hát akkor csak raktárnak volt építve ez a ház az egész, magyarul megmondva. Volt a Hangya szövetkezet. Az anyaországba na, mert így lehet megkülönböztetni. Erdélyt nem hívták anyaországnak. S ugye Hangya szövetkezetek voltak, minden faluba volt egy Hangya szövetkezet, jól ellátott üzletek voltak, az a Hangya szövetkezet fel is vásárolt terményeket, viszont ugye volt készlete amit a lakosságnak el tudott adni, szóval amire szüksége volt a lakosságnak, edény, ilyen gyapot fonal, festék, akkor házilag festették az ilyen szötteseknek való dolgokat. Magánkereskedő annyiért adta amennyiért akarta. A szövetkezet pedig annyiért kellett adja amennyiért a központ megállapította.

– *Kukorica kereskedelem is volt?*

– Megszűnt. A Regátból ugye nem kaptunk s a magyarok nem küldtek. Nem küldtek lisztet sem. Most még hoznak Magyarországról ezt a lux lisztet,

– *Ilyeneket lehetett olvasni, igaz búzalisztről olvastam csak...*

– Búzalisztet hoztak. Hoztak finom kenyérlisztet, akkor hoztak nullás lisztet, 0, 00, 000-ás, volt sima s volt grízes. Ugye a

grízesből lehetett azokat a finom különös tésztákat csinálni. Csak a kenyérliszt, nullásliszt az ment, akkor bejött a jegyrendszer.

– *Ez a háború előtt?*

– Hát ugye negyvenben, amikor bejöttek akkor még nem jött be a jegyrendszer reá egy olyan másfél évre. Hitler egyik országot foglalta el a másikba vonult be, minden... Szóval érződött a háborúság. Akkor bejött a jegyrendszer s olyan volt a magyar rendszer, hogy aki búzát nem termelt annak adtak jegyet, kenyér-jegyet, szóval liszt jegyet, úgy mondom, mert lisztül adták ki, aztán otthon megsütötte, azt csinált amit akart. De aki búzát termelt például a gazdaságba, annak nem adtak liszt jegyet. A magyar világba adtak cipőtalpat kiutalásra...

Nem volt ez a mostani menet, ahogy van, hogy egy tyúkot nem tudsz tartani, ellopják, bárányt, vagy egy disznót, a zárt ajtódon bejönnek, az nem létezett!”

Orbán Mihály (sz. 1921) Ajnád

„...Egy háborúban levő ország, mint Magyarország akkor, erőn felül teljesített abban az időben. Mezőgazdaságban is, és mindenben. A gabonátárolók, s a sok ONCsA-telep, s azok az utak.

– *Itt ONCsA-ház a környéken volt-e?*

– Itt nem, itt a környéken, mert itt az építkezés magánereből s kalákából megvolt. Akkor megépítettük azt a sok... hát Szere-dában ki építette azt a nagy raktárt? A vasúti felüljárónál...

– *A malom mellett?*

– Azt a magyarok építették. S a városi vendéglőt vagy szállodát, azt is. Ott az ortodox templom mögött.

– *A terménybeszolgáltatás milyen volt?*

– Elő volt írva, hogy két gabonából meg lehet hagyni 250 kilót egy személyre, a zab nem érdekelte különösebben, azt felvásárolta az állam, de a kenyérgabonát, s akinek nem volt búza vagy nem termelt azt meghagyták árpának, de a családnak személyenként meghagytak 250 kilót. A többit nem elvették, hanem hatósági áron átvették.

– *Hol tanultak mezőgazdasági szakismereteket?*

– Kézdivásárhelyen, ott végeztek akkor, innen a faluból többen végeztek gazdasági iskolát, a kézdivásárhelyi gazdasági iskolában, azok mintaszerűen gazdálkodtak, szépen a gazdasági iskolát végzett emberek. Úgy gazdálkodtak. Amennyire engedte a pénzük is.

– *De a szeredai nem ugyanolyan jellegű volt?*

– De igen, nem tudom, hogy miért mentek mégis oda Kézdivásárhelyre. Egyházas kereten belül volt, úgyhogy egyházas szellemben nevelték...

– *Már akkor termelési verseny volt szervezve...*

– S kiállítás... Mezőgazdasági kiállítást elég gyakran csináltak. Minden esztendőben volt termény- és állat kiállítás.

– *Voltak-e tanfolyamok nőknek a negyvenes években?*

– Főzőtanfolyamok voltak, s nemcsak főzőtanfolyamok, hanem gazdasszonyt neveltek belőle, talpraesett gazdasszonyokat neveltek, megtanították arra, hogy mit kell tudni egy gazdasszonynak. A szövéstől a hímzésig, a gyermeknevelésig, mik azok a fontos tudnivalók, amiket egy szülő asszonynak tudnia kell. Azt belénevelték, s ilyen nem is egy volt, hanem sok volt. S emellett ott voltak a zöldkeresztes nővérek. E nélkül a falusi ember... no, igen úgy-e megtanulták az öregektől a régi gyógymódokat, hogy mit mivel kell állatnál, mert akkor nem volt minden faluban állatorvos, hanem úgy gyógyították, ahogy ők tudták. Olyanokat is, hogy nem értem most sem, hogy azt miért kellett a sercegő üszög ellen farkashúst... Amikor egy farkast meglőttek a húsát megvették az emberek, s megszáritották, az el volt téve.

Volt tanfolyam, s az emberekkel megszerettették a földet, s volt kedv! Falun is rendeztek ilyen vándortanfolyamokat. Belekóstolt, s ha újsághoz jutott tudta tovább képezni magát, s gyarapítani azt a kevéske tudást, amit megszokott az apjától vagy a nagyapjától, azt aztán gyarapította. Mert semmit sem szeret az ember, amíg nem kezdi tudni s akkor kezdi szeretni, amikor megismeri azt, hogy miről van szó.”

Erőss Árpád (sz. 1923) Csíkszentmihály.

– „*Itt a faluban voltak-e állataktörések abban az időben?*”

– Tenyészállatokat adtak s törzskönyvelt üszöket. Az állat előre törzskönyvelve volt, fülszámmal ellátva, s az ilyen tehéneknek a borját adták ki. Volt itt a faluba is aki kapott, azóta is annak az embernek jó állatállománya volt, mert ő abból a fajból fogott. Sokáig meg volt annak az embernek az a tehénfaj.

Ezeknek a törzskönyvezett állatoknak volt mindig egy állami-lag megbízott személy, az vette a tejből a mintát, azt nyilvántar-tották s azért a tejért többet adtak.

Tenyész üszöket adtak, aki kapott abból azután is szép tehenei voltak.

– *Más kedvezményt kaptak-e akkor a gazdák?*

– Adtak még Sack ekéket, vetőgépet még cséplőgépet is bizonyos lejáratú hitelre, kapálógépet. Később aztán itt a faluban levették a mintát, s csinálták a kovácsok, s az üzletbe is megjelent sok de meg se közelíti az eredetit, annyira tökéletes kisgépek voltak.

A kanalas vetőgépek voltak, az állítható volt attól függően, hogy milyen vetőmagot vetett. Ilyen kicsi vetőgép még most is van a faluba, meg lehet nézni, még használják. Aztán még kézi darálókat lehetett kedvezményesen venni, szecs-kavágót.

A Sack eke az olyan volt, hogy a kormánylemez felszíne tüköracél volt s a belső fele acél, az nem törött el. Nagyon sokáig tartott, nem rakodott, akármilyen földben lehetett szántani, ha nyers volt, ha vizes, az olyan volt, mint a tükör.

Műtrágyahasználat akkoriban kezdődött a péti só ismert volt.

Tanfolyamokat faluhelyen tartották a községi jegyzők, a tanító, a pap. Többen voltak a faluban ezüstkalászos gazdák.

Amit ott tanultak abból valamit fel lehetett használni?

Hát érdekes, hogyne lehetett volna! Kinek tehetsége volt, hogy azt amit mondtak felszedje – mert elég érthető stílusba volt minden előadva – s az ember meggyőződött, hogy jót mondtak.”

Lukács József (sz. 1924) Bikafalva

– „Milyen mezőgazdasági gépek voltak akkor a faluban?”

– Vetőgépe, rostája volt a gazdakörnek s más gépek, ezek...

S ezeket mind kedvezménnyel kapta, rosta... ezüst szelektor

volt, olyan színe volt, ezüstösre megfestve s aztán az el is tartott csak aztán kivitték, aztán a DAC-hoz került, a kollektív ugye aztán jött a nagybani termelés s akitor villannyal hajtott rostákat szereltek, mert az kézzel hajtott volt.

– *S ezeket a gazdakör kapta?*

– A gazdakör kapta, aztán hogy milyen kedvezményös áron? Valamit a gazdakör is fizetett csak akciós áruk voltak, például aki tanult az iskolába, mezőgazdasági szakiskolába annak 75%-os kedvezmény volt adva gépvásárlásra.

Az itteniek hol tanultak mezőgazdasági iskolákban?

Keresztúron volt téli gazdasági iskola s Csíkba a katonák hol vannak, ott volt egész éves gazdasági szakiskola. Ott a katonák hol vannak a hegy alatt, Nyírös vagy minek hívják. Ott volt, igen, én is ott voltam. Magyar Királyi Mezőgazdasági szakiskola volt.

– *Felvételizni kellett, vagy hogy jutott be oda?*

– Hát én kértem a felvételemet s aztán felvettek s ott voltam, s aztán olyan szerencsés voltam, hogy a második évet nem tudtam eltölteni, mert októberbe elvittek katonának. Ide a levettékhez.

– *Itt a faluban gazdasági tanfolyamokat szerveztek-e?*

– Hát itt nálunk nem volt, mert minden kezdetleges volt, innét még bátyám volt Keresztúrra téli időszakba a gazdasági iskolába, innét a faluból nem volt más.

– *Ezekből a gépekből amikről beszéltünk, ezekből magán ember kapott-e vagy csak a gazdakör?*

– A gazdakör kapta, magánembör nem is vásárolt, mert nekünk volt addig már nagyapámtól maradt ilyen vetőgép, avval vettünk.

– *Lóvontatású?*

– Igen, lóvontatású volt, nagyapám mintagazdának volt nyilvánítva az első háború előtt. Aztán, hogy ő hogy kapta volt, mert

minden gépje volt már neki, ami a mezőgazdaságba akkorjába eléfordult. Ami egyszer akkor korszerű volt, abból minden volt.

– *Akkor most negyven-negyvennégy között a gazdakör kapott gépet így kedvezményesen?*

– *A gazdakör igen. S akkor kaptak még, akciós marhákat, akkor jöttek volt azok, az is jutányos áron volt, akkor még gyermekvótam, azt az arányt nem tudom, hogy mennyi volt a kedvezmény. De ezt tudom, hogy aki iskolába volt annak 75%-os kedvezmény volt. Aki iskolába volt, az ha vásárolni akart ilyen mezőgazdasági gépet, 75%-ot az állam fizetett.*

– *Arra emlékszik-e, hogy azok az állatfajták, amiket akkor hoztak, jól beváltak-e s meddig tartottak?*

– *Hát azok addig tartottak amíg a muszkák elvitték s aztán a marhákot is amíg levágták, a marhákból még a negyvennyolcas évekbe még voltak. Azok kiváltak mert ilyen, hogy mondjam inkább ilyen pirostarkák voltak, ilyen zsemletarkák, s aztán azok kiváltak, mert ez volt a nevek is, hogy dunántúli pirostarka, aztán úgy a piacon lehetett látni szinte minden faluba volt ilyen.*

– *S beváltak erre a vidékre?*

– *Be hogyne, nagyon bévállóak voltak. Azzal feljavítottuk teljesen a gazdasági állatokat. Mindenféle apaállatot is hoztak aztán avval frissítették ahol nagyobb mennyiségbe voltak. Azok nagyon beválóak voltak, mert sokkal nyugodtabbak voltak mint az itt való állatok, nyugodtabb vérűek voltak, nem voltak olyan vadvérűek, mint az itteniek, mert nálunk is volt, mert bikákat is neveltünk s adtuk tenyészállatul el, Keresztúron volt minden ősszel bikavásár, állatkiállítás. S aztán ott adtuk el, de mondom, hogy azok sokkal nyugodtabbak voltak, mert azokat el lehetett kötélnön is vezetni de a miénköt kapocán nélkül nem lehetett elvezetni.*

– *Arra emlékszik-e, hogy a magyar fehér marha itt még létezett?*

– *Igen, volt itt, amikor a pajtába mentek be fordították a fejüket, nem fért a szarvuk be.*

– *Kisebb állatot hoztak-e, más vidékeken baromfi akciók is voltak...*

– Nem voltak itt nálunk afféle dolgok. Tudja, ezek vidékünként változtak. Mert voltak szegényebb vidékek, s olyan is volt, s a más: itt is kapott vagy három embör, csak szomorú volt, mert a pénz kellett nekik, nem a tehén s eladták hamar, de nagy családoknak adtak, azok úgy kapták volt ingyen. Hamar túltettek rajta, úgy, hogy a háborút nem is igen érte a legtöbbé meg, mert addig eladták.

– *A nagy családoknak itt még más támogatás volt-e, mert voltak vidékek ahol az ONCsA épített házat...*

– *Hát azt tudja tisztán nem tudom, nem mondhatom, de itt is valami volt abból ilyen építési segélyakció, például nem házra hanem istállóra. Itt is volt csak lebontották egy részit, Miklós-falván megvan az ilyen mintaistálló.*

– *S ilyenről, hogy minta trágyatelep, ilyenről hallott-e?*

– Az is volt de abból kevés valósult meg. Tudja az olyan volt, hogy egyszer meg is kellett győzni az embereket, hogy úgy jó s akkor jött az is, hogy hát mindenki nem szökött neki a dolognak akkor se mind most, voltak ilyen akadályok, például volt, akit mondtam, hogy a gazdakör elnöke volt, annak silógödre volt. Az is állami támogatással volt, ő csinálta, máskülönben ő bonyolította le, csak volt valami támogatás is.

– *Szakács Zoltán híres megyei vezető ember volt abban az időben, országgyűlési képviselő, pártelnök, EMGE elnök, ő bikafalvi volt?*

– Igen, például Szakácsot annyit üldözték, volt akinek nem tetszött ugye háborús szag volt a negyvenes évökbe, itt is kellett volna a hadikölcsön, kölcsönt kellett volna jegyeztetni, gyűlés volt, hogy ki mennyit jegyöz de volt egy család, nekik valami konfliktusok volt Szakáccsal előzőleg, s aztán ezek nem kaptak akciós marhát, igényöltek de nem kaptak, s az ugye a Szakács kezében volt, mert ő volt az EMGE elnöke Udvarhelyen s ő rendözte ezöket az akciókot, hogy merre, hogy, s meddig. Aztán azt mondták ezök a gyűlésbe, hogy ök nem iratnak hadikölcsönt, mert nekik sem adott az állam semmit. Aztán hogy eztöt milyen formába tették

papírra nem tudom, csak elég az, hogy őket kettőjüket, az öregöt is a fiát is letartóztatták s elvitték Kistarcsára.

Szakács kapott akkor akciós állatot, választott magának heten-nyolcat az akciós marhákból, az ő kezébe volt, aztán erre föl nagy volt a tűz, tüzeltek reá, hogy magának kiszedte a javát, ebből elég baj került azután, az ellenkezésből...

– *Valamiféle új gabonafajták jöttek ide akkor?*

– Igen. Búzából is, zabból is jött. A bánkuti s az odvasi volt, ez a kettő. Zászlós zab, úgy mondták. Bánkuti zab is volt, az még máig is fungál, mert az annyira béválott, honnan került, honnan nem, nem tudom, de az annyira bő termő volt, hogy ami zab volt addig nekünk, még egyharmadát se terömte mind az amikor behozták. S olyan nehéz volt, hogy egy hatvékás csihánzsákba egy mázsa gabona beléfért. Ez még máig is fennmaradt. Ugye nem éppen olyan tiszta állapotba de azért még most is van. Én ismertem a szemit, s hogy ez a kollektív lejárt, ez a kollektív mestörség, azután arra szereltem, s a búzából is olyan formát szereltem.

– *Még milyen gabonafajtákat hoztak akkor?*

– Sok mindent tudja, mert akkor volt ez a szösös bükköny, a magyar üdőbe, akkor természetették s aki akart természeteni az is bévált termény volt. Aztán hallottam a fogságba, mert ugye békerültem fogságba, Pozsonynál elfogtak – aztán ott gazdas- kodtak a széköly határörök – mü gyermekök voltunk, mert tizenkilenc esztendős vótam, aztán mocskolták a magyar üdőt egy része, hogy erőltették, hogy bükkönyt termeljenek ne töröbúzáat termeljenek, de hát a bükköny többet ért, mert drágább volt a töröbúzáától a bükköny, mert úgy ahogy mondta, hogy más vidékőkre vitték, hogy szaporítsák hát azért volt természetve mert nagyon sok volt a fehérje benne. Annyira dús volt fehérjébe a szösös bükköny, hogy nekem volt tíz malacom s meghagytam s hat hónapra s félre 125 kiló, s 115 kiló, s mind 100 kilón fejjel voltak. Bükkönnyel etettem. Azután még egyszer etettem, még voltak meghagyva de azok csak 7 hónap után mentek 100 kilón

fejjelel. Nagyon jó termés volt itt, az itt való vidék nekivaló, jól termött. Nem zsarolta a földet, gazdagította, mert a pillangósok ugye gazdagítják

– *Abban az időben volt beszolgáltatás is. Ez súlyos volt?*

– Nem volt az. Ahogy a háború megkezdődött, negyvenkettőbe, akkor már jól emlékszőm vissza, hogy apám nem akarta hagyni, hogy menjek iskolába. Azt mondta, hogy dolgozni kell s így s úgy, s aztán addig uzsukáltam rajta míg beleegyezött, hogy menjek ha menni akarok, ő egy lépést sem menyen sehova mondta, s aztán én vettem föl magamot, s azután úgy tanultam, hogy ne kelljen fizessenek, ösztöndíjas voltam, aztán akkor volt egy olyan törvény, hogy mindenkinek meg volt állapítva, mezei munkát végzőnek, 200 kg búza. Fejadag. Azon földjelel eladhatta a falujabelinek, csak azt be kellett jelönten, hogy kinek adta el. Mindenkinek annyi járt. Mi nem kaptunk ilyen jegyöt, mert valamikor aztán jegy is lett belőle, azoknak az állam adott nem tudom 180 kiló lisztöt, valami ilyesmit, de azt meg kapta, ha földn a havason dolgozott s ősszel hazajött, akkor egybe azt a lisztöt kikapta. Úgy, hogy megvásárolhatta jutányos áron. Úgyhogy nem volt ilyen beszolgáltatás egy ilyen akció volt, hogy városinak nem tudom pontosan, 170 kiló volt-e vagy 150 kiló, de tudom, hogy a falusi gazdaságban dolgozó embereknek 200 kiló volt. S ide nálunk is jöttek mert volt nekünk is földösleges gabonánk, s jött ilyen Németországba tekergő cigán, ugye magyaridőbe haza szorult onnan, s aztán jött pálcáson, s sorba voltak a gabonásba a zsákok rakva s külön volt a vetőmag, s abba az esztendőbe úgy lehet egy kicsit vizes esztendő volt, ilyen ragadálymag több volt a búzába, s nem volt olyan a búza mind ahogy kellett volna, s aztán a réten vótak jó búzák, az külön volt rakva vetőmagnak. S azt mondta nekem ebből kell. Abból nem kap mondok, senki mert az vetőmag. Elment, s azután hallottam, hogy hát a nagygazdák nem akarnak adni...

– *Nem emlékszik, hogy akkor építkezés lett volna, vagy középületet felújítottak, iskolát, óvodát?*

– Iskolajavítás ilyesmi volt, s hídmérleg építés. Tudom, hogy az állam valamennyi segítséget adott arra a gazdaköröknek, s nem tudom miknek, ugye most, hogy van ez a hogy mondják, Sapard, Új Kézfogás...

Az utat azt az állam javította, az országutakat s a községi utakra kirótták a községből, hogy két szekér kavicsot, s kinek mennyi fogatja volt, s így béosztva annyi kavicsot kellett kivigyen, s az országutját azt végig hengerelték, jobb út volt mint most az aszfalt úgy lehengerelték, akkor az út takarítónak volt adva seprű a kezibe s lapát, s ahol egy kicsi gödörforma lett azt teli kellett tölteni újra leverődött, úgy hogy nem volt döcögős, ez volt a magyar üdőnek a legnagyobb eredménye... Mikor felértünk Udvarhelyre ott le volt betonozva a Kossuth végig, akkor betonozták le.

– *A város között nem kockakő volt?*

– A város között kockakő volt, de itt fel végig betonból volt öntve, körülbelül 80 centi mélyen a föld ki volt szedve, s elhordva s kőalap volt töltve emlékszem, mert egyszer biciklivel egy szekér kórét kerültem el s alig-alig úsztam meg, hogy belé nem estem. Én azt tudom, hogy mikor fölértünk oda, ha szekérrel mentünk, akkor is mondtuk, hogy na itt van Magyarország. Nagyon jó utat csináltak volt, magyar időbe. Sok eső is volt abba az időbe, különösen 39-be nagy árvizek voltak. A határról behordták a követ s az út szélire kétfelé volt hányva, s azt mind beléhengerelték s törték géppel s kézzel s mindennel, rendbe volt téve az út. Annál több nem is történt, annál jobb mint az út csinálás, akár merre mentél az országba mindenütt jó út volt.”

Lukács Péter (sz. 1925) Csíkszentsimon

– „*Ennek a keményítőgyárnak az építésére emlékszik?*”

– Ez már negyvenhárom, negyvenkettőbe épült azt hiszem. Tehát megjött egy mérnökcsoporthoz, ketten hárman is voltak, édesapám révén, hogy bírót hoztak hozzá, és kihívták a területre, hogy hol szeretnének építeni, mert biztos már szemrevételezte valaki nekik. És ott folyt egy patak akkor le, ma már nem, mert a sok ártézi kútja a keményítőnek elszívta, tehát kihasználta úgy, hogy ma már nem folyik, jó kemény patak folyik le. Ez a keményítőgyárnak igen lényeges mert pityókából dolgozott volna s dolgozott is persze, ameddig tudott menni, rengeteg vízre volt szüksége. Na és édesapámék kivitték a terepre, még valamelyik községi tanácsossal, széjjelnéztek, na aztán egyezkedtek, hogy lehetne, nekik pénzük a talajra nem sok volt, a területre mert ugye elég drága volt akkor a föld a negyvenes évekbe.

Hanem aztán édesapám, lévén, hogy községi bírót volt, hát a tanácsot összehívta és rábeszélte az embereket, hogy adjuk ki harminc évre, mert harminc év volt az utolsó terminus, amely után már nehéz volna visszaszerezni. Na hát mit csináljunk, hát harminc évre lekössük, s majd ha az állam megtelepedik s beruház s a többi, kiteljesedik akkor mint tulajdonosok annyiért adjuk el biztosan nem ennyiért mint ma adnók. S akkor lesz munka s pénzlehetőség, tehát azért is fontos volt, mert Románia vette fel és ma is a román vidékek, a Regát veszi fel a mi pityókánkat. Akkor szintén úgy volt. Megjött a magyar világ és megmaradt a pityókánk, vagyis már nem tudunk termelni, a gabonatermesztés viszont igen csekély jövedelmet biztosított. Így aztán megegyezett a tanácssal, hogy harminc évre, évi egy pengő haszonbérért adta ki a tanács.

Na persze aztán az egyik, sajnos – nem sajnos mert mi se történt belőle – egyik tanácsos feljelentette édesapámat a főispánhoz, az akkori magyar főispánhoz, hogy valami korrupció történt, mert hát benne volt a tanácsba, nem mondom a nevét, aztán édesapámat fel is hívatta a főispán, na mi a helyzet bírót, mi

történt, milyen üzletet köttek satöbbi, s édesapám elmondta: tehát eccer a pityókánkat van hova eladni, egy csomó munkalehetőség az embereknek mert hát akkor a napszám volt, egyéb nem volt, a jobb gazdáknak ezelőtt vagy szolga vagy pedig napszámos. Na aztán előadja édesapám: így és így csináltuk. S azt mondja, na ne féljen bíró úr azt mondja, jól ismerték egymást, mint ahogy ma is ismerik a főispánok a tanácselnököket, na ne féljen bíró úr, magát Horthy Miklósék nem pénzelték le.

Aztán a gyárat építeni kezdték, egyetlen egy talán még mérnökije se lehetett, mesternek hívták, és az az egész üzemet tiszta egyedül felépítette, futott jött-ment beállította a szakembereket persze kőművest, ácsot, stb., majd aztán jött mérnök is persze, amikor a berendezéseket kezdték szerelni be, és igen hamar idő alatt a fiatalság – tizenöt tizenhat, tizennyolc éves fiatalok nagyjából, hát persze felnőttek is voltak – elég jó keresetet tudtak ott biztosítani maguknak. Ez volt a keményítő és megindult, elég jól ment, hát aztán a vízből nem lett elég éppen igaz mert aztán fogyott a víz, az időjárás is olyan volt, aztán akkor kutat ástak körülbelül olyan hat-hét méter átmérőjű kutat, mind a rendes kút, lementek volt vagy tizenöt-tizenhat méterig, na de végül aztán majd fogtak és aztán biztosítva volt a víz mégis.

– *Az a berendezés amit a magyarok felszereltek az úgy meddig fungált?*

– Hát az a háború alatt, persze az megindult, azzal a berendezéssel ment biztosan olyan húsz évet. Majd aztán modernizálták persze és mi több, szeszgyárat is építettek melléje a hetvenes évekbe, azelőtt csak keményítő, glukóza dextrin, zeamil tehát ezek a termékek voltak, de akkor hogy leszögezzem a dolgot maga az üzem nem egyébre volt, hadianyag, robbanóanyag maga a keményítő a tri-2-nek a gyutacsa, ennek az előállítására volt, de ezt még senki nem tudta, csak a háború után ismertük meg a miértjét. És azután persze iparilag aztán ment kikísérleteztek több féle, hogy is hívtuk azt Japánban csinálták, amikor erjesztésre például a szesznél is, az enzimet itt kikísérletezték itt az üzemnél nálunk.

Mérnökök jártak ki Bukarestből, állandóan éveken keresztül itt dolgoztak. Többféle terméket, például a glukozából nyerve ilyen édességeket...

A magyar világba aztán mindjárt az első év után már negyvenegybe, s még negyvenkettőbe már elindult a folyamat a mezőgazdaságnak a fellendítésére, mert bizony eléggé el volt maradva, mert hát a székely, még most is túrjuk a földet ekével, tehénnel, stb. Na hát elég, hogy aztán fajállatokat hoztak, lovakat, de különösen borjukat, igen-igen nagyon olcsón, akkor itt egy jó gazdát megkértek, hogy itt építsen egy olyan istállót, amelyet az állam tervez meg, az anyagot adni kellett és teljesen, díjmentesen felépítették az istállót, úgy ahogy az állami szabványnak megfelelt, csak hát itt Simonba nem igényelte senki elég sajnós, édesapám igényelhetne volna mert elég jó gazdaember volt, egy olyan közel 20 hektáros szántóterülete volt.

– *Ebből a negyven-negyvennégy közötti időszakból arra nem emlékszik, hogy valami újfajta gabonákat hoztak volna be?*

– De igen! Az egyik, a magyarok amikor hozták az egyik legkiválóbb búza a sikértartalmát tekintve, ma már nincs, úgy nevezték a bánkúti, ezt úgy emlékszőm a kolozsvári szakemberek termesztették, kísérletezték ki, hogy honnan, nem tudom... Ez nagyon-nagyon piros, és amikor a magyarok bejöttek és gabonát kellett beszolgáltatni, akinek többje volt, meg volt a szabály akkor is, nem sok az nem volt veszélyes, hanem amikor mérték, már tudtuk, nyolcvankét kiló volt maximum a búza fajsúlya. Nyolcvanhat, nyolcvanhét, olyant mérték, hogy műszerük már akkor a magyaroknak volt, hát azt mondták a Bánátba ilyen nem terem. Nem terem mert, mikor jól sikerül, érdekes addig amíg be nem jött a bánkúti búza, az nagyon ritka év amikor megbírta a telet, az addig termesztett búzáink. És utána már többet nem, persze a mostani búzák is megbírják, nincs baj, de nem az a kék színű, ha elharapjuk kék színt játszik és nem fehérret. Amelyik fehér színt mutat annak gyenge a sikértartalma a sütőipari értéke, hogy így fejezzem ki.

– *A takarmány termesztést akkor segítették-e?*

– Igen, igen. Azt is hoztak magokat kiválókat, akkor az aranka megtámadta a here táblákat, egyik legjövendelmezőbb volt amikor heremagot termesztünk, például még ebbe a kommunista rendszerbe is. Úgy ötszörös árat adtak a többi terményhez viszonyítva, hát akkor valahova azt hiszem iparilag is felhasználták a heremagot.

– *Nagy teher volt-e a beszolgáltatás, akkoriban a Jurcsek-törvény idején?*

– Egyáltalán nem volt nagy teher, mert jó gazda embereknek is búzát adtak, nem hogy beszolgáltattak, hanem adtak, mert a rozs, az árpa, ezek nem számítottak itt csak a búza volt a fő.

– *Középületeket építettek-e, javítottak-e?*

– Igen! Magyar világ alatt négy óvodát építettek az édesapám ideibe, és a vasút mellett, ott hány terem is van? Négy. Ezek akkor épültek a magyar világ alatt. Hát ez már biztosan állami támogatásból lehetett, abból volt lehetséges, mert különben a község ezt a két nagy épületet nem tudta volna felépíteni.”

12. Társadalmi viszonyulások, adaptív folyamatok

„A visszacsatolás napjaiban csodát vártak az erdélyiek és csodát vártak az erdélyiektől. Mindkét oldalon csalódtak. A trianoni határon túli ország nem bizonyulhatott annak, amelynek huszonnégy esztendőn keresztül Erdélyben megálmodták. És a csodálatos erdélyi nép is bizony esendő és gyarló emberekből állott.”⁴⁷⁰

A termelési és társadalmi viszonyok változása

Az előbbi fejezetekben a visszacsatolás utáni időszak kormányzati erőforrás-leosztási gyakorlatát, a gazdasági, szociálpolitikai támogatások formáit vizsgáltuk. A felhasznált levéltári források, sajtóanyagok döntően a hatalmi-intézményi szféra szándékait, és megvalósításait dokumentálják. Az állami- és közvetítő társadalmi intézmények többsége nemcsak a székelyföldi társadalmat és gazdaságot a trianoni területhez integráló törekvések kivitelezője és támogatója, hanem irattermelő intézmény is: a korszak támogatási formáira vonatkozó értesüléseinket, főleg ezekből az iratokból nyerhetjük. A társadalmi folyamatok elemzésénél nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a korabeli valóság társadalmi, gazdasági viszonyainak komplexitását, a társadalmi csoportok helyzetét, életviszonyait, a csoportközi kapcsolatokat a hatalmi írástermelés meglehetősen egyoldalúan – illetve ideologikus szűrőn keresztül – mutatja meg.

A ma forrásként használt iratokat létrehozó intézmények érdekeiből, elkötelezettségeiből következik, hogy ezek az iratok igen keveset árulnak el a hatalom nélküli társadalmi csoportok közötti viszonyokról, és e csoportok differenciált viszonyulásáról az új adminisztratív változásokhoz és minden ebből eredő új társadalmi, gazdasági szabályozáshoz.

470 Zathureczky Gyula: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: *Hitel*, 6 évf. 1941–1942. 2. 214 p.

E fejezetben a hatalomnélküliek viszonyulás-formáiról szóló híradásokból próbálunk következtetni a társadalmi alapzat, a mezőgazdasági termelők és kisiparosok, hivatalnokok, értelmiségiek csoportközi kapcsolataira és az állami akciókkal szembeni viszonyulásaira.

A sajtóban és a szakfolyóiratokban sokat emlegetett gazdasági, társadalmi egybehangolás a trianoni és a visszacsatolt területek között nemcsak az elmaradott erdélyi társadalom felemelését célzó kormányzati intézkedéseket jelentette,⁴⁷¹ hanem az állami beavatkozás fokozódását is a társadalmi szereplők termelőtevékenységébe és a lokális intézmények működésébe (pl. a föld és erdőhasználat szokásrendjébe).

Alább az állam és a mezőgazdasági termelők, kisiparosok, gazdasági termelési viszonyainak változásaira fordítjuk figyelmünket, előrebozsátva, hogy – miként az irattermelés körülményeiből értelemszerűen következik – eddigi kutatásaink során jóval kevesebb olyan forrásra bukkantunk, amelyekből a hatalomnélküli, némaságban maradók tömegének mindennapjaiba bepillanthatunk.

Az állam az adózási szabályok változtatásával, a terményárak, munkabérek szabályozásával, a hadigazdálkodás körülményei között terményelvonással, termelési kényszerek bevezetésével, avatkozott be a falvak társadalmának életébe. A gazdatársadalom új termelési körülményekhez való viszonyulásának, a korabeli falusi mindennapok hangulatának a legkomplexebb írásos dokumentumai, a rendelkezésre álló forrástípusokból ez idő szerint megítélés szerint a székelyföldi EMGE kirendeltségek vezetőinek a Földművelésügyi Minisztériumhoz havonta küldött jelentései. E forrásokból a gazdatársadalom életviszonyainak – a kormányzati intézkedésekkel összefüggő – alakulása több szempontból is rekonstruálható.

471 Ezeket a támogatási formákat tárgyaltuk az előbbi fejezetekben, eddig közölt részletek olvashatók a *Székelyföld* 2001. 4. és 11. számában és a Tatabányán kiadott *Limes*, Tudományos szemle, 2001. 3. számában.

A visszacsatolás utáni első időszakban a legtöbb panaszt az új adózási szabályok bevezetése okozta. A merev, centralizált állami irányítás nem volt tekintettel a termelési feltételek regionális változatosságára, a mostohább székelyföldi természeti körülményekre. 1941 decemberében – egyik EMGE jelentés szerint – a falvakban „a téli idő beálltával mindenütt megélénkült a gazdaköri élet. A gazdaköri gyűléseken a gazdák mindenütt hálásan emlékeznek meg a földművelésügyi kormányzat jóakarataról, és nagy boldogsággal könyvelik el az elmúlt esztendő különböző akcióinak nagy eredményeit.”⁴⁷² A jelentés a továbbiakban arról számolt be, hogy a gazdák a kormányzat jóakarata ellenére is helyzetük romlását tapasztalták: „Az impérium változásával a gazdák helyzetük javulását várták. E helyett az még nehezebb lett... Gazdáink emlegetik, hogy múltban minden háború a gazdák jövedelmének fokozódását jelentette, mert a takarmányok és a vágómarhák ára emelkedett a nagyobb kereslet miatt. A háború ideje alatt a gazdák megfizették adósságaikat, földvásárlásokat eszközöltek. A helyzet ma fordított. A gazdasági termények és az állatárak rögzítve vannak, míg ezzel szemben az ipari cikkek árai ugrásszerűen emelkednek. Ez a helyzet a gazdaközönség eladósodására vezet, és kérdéses, hogy a háború után milyen áldozatokkal tudja a gazdatársadalmat a kormány újra talpra állítani. Súlyosan érinti gazdáinkat az árkormánybiztosság ármegállapítása, amellyel soha gazdáinkat, vagy azoknak érdekképviselőjét meg nem kérdezte... Az adókvetéseknel az adókvető hatóságok ezeknek a gazdaságoknak a ráfizetéses üzemét nem vették figyelembe, az összes adókvetésnél az anyaországban szokásos terméseredményeket és jövedelmezőséget vették alapul és ennek alapján oly súlyos adókat vetettek ki, amelyeket a gazdák, de legfőképpen a középbirtokosaink megfizetni nem tudnak. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a középbirtokosok megmaradt szerény társadalma a tönk szélén

472 MOL K. 184. 1941. 46. 126014. Az EMGE 1941. december havi jelentése. 25 p.

áll. Hittelhez a legritkább esetben jutni, mezőgazdasága nem jövedelmez ilyen árpolitika mellett.”⁴⁷³

1942 januárjában „egész Erdély területén kikézbcsítették a gazdák kezeihez az adókivetéseket. A gazdák mindenütt nagy megdöbbenéssel azt tapasztalták, hogy az újonnan kivetett adók többszöröse a múltban a románok által kivetett adóknak. Erdélyi gazdáink igaz magyar szívvvel és lélekkkel igyekeznek adófizetési kötelezettségeiknek eleget tenni, de elszomorodott szívvvel látják, hogy ezeket az adókat huzamosabb időn keresztül teljes anyagi tönkremenetelük mellett fogják csak teljesíteni... Az adókivető hatóságok nem voltak tekintettel arra, hogy az 1941-ik esztendő, de az azt megelőző 1940-es esztendő is katasztrofálisan rossz volt, ötven év óta a gazdákat annyi elemi csapás nem érte, mint amennyi a két utolsó esztendőben.”⁴⁷⁴

Nemcsak a terményekre, földekre kirótt adó mértékét tartották túlzottnak a székelyföldi gazdák, hanem a házadókat is. Az EMGE kirendeltség vezetők a székelyföldi törpebirtokosok védelmében a házadók csökkentését kérték a kormányzattól: „Egész Erdélyben de legfőképpen a Székelyföldön évszázados építkezési módja a házadónak az, hogy közbül van egy úgynevezett pitvar, amely nyáron esetleg konyhának is szolgál, jobbról-balról egy-egy lakószoba. Egyik az úgynevezett tisztaszoba. Ez a legtöbb helyen, a legszegényebb földnélküli munkásoknál is megtalálható. Ezzel szemben a pénzügyi hatóságok ezt két szoba-konyhás lakásoknak minősítik és ennek megfelelő magas adóval sújtják. Sokszor ezen kétszobás konyhás lakások kivitelezésükben gyengébbek, mint a csonka ország egyszobás-konyhás munkáslakásai, miért is kérésünk az volna, vétessék figyelembe az ilyen munkások mellékkörülménye is, és amennyiben az illető valóban 1-2 holdas törpebirtokos, avagy csupán két keze munkája után él meg, háza ugyan-

473 Uo. 28–29 p.

474 Uo. 55 p.

olyan elbánás alá essék adó szempontjából, mint az ország más részében szokásos egyszobás-konyhás munkáslakásoknál.”⁴⁷⁵

Az új adózási szabályok mellett a másik állami beavatkozási forma a termelési viszonyokba, a mezőgazdasági ár- és bérszabályozás volt. A vármegyei gazdasági munkabér-megállapító bizottságok részletes utasításokat közvetítettek a járási főszolgabírói hivatalokhoz, ezek a maguk során továbbították a községek vezetőségéhez. A bérmegállapítás a munkafajtákra, munkaidőre, a munkavállalók (pl. nőtlenek, családfenntartók) osztályozására is vonatkozott. A munkabér megállapító határozatban foglalt munkabérek be nem tartása kihágásnak számított és „600 P-ig terjedő pénzbüntetéssel büntethető” (ez az összeg kb. 20 havi gazdasági cselédbérnek felelt meg).⁴⁷⁶

Az állami munkabér megállapítás mértéke az alkalmi napszámokkal, vagy éves szegődményben gazdasági cselédekkel dolgoztató gazdálkodóknak a korábbi informális béralkukhoz képest hátrányos volt. Az adminisztratív rendelkezések nem álltak összhangban a hagyományosan kialakult regionális cserefeltételekkel és ezekkel együtt a foglalkozási csoportok közötti társadalmi kapcsolatokat is megzavarták, pl. a földművelők és a kisiparosok vagy a napszámok közötti csereviszonyokat.

1941-ben egy EMGE jelentés arról számolt be, hogy „az idei mezőgazdasági terméseredmények, különösen az ősziekben általában egész Erdélyben rosszak voltak. Legtöbb helyen a búza csak 2-3 q-t, a rozs 3-4 q-t hozott holdanként. A mezőgazdák helyzete tehát nem nagyon jó annak dacára sem, hogy hallatlanul magas zugárokra tudják értékesíteni azokat a terményeiket, amelyeket nem kell a Futurának beszolgáltatniuk. Terményeiknek nagy részét azonban mégis a beszolgáltatási kötelezettségek alá eső cikkek képezik, amelyeknek hivatalos árai nincsenek arányban a megdrágult termelési költségekkel, főleg a magas napszámokkével. Így a mezőgazdasági termelés a nagy konjunkturális lehető-

475 MOL K. 184 1942. 46. 126014. 200 p.

476 Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja, 1941. 111. p.

ségek dacára is lassan veszteségesse válik, és tartani lehet attól, hogy a gazdák a beszolgáltatási kötelezettség alá eső cikkekből éppen csak annyit fognak termelni, amennyit saját szükségleteikre megtarthatnak.⁴⁷⁷

A mezőgazdasági korszerűsítését szorgalmazó propagandában a korszak ideáltipikus termelőszervezete a Székelyföldön a kis- és középbirtokosok családi munkaszervezete volt. E gazdaságtípusok megerősítésében, támogatásában látták az agrárszakemberek és publicisták a mezőgazdasági termelékenység fokozásának fő gazdasági, munkaszervezeti kereteit. Ezeknek a gazdaságtípusnak a földtulajdona, székelyföldi viszonyok között kb. 15 és 50 hold közötti terület volt. A fenti gazdaságfejlesztési elképzelésekből az is következett, hogy az EMGE jelentésekben a megyei kirendeltségek vezetői nem a vagyontalan cselédek, bérmunkások érdekeit, hanem a kis- és középbirtokosok panaszait közvetítették a Földművelésügyi Minisztériumba.

1941. őszén „Csík vármegyéből jelentették, hogy a gazdasági cselédkérdés megoldására lenne itt hathatósabb intézkedéssel szükség. Sok gazdától érkezett panasz, hogy a gazdasági cselédek havi bérét a mai nehéz viszonyok mellett máról-holnapra emelik és a gazdák, ha ezt nem adják meg, úgy szolgálataikat egyik napról a másikra otthagyják. Ez a kérdés a múltban se volt megoldva. A cselédek rendszerint koszt mellett teljes ruházattal (fehérnemű, bakancs, csizma, sapka, felsőruha) vállaltak munkát rendszeren egy évi időtartamra. Ettől ma sem akarnak elállni, viszont a fenti ruházati cikkek beszerzése felette nehéz, sőt néha lehetetlen. A szokásos havi 30 pengő készpénzfizetést már 50 pengőre, sőt ennél többre is emelik igényeiket, úgyhogy ezt már nem tudja fizetni a gazda. Ennek káros hatása már jelentkezik is, mert egyes súlyos helyzetben levő gazdák vagy állatállományukat csökkentik, vagy földjeiket kiadják haszonbérbe, vagy részes gazdálkodásra.”⁴⁷⁸

477 MOL K. 2127. 9.

478 MOL K. 184.1942. 46. 126014. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület 1941. évi XI. havi helyzetjelentése. 8 p.

Az erdőtermelésben, építkezéseknél, iparban dolgozók munkabérei magasabbak voltak a mezőgazdasági munkabéreknél. Ezek a bérvizonyok szintén hátrányosan érintették a gazdálkodókat. A termelési feltételek modernizálására törekvő szakemberek a gazdák és gazdasági cselédek közötti szokásos megállapodások, könnyen megszeghető szóbeli megegyezések helyett formalizált, hivatalosított, szerződéses viszonyokat szorgalmaztak: „A gazdasági munkaviszonyokra nagy hatással van a gyári, erdei munkások, valamint a követ fuvarozó munkások magasabb munkabére, ezekhez a munkabérekhez viszonyítják a gazdák a munkabéreket is, amelyeket azonban Csíki viszonylatban egyetlen gazdaság sem bír el... Ugyanez áll a pásztorbéreknél és a juhászoknál is. Írásbeli szerződés itt nem volt szokásban, sőt még cselédkönyv sincs. Tehát a cselédfogadást is szabályozni kellene, hogy védve legyenek ezzel a gazdák. A jegyzői hivatalokat el kellene látni nyomtatott cselédkönyvekkel, valamint sablonos, helyi viszonyoknak megfelelő bérelevelekkel, hogy a cseléd is lássa, hogy vállalt kötelezettségét a szerződéses éven belül büntetés nélkül nem hagyhatja el.”⁴⁷⁹

A gyergyócsomafalvi gazdaköri elnök helyzetjelentése a maximált mezőgazdasági terményárak és a kisiparosok szolgáltatásai közötti nagy különbségekről tudósított: „a gyergyói ipartestület megállapította a munkabéreket 1941 júliusában. A szabók egy condrakabát csinálásáért 20-25 pengőt, a csizmadiák egy bakancs készítéséért 60-70 pengőt, egy pár férfi csizma készítéséért 90-100 pengőt kérnek. Egy nagycsaládú gazda nem kap elegendő jegyet, így jegy nélkül egy pár lábbeliért 5-8 pengővel többet kell adjon. Ennek ellenére a krumpli vékája 1 pengőre van maximálva, tehát egy pár csizmaért 90-100 véka krumplit kell adjon. Egy pár állattal egy fuvar 8-10 pengő, ha sokáig így megy, akkor a gazdák teljesen tönkre mennek. Mindezekre sürgős intézkedést kérnek.”⁴⁸⁰

Az EMGE jelentései a Csíki medencében is a gazdaságok jövedelmei és kiadásai közötti nagyfokú aránytalanságokról szól-

479 Uo.

480 Uo. 9 p.

tak: „lakosság ellátása a lisztjegyrendszer bevezetése óta zavartalan, azonban a rossz termés következtében sok olyan gazda van, aki az idén ellátásra szorul. Általában az egész visszatért területen a legnagyobb hiány a lábbeli beszerzése terén mutatkozik. Soha nem tapasztalt mértékben nyílt széjjel az agrárrolló. Míg a kisemberek által termelt burgonya, zöldségfélék, tej, stb., a legszigorúbban maximálva vannak, addig éppen a kisgazdák által igényelt közszükségleti cikkek, ruházat, patkolás, szekérmunka, stb. olyan mértékben drágult meg és olyan aránytalanná vált, ami eddig még nem volt tapasztalható. Ez a tünet nem egészen indokolatlan elkeseredést okoz gazdáink körében.”⁴⁸¹

Az EMGE aktivisták igyekeztek közbelépni a kormányzati szerveknél a gazdák érdekében: „Rendkívüli sérelme a gyergyószentmiklósi gazdaközönségnek az, hogy a városban lévő kisiparosok, akik bár véreikből valók a háznál készített szekér fa alkatrészek vasalását megtagadják. Hozzáértő székely gazda, saját maga faragja meg és készíti elő a szekéralkatrészeket, amit ottani kisiparosok, főképp a kovácsok minden rendelkezés megkerülésével, arra való hivatkozással, hogy azt a szekéralkatrészt nem szakember vagy mester faragta ki, nem hajlandók bevasalni, sőt még feljelentéssel is fenyegetőznek. Kívánatos volna egy általános rendelkezés kiadása, gyors intézkedés az ilyen egyéni kartellszerű megállapodások megszüntetése érdekében. Az amúgy is nagy nehézségekkel küzdő, gazdaságilag leromlott kisgazda nem fizetheti meg minden egyes famunkáért a magas bért, amelyet ma a falusi kisiparosok minden indok nélkül felszámítanak.”⁴⁸²

A hadban álló, központosító állam gazdaságpolitikájában az ágazati elsőbbség az ipari termelésé volt, ez a helyzet az árpolitikában azt jelentette, hogy az árszabályozásában a mezőgazdasági terményárak és ipari cikkek árainak „nivellálására” – a gazdálkodók mély elégedetlenségére – nem került sor: „Az ipari cikkek

481 Uo. 14 p.

482 MOL K. 184. 1941. 41. 73126. iktsz. 7642. Az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentésének kivonata.

árának már többször beígért nivellálása még mindig nem történik meg. Az újságokban időnként megjelenő olyan értelmű cikkek, hogy leszállítják az ipari árakat, csak elkésérik a mezőgazdákat, s a mezőgazdasági munkásokat, a való helyzet pedig az, hogy ipari vonalon állandó áremelkedéssel kell számolni. A takarmányárak és az ipari árak közötti hallatlan nagy különbség nagyon érzékenyen érinti a gazdákat, emiatt sok panasz érkezik, de nagy nyomorúságot okozott, ahol a szorgalmas munka alapján nem ezt érdemelnék meg.⁴⁸³

A gazdálkodókra nézve kedvezőtlen árviszonyokért a mezőgazdasági szakemberek, propagandisták véleménye szerint a Közellátási Minisztériumot terhelte a felelősség. Egy EMGE alkalmazott úgy látta, hogy „A M.Kir. Közellátásügyi Minisztérium – árhivatalán keresztül – a gazdák felett élet és halál ura... Hiába minden igyekezet, hiába a kormányzat részéről minden áldozat, ha a mezőgazdaságot legközelebről érintő kérdések, mint a vetőmag és a mezőgazdasági terményárak megállapítása olyan intézmények kezében van, amelyekbe az agrárpolitika hivatott tényezői vajmi kevés beleszólással rendelkeznek.”⁴⁸⁴

Az EMGE 1942. március havi jelentése szerint „általános kívánság, hogy a mezőgazdasági termelés irányítása adassék vissza a M. Kir. Földművelésügyi Minisztériumnak, a Közellátási Minisztérium pedig ne avatkozzék bele a termelés kérdéseibe csak a széjjelosztásba.”⁴⁸⁵

A háborúban álló országban egyre gyakoribb árszabályozásokat a megyei közigazgatás szintjére az Árellenőrzés Országos Kormánybiztosának megyei szerve a Közellátási Felügyelőség közvetítette. Az állami árszabályozás kiterjedt a kisgazdaságokban előállított minden terményre, állati termékre. A hatósági árszabályozás bevezetése után azonnal kialakult a *kettős árrendszer*, a piacokon hiány jelentkezett. Azok a termelők, akik a hatósági

483 Uo. 321 p.

484 Uo: 142–143 p.

485 MOL K. 184. 1942. 46. 126014. 162.

árakat figyelmen kívül hagyva a helyi piacokon érvényes szabad árakon próbálták terményeiket értékesíteni, törvények ellen vétő, „árdrágító” bűnösöknek, ügyfeleik pedig bűnrészeseknek minősültek.

1941. őszén az életbe léptetett központi árellenőrzésekről és a falvak gazdáinak az árszabályozásokhoz való viszonyulásáról a *Csíki Lapok* az alábbiakat írta: „hónapokkal ezelőtt a hatóságok megállapították a tej árát 25 fillérben literenként. A tejesek megmozdultak, nem adták a tejet 30 filléren alól... Vagy ott van a tűzifa ügye. Itt a fa hazájában máról holnapra kifogyott a tűzifa. Jobban mondvá akadt fa, de csak akkor, ha megfizették. Egy öl fáért már 70-75 pengőket kértek, ami az előbbi árakhoz viszonyítva közel száz százalékos áremelést jelent rövid idő alatt. Nem folytatjuk. Hangoztatjuk azonban, hogy éppen a legalkalmasabb pillanatban jelent meg az ország közélélmezési miniszterének rendelkezése, amely drákói szigorral letöri és kiirtja az árdrágítás hiénáit... Az ország területén a legszigorúbb árellenőrzős október 27-én lépett életbe. Ebben a pillanatban minden városban, községben megjelentek a napi árak kifüggesztett jegyzékei. És aki ez ellen vétkezik, azt a közös magyar ügy érdekében olyan szigorral büntetik, ami elrettentő példaként hat.”⁴⁸⁶

Sem az elrettentő példák, sem a sajtóban hirdetett „drágaság elleni egészséges közszellem kialakításának” igyekezete nem tudta megfékezni a szabad piaci árak emelkedését. 1941 decemberében a *Csíki Lapok* cikkírója szerint a „csíkszeredai törvényszék bírása egy nap alatt nyolc büntető ítéletet hozott árdrágítás miatt... Kérjük a közönséget, vegye komolyan a háborús időknek az árakra vonatkozó rendelkezéseit... Karácsony van, neveket nem közlünk, de ismét figyelmeztetünk mindenkit, hogy az árdrágítás ezekben az időkben a hazaárulással egyforma bűn.”⁴⁸⁷

Az árdrágítási esetek a következő hónapokban is „daczára a példás büntetéseknek, csökkenés nélkül foglalkoztatják a bírósá-

486 *Csíki Lapok*, 1941. november 2.

487 *Csíki Lapok*, 1941. december 21.

gokat.” Fél év múlva a Csík megyei alispáni jelentés megállapította, hogy az utóbbi hónapokban „az árdrágítási bűncselekmények száma növekedett.”⁴⁸⁸

A *Csíki Lapok* 1942. december 6-i száma 14 személy ellen hozott árdrágítási ítéletet ismertetett: legtöbben burgonyát adtak el a hatósági áron felül, de volt aki házilag főzött szappan, fél disznó, sajt, tehéntej hivatalos áron felüli árusításáért, vagy a rozskészlete eltitkolásáért került fogházba, vagy fizetett pénzbüntetést. E büntetési formák mellett a hatóságok a helyi társadalmi nyilvánosság szankcionáló erejét is próbálták igénybe venni: gyakran kötelező volt a büntetetteknek az „ítélet kiragasztása a községben”, a „községbeni kiplakátolás.”

A székelyudvarhelyi ügyészség is gyakran hozott ítéleteket „árdrágító visszaélés” büntetéseért, a beszolgáltatás alá eső gabona elrejtéséért. 1942 decemberében egy székelyszentmihályi gazda ellen azért indult eljárás, mert a disznóját a megengedettnél drágábban adta el.” Egy malomfalvi és egy oroszhegyi asszony szintén árdrágító visszaélés miatt került az ügyészségre, mert „drágán árulták a sajtot”, K. L. máréfalvi lakos ellen árrejtés miatt indult eljárás, mert árpát rejtett el a hatóságok elől.”⁴⁸⁹

A hatósági árakkal elégedetlen gazdák nem vitték piacra termékeiket. 1943 nyarán Udvarhely vármegye közigazgatási bizottsága a közéleti helyzetéről megállapította, hogy „kevés a tej, aminek az az oka, hogy a gazdák a hivatalosan megszabott áron nem hajlandók eladni a tejet.”⁴⁹⁰

Egy szolokmai gazda „közokirat hamisítás vétségével került a székelyudvarhelyi törvényszék elé, mert gabonalapját, amely közokiratnak számít, meghamisította. Egy hónapi fogházra ítélték.”⁴⁹¹

1943 novemberében a *Csíki Néplap* cikkének felhívó címe továbbra is azt hirdette, hogy „dühöng az áruzsora. Szédületes

488 *Csíki Lapok*, 1942. május 10.

489 *Székely Közélet*, 1943. január 9.

490 *Hétfői Székely Nép*, 1943. június 15.

491 *Hétfői Székek Nép*, 1943. február 15.

méreteket ölt a vármegyénkben lábra kapott áruzsora... székely atyáncfiai óráról órára viszik fel az árakat s már azt sem tudják, hogy milyen árakat kérjenek, amikkel szörnyen elvadult kapzsiságukat kielégíthetik.⁴⁹²

1944 telén és tavaszán a csíkszeredai törvényszék újra árdragítók felett ítélkezett: „A csíkszeredai törvényszék több árdragítás ügyében hozott ítéletet... Egy csíkszentimrei asszony azért került a törvény elé, mert süldőjét a hivatalos ár négyszeresen adta el...” Egy „kászoni asszonyt ugyanekkor – mert sertését a hivatalos áron felül adta el – 500 pengő pénzbüntetésre ítelt” a törvényszék.⁴⁹³

A székelyudvarhelyi törvényszék uzsora bírósága 1944 telén szintén árdragító kiskereskedőket és termelőket ítelt el: két hodgyai asszony „a hatóságilag megállapított 45 fillér helyett 70 fillérért árusította a tejet, ezért az árdragításért 30–30 pengő pénzbüntetésre ítélték”, egy székelyudvarhelyi lakost, aki a tej literéért 80 fillért kért és fogadott el” a törvényszék 200 pengő pénzbüntetésre ítelt.⁴⁹⁴

A törvényszéki büntetésekről szóló híradásokból arra következtünk, hogy a mezőgazdasági termények szabadpiaci ára általában a hatósági ár két-háromszorosa volt. A megyei lapokban ebben az időben gyakoriak voltak az egyoldalúan, csak a paraszti „kapzsiságot” látó-ostorozó hírlapi cikkek. Ezekben az írásokban általában a szűkölködő hivatalnoki-értelmiségi réteg hallatta hangját. A hadigazdálkodás igényelte fokozott elvonás, a romló életkörülmények hatására növekedtek a társadalmi csoportok közötti feszültségek.

Az állam beavatkozása a mezőgazdasági termelés rendjébe évről-évre fokozódott. A gabonakészletek megcsappantak, megnőtt a fogyasztás „a gyenge mezőgazdasági évek (1940-41), az ellátatlan erdélyi területek gabonaellátása és a délvidéki valamint a Szovjet-

492 *Csíki Néplap*, 1943. november 24.

493 *Csíki Néplap*, 1944. május 31.

494 *Hétfői Székely Nép*, 1944. január 3.

oroszország ellen elkerülhetetlenül szükségessé vált mozgósítás következtében.”⁴⁹⁵ 1941-ben „előbb az 50 holdon felüli gazdaságokat számoltatták el a termésről, majd később az 50 holdon aluli gazdaságok termését és készletét is számba vették” és a feleslegek beszolgáltatására kötelezték a gazdákat.”⁴⁹⁶

A hadigazdálkodás „kötött gazdálkodási kényszert” jelentett. A gabonacséplés számbavételéről, a gabona őrléséről valamint a lisztforgalom szabályozásáról szóló 1942-es gabonarendelet bevezette a kenyérgabonajegy rendszerét. A cséplési ellenőrök állapították meg a beszolgáltatandó gabonamennyiséget: „ez úgy történik, hogy az ellenőr a terméseredményből levonja a háztartás és a gazdaság szükségletére szolgáló gabonamennyiséget. A többi gabonát be kell szolgáltatni.”⁴⁹⁷

A Közellátási Minisztérium 1943. január 24-én kiadott beszolgáltatási rendelete (100.800-1943.) értelmében a gazdálkodó szántóterülete „kataszteri tiszta jövedelmének minden aranykoronája után az 1943–44. gazdasági évben 50 kg búzát vagy búzával egyenértékű mezőgazdasági terményt vagy terméket tartozik a közellátás céljára termelni és beszolgáltatni.”⁴⁹⁸ A rendelet búzaegyenértékben előírta 10 kg kenyérgabona és 10 kg zsiradéknak, vagy zsiradék termelésre alkalmas terménynek (vaj, étolaj, élőálatok, olajos magvak) a beszolgáltatását is. A rendelkezésnek azt – a később illuzórikusnak bizonyuló – várható következményét is előrevetítette a *Csiki Néplap*, hogy „egy csapásra önmagától megszűnteti az eddigi átkos nyomásos rendszert ott, ahol ez még dívik, mert ahogy az adóztatás során nem veszi figyelembe a törvény, hogy minden évben veti-e a gazda a földjét vagy pihentetés címen kórót, bogáncsot és burjánt termel rajta, úgy most bevetettnek és megműveltnek vesznek minden arra alkalmas területet.”⁴⁹⁹

495 *Csiki Néplap*, 1942. július 8.

496 Uo.

497 *Csiki Néplap*, 1942. június 24.

498 *Csiki Néplap*, 1943. február 17.

499 *Csiki Néplap*, 1943. január 20.

A politikai-közéleti diskurzusokban a mezőgazdaság teljesítőképességének ösztönzését, gazdaságon kívüli érvek hangoztatásával is igyekeztek befolyásolni. Az Erdélyi Párt Csík vármegyei tagozatának közleménye szerint „a vármegyében mindenki meg van győződve, miszerint a többlettermelés nemzeti kötelesség és honvédelmi munka. A belső arcvonalon küzdő mezőgazdának éppúgy legjobb tudása, tehetsége szerint kell végeznie a munkáját, mint ahogyan a hadműveleti területen legjobb igyekezete szerint hajtja végre a kiadott parancsot a katona.”⁵⁰⁰

A gazdatársadalom kebelében azonban a politikai retorikában megfogalmazott kívánatos magatartásmód érvénytelen volt. Jóllehet kevés írott forrás bizonyítja – hiszen az irattermelő intézmények döntően a hatalom befolyása alatt álltak – a napi sajtóban rendszeresen utalások találhatók arra, hogy a termelők szembeszegültek a terményeiket elvonó állammal, és igyekeztek csökkenteni a rájuk rótt terheket. Egy tehetős tusnádi gazda beszámolójából több védekező, az állami elvonással szembeszegülő technika is felsejlik. Ugyanakkor az is kiderül, hogy ha alkalom nyílt rá a gazdák nem haboztak az államot, mint nyereségforrást kihasználni: „jelenleg [1943 telén – O. S.] a kisgazdák háromnegyed része lisztjegyet igényel, ellátásra szorul. Mert a cséplési eredményeket nem a valóságnak megfelelően rögzítik. Sok esetben a ténylegestől teljesen eltérő eredmények kerülnek papírra... a gabonalapokat hibásan állítják ki, aránytalanul sok vetőmagot igényelnek. A rendelkezéseket minden kínálkozó módon igyekeznek megkerülni... Igen sokan mindent az államtól várnak: jó vetőmagot, lisztet, szerszámot és állatot egyaránt. Lépten, nyomon megjegyzéseket, kifakadásokat hall az ember: ez nekem is jár. Van eset, hogy a 15-20 hold szántóval rendelkező gazda is lisztjegyet igényel, csak azért mert az neki is jár... A gabonalapok elszámoltatása oly bonyolult, hogy néha több vetőmagot igényel a gazda, mint

500 *Hétfői Székely Nép*, 1943. március 8.

amennyi terméseredménye volt. Még a területbemondások sem mindig helyesek.⁵⁰¹

A sajtóban, a törvényszéki ítéletekről szóló beszámolóiban az állami rendelkezésekkel szembeálló termelők védekező magatartásformáinak fennmaradt néhány modellszerű változata. Gyakori védekezési forma volt a termények elrejtése a hatóságok elől. 1942 márciusában két gyergyói gazda „nem tudott a hazafias magyarság álláspontjára helyezkedni, hanem felesleges gabonájukat és zsírjukat elrejtették. Megtalálták. Elkobozták. Bizonyos, hogy a szigorú büntetés nem marad el.”⁵⁰² Ugyanebben az évben Csíkban, a burgonyát rejtették el a termelők: „mióta a kormány holdanként bizonyos mennyiség beszolgáltatását tette kötelezővé, azóta a szegény ember kenyere eltűnt a piacról.”⁵⁰³ Voltak ötletes védekezők: B. E. „csíkszépvízi gazdát tetten érték, amikor a beszolgáltatásra hozott széna közé követ rakott. Az ügyet most tárgyalta a csíkszeredai törvényszék... háromheti fogházra és kétszáz pengő pénzbüntetésre ítélték.”⁵⁰⁴ Az is előfordult, hogy „megvizezték a szalmát. V. I. és felesége csíkszentimrei lakosok a beszolgáltatási szalmát, hogy többet nyomjon – vízzel leöntötték. Az asszonyt 200 és férjét 100 pengő pénzbüntetésre ítélték.”⁵⁰⁵

A gazdák gyakran panaszkodtak a beszolgáltatott termények túlzott leszálalékolása miatt. Csík vármegye közgyűlésén 1942. tavaszán a kászoni képviselő beszámolója szerint a termés nagy részét „a gazdaközönségnek be kellett szolgáltatnia. Sok a panasz a Hombár ellen, amely a beszolgáltatott gabonamennyiségnek negyven százalékát leütötte. Állításának igazolására elővett és bemutatott egy darab kenyeret, amely 40 százalékban a kifogásolt, egészében bevehetőnek nem minősített gabonából készült. Ame-

501 *Hétfői Székely Nép*, 1943. január 4. Időszerű beszélgetés egy kiváló csíkmegyei gazdával.

502 *Gyergyó és vidéke*, 1942. március 28.

503 *Csíki Néplap*, 1942. október 28.

504 *Csíki Néplap*, 1944. március 16.

505 *Csíki Néplap*, 1944. május 31.

lyik gabonából olyan kenyeret lehet sütni, mint a megmintázott kenyér, abból 40 százalékot leütni nem szabad.”⁵⁰⁶

A székelyudvarhelyi *Hargita* ugyancsak 1942. tavaszán arról cikkezett, hogy „a báránylevágás korlátozása következtében egyes juhos gazdák – értesüléseink szerint – úgy akarják kijátszani a törvényt, hogy a két-három napos bárányt leszúrnák, bőrét mint hasi bárányét jól értékesítik, húsát pedig, ami ekkor még élvezhetetlen elássák, vagy a kutyákkal megetetik. Mondanunk sem kell, hogy ez a legsúlyosabb bűn a közellátás, tehát a honvédelem érdekei ellen, s ez méltó megtorlást érdemel.”⁵⁰⁷

A *Gyergyó és vidéke* 1943. november 25-i számában a vágómarha be nem szolgáltatása miatt megbüntetett lakosok névsorát közölte. Egy csíkkarcfalvi gazdát, miután „vágómarha beszolgáltatási kötelezettségének másodszor sem tett eleget, jöllehet 10 darab marha tulajdonosa, a felcsíki főszolgabíróóság, mint elsőfokú rendőri büntető bíróság ezért az ellenszegülésért 1000 pengő pénzbüntetésre, behajthatatlanság esetén 100 napi önköltségen letöltendő elzárásra ítélte s emellett a beszolgáltatás alól elvont egy drb vágómarhát is a közellátási minisztérium javára elkobozta. Az elrettentő példát szolgáltató szigorú ítélet jogerős.”⁵⁰⁸

A állam és a termelő társadalom viszonyát, a társadalmi rétegek állammal szembeni bizalmatlanságát jelzik a hatalmi kezdeményezésekre adott válaszok is. Az állam kibocsátotta Erdélyi Nyereménykötvényből a székely falvakban kevesen vásároltak, sőt Udvarhely megyében megtörtént, hogy három bikafalvi gazdát azért büntettek mert a „kötvény jegyzése ellen izgattak a községben tartott gyűlésen, s a magyar állam ellen becsmérítő kifejezéseket használtak, majd botrányos ordítózással megzavarták az egész gyűlést. Az ügy a szolgabíróóság elé került, amely a megtévelyedett három rossz magyart internálásra ítélte.”⁵⁰⁹

506 *Csiki Néplap*, 1942. május 20.

507 *Hargita*, 1942. március 6.

508 *Csiki Néplap*, 1943. augusztus 22.

509 *Hargita*, 1942. január 16.

A kormány 1943. végén „búzakölcson” címen értékpapírokat bocsátott ki. A *Csíki Néplap* cikkírója szerint ekkor „az országban mindenütt pénzbőség van. Minden társadalmi réteg – az egy hivatalnoki osztály kivételével – bővében van a pénznek... ennek dacára ezek a bőpénzű társadalmi rétegek nem verik le egymást a búzakötvényekért. Szégyenletes az az eredmény, amit a csíkmegeyi jegyzések eddig felmutatnak. Azt hinné az ember, azt hitte a kormány is, hogy ez a búzakölcson a néptömegek szájíze szerint való és kapva kapnak az alkalmon, hogy sokra nem becsült pénzfeleslegüket abba fektessék, és íme az ellenkezője történik. A tömegek magatartása megpecsételi azt a szomorú elvet, hogy mindent a hazától várni, de semmit nem adni a hazának, csak azt, amit hatalmi eszközökkel ki lehet tőlük csikarni.”⁵¹⁰

Az EMGE megyei kirendeltségei a gazdatársadalom védelmére, többször kérték a mostoha székelyföldi természeti viszonyok figyelembe vételét és az elvonások mérséklését. Hasonló célú intézményes kezdeményezés is történt 1944 nyarán: „a Székely Kerületi Iparkamara felterjesztést intézett a kormányhoz, melyben rámutatott arra, hogy a Székelyföld mezőgazdasági lakossága hátrányosabb helyzetbe jut a mezőgazdasági vidékek lakosságával szemben, mert aránylagosan nem közelíti meg az itteni terménybeszolgáltatási képesség a mezőgazdasági vidékek lakosságának terménybeszolgáltatási képességét.”⁵¹¹ A korabeli iratanyagban nem találtunk arra vonatkozó adalékokat, hogy a felterjesztések nyomán a szolgáltatási kötelezettségek könnyítésére került volna sor.

Termelési kényszerek

Az adózás, árszabályozás és szolgáltatás mellett a más beavatkozási formákból a gazdálkodás szokásrendjébe a nyomásrendszer felszámolására tett kísérleteket, és az ipari növények termesztésének szorgalmazását említjük.

510 *Csíki Néplap*, 1944. január 26.

511 *Erdélyi Közgazdaság*, 1944. augusztus 31.

Csík vármegye alispánja 1941 tavaszán jelentette, hogy a „nyomásos gazdálkodás megszüntetése érdekében a gazdasági felügyelőség javaslata alapján intézkedéseket tettem. Remélhető, hogy a következő gazdasági évig e nemzetgazdaságilag is káros nyomásos gazdálkodás minden községben meg fog szünni.”⁵¹²

Az alispán reménye egyelőre nem valósult meg, 1942 őszén „a nyomásos gazdálkodást még fenntartó községekben – Csíkszentimron, Tusnád, Kászonaltíz, Csíkmenaság, Csíkcsatószeg, Kászonfeltíz, Kászonimpér, Kozmás, Csíkszentgyörgy és Kászonújfalú – a nyomásos gazdálkodás megszüntetésére az előmunkálatok az 1942. XVI. t.c. alapján folyamatban vannak. A FM erdélyi kirendeltsége ezen községek részére a megszüntetendő ugar területen való takarmánynövény termelésre 24 000 q zabosbükkönyt, 126 q lóheremagot, 122 q lucernamagot és 200 q baltacím vetőmagot fog kiadni oly feltétellel, hogy a gazdák majd a termésből a kapott vetőmag felét visszaszolgáltatják.”⁵¹³

Ugyanez év decemberében Kolozsváron „EMGE értekezlet foglalkozott az ugarrendszer kérdésével: minden nyomásos gazdálkodást űző községben indítsunk egy erőteljes hírverést a parlag megszüntetésére, és ahol ezt elhatározták, egy rövidebb előadás-sorozat tartásával adjunk útmutatást az új rendszer szerinti gazdálkodáshoz.”⁵¹⁴

A földművelésügyi minisztérium 259.380/1942. sz. rendelete a nyomásos gazdálkodás megszüntetésére irányuló helyi (községi) eljárások megindításáról rendelkezett. Eszerint kérhette a nyomásos gazdálkodásban érdekelt birtokosoknak a birtokarány szerinti 1/10-ed része, de kérelem nélkül a miniszter is elrendelhetette.⁵¹⁵ Egyes községek vezetése még 1943-ban sem akart lemondani a hagyományos földhasználati formáról: „a mai idők és a mezőgazdaság által meg nem engedhető káros ugargazdálkodás a vármegyében csak Csíkcsatószeg, Csíkszentgyörgy és Kászonaltíz, Feltíz,

512 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1941. 21. 224.

513 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. november 26. 41 sz.

514 *Erdélyi Gazda*, 1943. január 1. 21 p.

515 *Budapesti Közlöny*, 1943. január 21.

Impér községek gazdaközönsége által van továbbra is fenntartva. Ezen községek birtokossága által hozott határozatokat a kir. gazdasági felügyelőség megfellebezte” – jelentette Csík megye alispánja.⁵¹⁶

A kormányzat az ipari növények közül a cukorrépa, olajos magvak és textil növények termesztését rendeletileg szabályozta és támogatta. Ezek termesztése egyes vidékeken nehezen tört utat, más helyeken – mint pl. a Gyergyói medencében a len termesztése – könnyebben tértek rá a gazdák az új növények meghonosítására. Más ipari növényeket nehezebben fogadtak el: „cukorrépa termelésre, dacára, hogy a marosvásárhelyi cukorgyár a lehető legkedvezőbb feltételeket biztosította, ezideig nagyon kevés jelentkező van. Takarmányrépa magot is – melyből bármely mennyiség megrendelhető – kevés község rendelt.”⁵¹⁷

Társadalmi kapcsolatok

A termelő társadalom állammal szembeni viszonyulásáról fennebb elmondottak mellett más társadalmi kategóriák – hivatalnokok, értelmiségiek – társadalmi viszonyainak változásai, konfliktusai, érdekellentétei a sajtó hasábjain is megjelentek, igaz sok esetben inkább homályos utalások, célzások, mint konkrétumok feltárása szintjén. Egy „bennszülött” újságíró úgy vélte, hogy a visszacsatolás utáni években a kisvárosi társadalmi élet valósággal széttűllött, a lélek helyett az anyagiasság járványa pusztít: „ami-lyen nagyszerű összetartásban éltünk a két évtizedes román megszállás idején, éppen annyira fájdalmasan nem akarunk az orrunknál tovább látni... szégyen ide, szégyen oda, valljuk csak be, megbocsáthatatlanul sok energiát pazarolunk el az áskálódások-ra.”⁵¹⁸

A társadalmi és nemzeti szolidaritásra biztató sajtóban gyakran tükröződött a visszacsatolás előtti idők – idealizált – társadal-

516 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1943. 14. 86.

517 *Csík vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. 14. 103.

518 *Csíki Lapok*, 1942. szeptember 27.

mi kohéziójának képe. Ez a beállítódás érhető tetten az EMGE két világháború közötti szerepének és társadalmi környezetének ideologikus értelmezésében: „Az EMGE osztálykülönbség nélkül varázsolt testvéri közösségbe az erdélyi falu minden dolgos emberét” – mondta az EMGE törvényi gazdanapján egy református lelkész, aki gazdaköri elnök is volt.⁵¹⁹

Teleki Béla az egyesület elnöke úgy vélte, hogy Erdélyben ezért született meg a falu magyar társadalmi egysége s ezért dolgozik testvéri közösségben a kisköz, birtokos, munkás, tanító, vagy pap. Hiszen egyformán tudják, hogy az amúgy is megfogyatkozott magyar erő mennyire el jelentéktelenedne, ha nem együtt, hanem külön utakon keresnék a boldogulásukat.⁵²⁰ A társadalmi kohézióról szőtt idealizált képnek azonban – ahogy ezt fennebb is láttuk – más források gyakran ellentmondanak.

A javakat elosztó állam adományaiért folyó versengés külön alkukra, kijárássokra adott alkalmat. Egy képviselőházi beszámoló szerint „a képviselőket meg kell szabadítani az ügyintézés és kijárássok egyre több időt igénybe vevő terheitől.”⁵²¹ Bármilyen szigorúan igyekezett a bürokrácia kézben tartani a forráselosztást, ebben a személyes klientúra-kapcsolatoknak is szerepük volt.

Az EMGE vezetők az állam szerepéről, az állami befolyás mértékéről úgy vélekedtek, hogy az: érdekképviseleti alapon kell történnjen, a magántőke szerepéről azt gondolták hogy „a munka diktálja a tőkének, nem pedig fordítva.”⁵²²

Az erdélyi és a trianoni területről érkező hivatalnokok, értelmiségiek között az eltérő kulturális, társadalmi szokások és gyakorlatok feszültségei a „cím és rangkórság” néven ismert jelenségben csúcsosodtak ki.

Nemcsak a kisvárosi hivatalnokok, hanem az erdélyi főurak is idegenkedve fogadták az anyaországi társadalmi szokásokat. Gróf Bethlen Béla emlékiratában erre az időszakra így emlékezett:

519 *Erdélyi Gazda*, 1943. augusztus 1. 383 p.

520 Uo. 472–473 p.

521 László Dezső: A képviselőház és Erdély. In: *Hitel*, 1944. január. IX. évf. 1. sz. 5 p.

522 *Erdélyi Gazda*, 1943. július 1. 330 p.

„1920–1940 között csak kevés magyar ifjú nyert itt egyetemi diplomát. Ezért sok tisztviselőt kellett a trianoni Magyarországról idehozni; ezeknek megvolt ugyan a diplomájuk és többé kevésbé a gyakorlatuk is, de nem volt meg a szükséges nyelvtudásuk és helyismeretük... Ők hozták magukkal az alázatos tisztelem köszöntési módot, ami nálunk szokatlan és megszokhatatlan volt. Engem tiszteljenek szeretettel és megbecsüléssel, ha arra munkámmal, magatartásommal és emberiségemmel érdemes vagyok, de semmi esetre se tiszteljenek alázatosan.”⁵²³

A probléma az 1941. május 28-án megalakult Erdélyi Párt programjában is belekerült: „akarjuk a társadalmi és hivatali élet formáinak egyszerűsítését, a visszatérést az egyszerűbb ősi magyar életformákhoz. Kisebbségi sorsban megtanultuk címek és rangok nélkül egymásban tisztelni az embert és a magyart. Ezért felemeljük szavunkat a címkórság beteges kinövéséi ellen.”⁵²⁴

Észak-Erdély visszacsatolása után rövidesen belügyminiszteri rendelet jelent meg a címek és rangok anyakönyvi bejegyzésére vonatkozóan. A rendelet kapcsán több székelyföldi megyei lap emelte fel szavát a címek és rangok beteges tisztelete ellen: „Az ember megtörli a szemét és a csodálkozástól nem tud hova lenni ennek a rendeletnek az olvasásakor. Világok dőlnek össze körülötünk, kormányok tűnnek el, hadseregek mérkőznek egymással, de nálunk változatlanul vannak emberek és miniszteri ügyosztályok... akik fontosnak tartják az önmagukban is elavult és idejétmúlt címek és rangok pontos sorrendjének megtartását. A kereszténységnek a krisztusi alázatosságot valló és vállaló szellemével mennyire merőben ellentétben áll a címeknek és rangoknak ez a beteges tisztelete, ami csak úgy sugárzik ennek a miniszteri rendeletnek minden szavából... az itthoni közvéleménynek is erőteljesen meg kellene egyszer már nyilatkozni a címek és rangok hajhászásának és azok szükségtelen tiszteletének rossz szokása

523 Bethlen Béla: *Észak Erdély kormánybiztosa voltam*. Zrínyi Katonai Könyvkiadó. Bp. 1989. 33 p.

524 Zathureczky: i.m. 217 p.

ellen, az örökségképpen kapott rangok és címek fitogtatása még az egyházi anyagokban is, nem egy bölcs, kívánatos dolog” – írta a *Csíki Néplap* 1941 februárjában.⁵²⁵

1942 októberében a Sepsiszentgyörgyön megjelenő Hétfői Székely Nép, *Makkai János, Urambátyám országa* című könyvéből idéz a cím és rangkórságot ostorozó részleteket: „A cím és rangkórság és az a mód ahogy ma életben van, az úrhatnamság és a szolgálalkúság tipikus megnyilvánulása... Az elméltóságosodás egyenesen elképesztővé vált.”⁵²⁶

1943-ban a *Csíki Néplap* a szomszéd megyei újságból *Követendő példa* címen az alábbi cikket idézte: „Szakács Zoltán, az Erdélyi Párt Udvarhely megyei szervezetének elnöke, felsőházi tag és az udvarhelymegyei EMGE kirendeltség vezetője, az udvarhelyi Hargita című lapban a következő felhívást tette közzé: A cím- és rangkórságot nem ismertük. Nem kívánjuk ismerni a jövőben sem. A vármegyében kialakult szívélyes közvetlen és mégis tiszteletteljes viszonyt, melynek oly nagy fontossága van – nem engedhetjük címezgetésekkel tönkretenni s korlátokat emelni gazdáink, párttagjaink s a vezetők közé. Erre való tekintettel a vezetésem alatt álló EMGE kirendeltség és a megyei Erdélyi Párt szervezetében megtiltom a címek használatát. Mindenkit állásának megnevezése szerint kell szólítani (elnök úr, kirendeltség-vezető úr, titkár úr, könyvelő úr, stb.) Mindenkit kérek, hogy a velünk való érintkezésben a fentieket figyelembe venni szíveskedjék.”⁵²⁷ Néhány hónappal később a Csík megyei lap a marosvásárhelyi *Székely Szó*ból vett át a már „nemcsak a középosztályban, hanem a nép körében is terjedő” cím- és rangkórságot bíráló cikket, amelyben a szerző arra biztatja a lap olvasóit, hogy „üzenjünk hadat ne csak szóval, hanem tettel is a cím és rangkórság túltengésének.”⁵²⁸

A trianoni területről érkezett „ejtőernyősök” és a „bennszülöttek” közötti feszültségeket, a mindennapi együttélésben lappangó

525 *Csíki Néplap*, 1941. február 19.

526 *Hétfői Székely Nép*, 1942. október 26.

527 *Csíki Néplap*, 1943. május 26.

528 *Csíki Néplap*, 1943. augusztus 4.

ellentéteket a helyi társadalmak szintjén, ma már csak elszórt nyomokban lehet felkutatni. Egy Csíkszeredába 1941-ben hazalátogató értelmiségi úgy tapasztalta, hogy egykori szülőhelyén a „legkevesebb a megértés az anyaországból idekerült tisztviselőkkel szemben. Valahogy úgy képzeltek el [a csíkszeredaiak – O. S.], hogy állást csak olyan bennszülött kaphat, aki itt szenvedte végig a 22 esztendőt. A tények, szükségességek azonban mást alakítottak ki s az elégedetlenségre vezet. Úgy érzik, hogy az ejtóernyősök – így hívják az anyaországból jötteket! – nem értik meg őket és nem értenek a dolgaikhoz.”⁵²⁹

A „történelmi jóvátétel” az erdélyi – gyakran munka nélkül tengődő – tisztviselők, kishivatalnokok személyes sorsában állami hivatalokban való alkalmazást jelentett volna: „A visszacsatolás után a kormányzat mindenkit a közigazgatásban igyekezett elhelyezni s a minimális előképzettségen kívül a legfőbb követelmény az volt, hogy az állás betöltője bennszülött erdélyi legyen. Nem volt fontos, hogy a főszolgabíróvá kinevezett egykori segédszolgabíró a 22 évet kényszerűségből bérkocsiskodással vagy pincérkedéssel töltötte, mert remélték, hogy a későbbi gyakorlatban a 22 éves mulasztást majd pótolni fogja. Ez azonban nem minden esetben következett be s a közigazgatásban valóban található tehetetlen, oda nem való elemek, akiket el kellene távolítani.”⁵³⁰

A kormányzat a közigazgatásban dolgozók képzettségének pótlására Marosvásárhelyen több alkalommal szervezett közigazgatási tanfolyamokat.

A köztisztviselőkkel, vagy inkább a bürokratikus államhatalommal szembeni elégedetlenség a köztisztviselők „kritizálás”-ában fejeződött ki: „alig van közalkalmazott, legyen az útkaparó, vagy főispán, akivel a közönség meg volna elégedve akit névtelen feljelentések özönével ne igyekeznék fölöttes hatóságai előtt befeketíteni. A félresiklott erdélyi közszellem és közhangulat gyógyke-

529 *Csíki Lapok*, 1941. november 9.

530 Fol. Hu. 2127. 7 p.

zelése főleg a székely megyékben lenne kívánatos... a legtöbb gyűlölködést és elégedetlenkedést a székelyek között találtam.”⁵³¹

Egy ide látogató gazdasági szakembernek az volt a véleménye általában az erdélyiek magatartásáról, hogy „sokat elégedetlenkednek és panaszkodnak az erdélyiek abból az egyszerű okból is, hogy minél többet tudjanak kiharcolni maguknak az ország támogatásából.”⁵³²

A lokális villongások mellett a politikai, közéleti eliten belül regionális szintű feszültségek is voltak, elsősorban az állam gazdaságirányítási szerepvállalása kapcsán. A *Hitel* cikkírója szerint a visszacsatolás után „súlyosan merült fel azonban a probléma, hogy ezek a népben gyökerező szervezetek [a szövetkezetek, az EMGE – O. S.] miként illeszkedjenek bele az állam irányított gazdasági rendjébe. A centralizáció és a decentralizáció kérdései ütköztek össze egymással. A volt trianoni Magyarország kényszerűen etatizáló hajlama került szembe Erdély önkezdeményező jellemével. Nyíltan merült fel a kérdés, hogy meddig kell és meddig szabad hatnia az állami beavatkozásnak, hol húzható meg a helyes határvonal. Erdélyben, mint minden más területen, a gazdasági téren is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jövő államrendje feltétlenül az autonómiák egybehangolt összességére épül fel és ezért szállnak síkra a meglévő szervezetek önállóságának védelmére, hogy azokat koordinálják az ország gazdasági rendjének szerveihez. Erdély gyakorlatibb gondolkozásmódja itt is ellentétbe került az anyaország megmerevedett etatizmusával és a központi irányítás helyességét hangoztató dogmatizmusával. Miután azonban Magyarország jövő képe Erdélyben gazdasági vonatkozásban már sokhelyt megvalósult, másutt a megvalósulás felé halad, a kormány csak bizonyos mértékben korlátozta az említett szervezetek autonómiáját, a körülöttük folyó vitát azonban mindmáig nem hozta nyugvópontra.”⁵³³

531 Uo. 8. p.

532 Uo. 7. p.

533 Zathureczky: i.m. 214–215 p.

Ez a vita a négy év alatt rejtetten végig jelen volt a közéletben. Az erdélyieknek gyakran szoros és kényelmetlen volt az „állami gyámkodás.” A *Hitel* egyik jegyzetírója szerint 1944-ben is „szükség van arra, hogy az állami közigazgatás egészséges decentralizációja tovább folyjék. A minisztériumok megnövekedett hatásköréből sok mindent vissza lehet utalni a törvényhatóságok ügykezelésébe.”⁵³⁴

A lokális autonómia, a saját ügyek önálló intézésének igénye vidéki társadalmi ideálok, eszmék maradtak végig a négy év alatt: „a decentralizáció szükségességéről és hasznáról, időszerűségéről vagy éppen sürgősségéről beszélni ma már aligha lehet, anélkül hogy az ember fejére ne olvassák a politikai közhely vádját... És mégis alig lesz valami valósággá abból, aminek már régen meg kellett volna valósulnia. Sorskérdéssé lett az, ami egyébként csak egy igazgatási kérdés lenne. Budapest mellett nem tud érvényesülni a magyar vidék”⁵³⁵ – cikkezett a *Hitel* 1944. évi 2. számában.

A kis vidéki városkákban élő értelmiségiek, hivatalnokok frusztráltsága a közigazgatási, szellemi centrumokban élő szerencsésebb pályatársakkal szemben, a sajtó hasábjain is gyakran tematizált életérzés volt. Egy székelyudvarhelyi művelődési esemény ismertetését 1944 májusában a következő ideologikus szöveg kísérte: „Mert addig, míg szellemi előkelőségeink szellemiségük kibontakozásának első pillanatában elhagyják a magyar vidéket és rögtön a nagyváros, a főváros érvényesülésre könnyebb és kényelmesebb életével cserélik fel a kisváros unalmas, egyhangú életét, a magyar vidék úgy szellemileg, mint gazdaságilag lezüllik. Ezért követelte néma tüntetésképpen a székelyudvarhelyi vándorgyűlés Tompa estje – megmutatva a lehetőséget Tompa Lászlón keresztül –, hogy adjunk életlehetőséget a magyar, székely vidéknek a szellemi és gazdasági élet decentralizációjával.”⁵³⁶

534 László Dezső: A képviselőház és Erdély. *Hitel*, 1944. január. 5.

535 *Hitel*, 1944. 2. 122 p.

536 *Székelység*, 1944. május IV. évf. 1 sz.

A székelyföldi városok közötti rivalizálásnak is vannak nyomai a korabeli sajtóban. A központi forrásokból való részesedésért folyó versengésben Csíkszereda és Gyergyószentmiklós között a tanítóképző létesítése kapcsán merültek fel érdekellentétek, a székelyudvarhelyiek a Marosvásárhelyre telepített intézmények, hivatalok miatt elégedetlenkedtek, úgy gondolták, hogy Székelyudvarhely háttérbe szorul, holott a városnak „egyedül csak a hivatalok idesűritése adhatja meg fejlődésének alapját.”⁵³⁷

A Székelyföldre irányuló állami támogatásokat köszönő-hálalkodó hangok között néha a központi allokáció aránytalanságai fölötti elégedetlenség is megszólalt. 1942-ben az alföldi ONCsA építkezésekről (Kecskemét, Szabadka, Szentes, Hódmezővásárhely környéke) a *Hétfői Székely Nép*-ben egy újságíró kifejti: „nem irigyeljük az alföldi vidékek fejlesztésére és korszerűsítésére fordított pénzösszegeket... mégis meg kell említenünk, hogy az országos szociális felügyelőség programjában a Székelyföld terhére – bizonyára csupán elnézésből eredő – aránytalanságokat látunk. Tudtunk szerint csupán Marosvásárhely kapott kéttucatnyi ONCsA házat, a Székelyföld többi részén a szociális felügyelőség alig építkezett, s Csíkvármegye egész területén sem avattak ONCsA házakat.”⁵³⁸

Összegezve a társadalmi-közéleti kapcsolatok állapotáról a forrásokból kibontható valóság elemeket úgy vélem, hogy a kutatott időszakban akár a központ-vidék, akár a lokális társadalmi csoportok közötti viszonyulásokat nézzük, a feszültségek, érdekellentétek nyílt kihordásának időszakáról beszélhetünk.

537 Bányai János: Hogyan is állunk a székely anyaváros fogalmával? *Székely Közélet*, 1940. december 7.

538 *Hétfői Székely Nép*, 1942. december 28.

Összefoglalás

1940-1944 között az erdélyi területek és a trianoni Magyarország közötti fejlődésbeli különbségeket a kormányzatok változatos támogatási formákkal, segélyezésekkel igyekeztek kiegyenlíteni. Ezen akciók összességét modernizációs törekvésként értelmezzük, dolgozatunkban arra tettünk kísérletet, hogy a folyamat konkrét formáit áttekintsük és az érintett társadalmi szereplők viszonyulásait, a folyamatot kísérő ideológiákat elemezzük két székelyföldi megye – Csík és Udvarhely – példáján. Modernizáción az elmaradott országrész felemelésére kezdeményezett akciók összességéből álló komplex felzárkóztatási folyamatot értjük. Az Erdélybe irányuló konkrét fejlesztési formák eldöntésénél és kivitelezésénél, kormányzati szinten összetett szempontrendszer működött. Figyelembe vették az erdélyi szükségleteket, igényeket, alkalmazták a korábbi évtizedek magyarországi tapasztalatait, érvényesültek – a hadigazdálkodás körülményei között – a centralizált, bürokratikus állam gazdaság- és társadalomszervező szempontjai.

Az erdélyi elit – és az Erdélyből származó közszereplők – politikai és közéleti diskurzusainak fókuszában a „visszatért” terület társadalmi, gazdasági felemelésének sürgetése állt. A közéleti fórumokon megszólalók az országrészek közötti fejlettségi különbségek kiegyenlítését az állam feladatának tekintették. A közhangulatnak ezt az elvárását a Teleki-kormány azonnal beinduló bőkezű támogatáspolitikája is megerősítette, illetve eleve generálta is. A miniszterelnök Erdély-politikájában „nem volt olyan összeg, amit ne utalt volna ki szemrebbenés nélkül a terület infrastrukturális, szociális hálózatának fejlesztésére[...] a kormány első számú belpolitikai célja, megelőzve minden mást (zsidókérdés, földreform, szociális törvénykezés) Észak-Erdély reintegrálása volt.”⁵³⁹ A kormányzati segélyezések célterületeinek megállapítá-

539 Ablonczy Balázs: Teleki Pál nemzetről és társadalomról – visszacsatolások előtt és után. In: Nemzet a társadalomban. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004. 165–166 p.

sa, támogatási javaslatok felterjesztése a központi fórumokhoz, a támogatások célba juttatása állami és társadalmi intézmények közvetítésével történt. A trianoni területen lévő gazdasági, szociálpolitikai, közigazgatási intézmények hatáskörének az erdélyi területekre való kiterjesztése mellett a fejlesztési akciók lebonyolításában az erdélyi társadalmi intézmények is részt vettek. A négy év alatt az erdélyi társadalmi intézmények fejlesztése, új intézmények létrehozása, az intézményekben dolgozók szakmai felkészültségének javítása is része volt a modernizációs törekvéseknek.

A székelyföldi társadalom tradicionális, premodern jellege mellett is differenciált, foglalkozási és érdekcsoportokra tagolódó alakzat volt, ennél fogva viszonya a kormányzat modernizációs törekvéseihez igen eltérő és néha ellentmondásos volt. A négy székely megyében a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának átlaga meghaladta a 70%-ot. E foglalkozásszerkezetből az is következett, hogy a kormányzatok a legnagyobb figyelmet a mezőgazdaságból élők támogatására, az agrártermelés színvonalának emelésére fordították. Az erdélyi mezőgazdaság helyzetét és a tennivalókat az agrárszakemberek a trianoni terület mezőgazdaság-irányítási tapasztalatainak perspektívájából elemezték, határozták meg az elvégzendő feladatokat. Az erdélyi közgondolkodásban az állami beavatkozást a mezőgazdaság korszerűsítésébe elfogadott és kívánatos intézkedésként értékelték: a legfontosabb modernizáló tényezőnek az államot tekintették. A közszereplők uralkodó diskurzusában (elsősorban a sajtóanyagokban) az állam megszemélyesített entitás: általában mint megértő, jóságos, adományozó fél jelenik meg, akivel szemben a támogatottaknak hálásaknak, engedelmeseknek kell lenniük.

A Székelyföld felemelését szorgalmazó elképzelések, tervek ideológiai megalapozásánál többféle érvelési mód fonódott egybe. Akár egyazon politikai nyilatkozatban, programbeszédben, újságcikkben is megjelenhettek. Egyik leggyakoribb diskurzustípus volt a *történelmi jóvátételi* jogosultságokkal való érvelés. Eszerint az

első világháború előtti liberális kormányok bűnösen elhanyagolták a Székelyföld fejlesztését, ez a mulasztás az egyik fő oka az elmaradottságnak, ezt kell pótolnia a magyar államnak.

A fejlesztő, támogató akciók elfogadásának és elvárásának másik motivációja a *sérelmi érvelés, a szenvedésideológia*: ennek lényege, hogy „mi székelyföldiek megérdemljük az állami támogatásokat, mert 22 évig nemzeti és társadalmi elnyomásban éltünk, ezért kárpótlás jár.” Ide tartozott az az elvárás, hogy az állam biztosítson munkahelyet a kisebbségi időkben állás nélkül tengődő volt kishivatalnokoknak, alkalmazottaknak, függetlenül szakmai felkészültségüktől.

A harmadik diskurzustípus a *nemzeti érdekekkel* való érvelés volt: azért kell fejleszteni a Székelyföldet, mert a székelység a magyarság legkeletibb törzse, védelmi funkciót lát el, nemzeti érdek, hogy helyben maradjon, gyarapodjon, alkalmas legyen telepítésre is. Ebben az ideológiában gyakran megjelenik a székely fajmítosz (pl. a székely „gyönyörű, fajilag, vérségileg talán a legtisztább magyar vércsoport”).⁵⁴⁰

A kormányzati támogatásokat kísérő elismerő, hálálkodó diskurzusba olykor – a méltánytalannak tartott forráselosztások kapcsán – elégedetlenkedő hangok is keveredtek. Volt azonban egy másik diskurzustípus is Erdélyben, amely a megnagyobbodott országban az állam és a társadalmi szervezetek viszonyát kritikusan szemlélte, bírálóan viszonyult az állami intézmények kiterjesztett hatásköréhez és a társadalmi szervezetek önállóságának szükségességét hangsúlyozta. A négy év alatt ez a vita rejtetten végig jelen volt a közéletben. Az erdélyieknek gyakran szoros és kényelmetlen volt az állami gyámkodás. A lokális autonómia, a saját ügyek önálló intézésének igénye vidéki társadalmi ideálok, eleven eszmék maradtak a „visszatért” Észak-Erdélyben. Az állam és társadalom viszonyában a centralisztikus irányítás és az önállóság, a szokásjog gyakorlásának igénye közötti konfliktus legélesebben az erőforrások (erdő, föld) fölötti rendelkezési joga-

540 Csiki Néplap 1942. július 15.

sultságok körül bontakozott ki. A sajtóban, közéleti fórumokon, politikai, társadalmi szervezetekben folyó vitában a felszín alatt a társadalmi szolidaritás alapeszméje alapján működő gazdasági tevékenységek – pl. a szövetkezetek és a közbirtokosságok működése – és a kapitalista érdekek, szabadpiaci viszonyok konfliktusáról volt szó.

Az állam – társadalom kapcsolat aszimmetrikus erőviszonyai tükröződtek a sajtóban gyakran megjelenő vidék – centrum problémában is. A Budapest mellett nem érvényesülő magyar vidéken élő vékony elitréteg, a nyilvánosságban identitáskompenzáló, önvédelmi gesztusokat konstruált. Ilyenek voltak azok a művelődési események, amelyekhez kapcsolható volt a centrum – vidék társadalmi, kulturális egyenlőtlenségeit elutasító ideológia.

A visszacsatolás után új jelenség volt a székelyföldi helyi társadalmak szintjén az anyaországból érkezett „ejtőernyősök” és a „benszülöttek” közötti feszültség. Ennek a viszornak a társadalmi alapja az volt, hogy az „ejtőernyős” általában állami alkalmazott volt, biztos jövedelmet jelentő állásba érkezett, miközben a helyiek közül sokan alkalmazás nélkül tengődtek. A bürokratikus állami intézmények hatáskörének kiterjesztésével, az irányítási és felügyeleti szerepkörök, szakterületek elfoglalásával az erdélyi társadalmi szervezetek szerepe összezsugorodott, következképp az erdélyi magyar értelmiség veszített korábbi befolyásából, közéleti súlyából. Az erdélyi és a trianoni területől érkező hivatalnokok, értelmiségiek közötti társadalmi feszültségek az eltérő kulturális szokások és gyakorlatok reprezentációiban – például a „cím és rangkórság” néven ismert jelenségben – csúcsosodtak ki. A kulturális formák fölötti konfliktus mögött az identitások versenyét láthatjuk.

1940 őszén, a 2. bécsi döntést követő erdélyi bevonulást fogadó öröm és eufória gyorsan elült, amikor a két országrész „egybehangolása” keretében megkezdődött a trianoni területen érvényes törvények, adózási szabályok kiterjesztése, az árviszonyok átalakí-

tása. Az állam-társadalom kölcsönviszonyában, illetve a társadalmi csoportok közötti és csoportokon belüli kapcsolatokban az eufóriát hamarosan konfliktusok, feszültségek követték. Dolgozatunkban az államhoz fűződő függőségi kapcsolatok szempontjából két markánsan elkülönülő társadalmi réteg viszonyulásmódjait próbáltuk bemutatni: a közvélemény-formáló elit, közéleti fórumokon megszólaló értelmiségiek, állami adminisztrációban dolgozó hivatalnokok, kispolgári foglalkozásúak és a termelésből élők differenciált rétegének viszonyulásait. Az előbbi társadalmi csoport szoros egzisztenciális függőségben élt az állammal, szimbolikus magatartásmódokkal és nyelvi eszközökkel fejezte ki az állami akciókhoz, beavatkozási formákhoz való viszonyát: azonosulását vagy elhatárolódását. Beállítódásait próbálta kiterjeszteni, elfogadtatni más társadalmi csoportokkal.

A hivatalnokok – és más állami alkalmazottak – állammal szembeni viszonyulásától gyökeresen különbözött a termelői csoportok állammal szembeni viszonya. E csoportok gazdasági önállóságába a hadban álló magyar állam az adózási szabályok változtatásával, a terményárak, munkabérek szabályozásával, terményelvonással, termelési kényszerek bevezetésével avatkozott be. A visszacsatolás utáni első időszakban a legtöbb panaszt az új adózási szabályok bevezetése okozta. A merev, centralizált állami irányítás nem volt tekintettel a termelési feltételek regionális különbségeire, a mostohább székelyföldi természeti körülményekre.

Az új adózási szabályok mellett a másik állami beavatkozási forma a termelési viszonyokba a mezőgazdasági ár – és bérszabályozás volt. A munkabérek megállapításánál az adminisztratív rendelkezések nem álltak összhangban a hagyományosan kialakult regionális cserefeltételekkel. Alkalmazásuk megzavarta, feszültségekkel terhelte az egyazon településen belüli foglalkozási csoportok közötti társadalmi kapcsolatokat. Az állami árszabályozás kiterjedt a kiscgazdaságok terményeire, állati termékeire. A hatósági árszabályozás bevezetése után azonnal kialakult a kettős árrendszer. A parasztok ellenálltak, a piacokon hiány jelentkezett.

Azok a termelők, akik a hatósági árakat figyelmen kívül hagyva a helyi piacokon szabad áron próbálták terményeiket értékesíteni, hatósági szemszögből a törvények ellen vétő, „árdrágító” bűnösöknek, ügyfeleik pedig bűnrészeseknek minősültek. Az állam és a termelő társadalom viszonyában a társadalmi csoportok állammal szembeni bizalmatlanságát jelzi a hatalmi kezdeményezésekkel szembeni passzivitás is. Az elit bírálóan, egyértelmű elutasítással viszonyult más társadalmi csoportok minden olyan megnyilvánulásával szemben, amely a jótékony állam intézkedéseit nem méltányolta, sőt olykor ellenszegült. Elítélte, ostromozta a falusi gazdálkodók szembeszegülését a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszerrel, a hatósági árak mellőzését a szabad piacon, a magas adók és iparcikkárak elleni panaszokat.

Végezetül feltehető kérdés: miként kell értékelnünk az állam által támogatott modernizációs kísérletek eredményeit, hatásait? Úgy vélem ebben a kérdésben eltérő helyzetű társadalmi csoportok tapasztalatairól beszélhetünk. Az állami támogatásokból részesülő legszélesebb társadalmi csoport a falusi tehetősebb gazdaréteg volt, amely meg tudta fizetni a kedvezményes (gép- állat- vetőmag- stb.) juttatásokból a rá eső részt. Ez a társadalmi csoport sem fogadta teljes nyitottsággal az állami támogatásokat. Voltak falvak ahol egy-egy új kezdeményezés, kedvezőbb feltételrendszerre talált mint másutt és beépült a gazdálkodási gyakorlatba. Az állami kezdeményezések olyannyira sikeresek lehettek, hogy a gazdák később az állami támogatások megszűnte után, önerőből is megvalósították az először felülről érkezett újítást. Ilyen állami kezdeményezés volt például a takarmánytároláshoz hasznos silók építése, ilyen építmények a falusi gazdaságokban a későbbi évtizedekben teljes önköltséggel is létesültek. Más esetekben a gazdák elzárkóztak, nem fogadták el a modernebb eszközöket, módszereket, technológiai újításokat (pl. volt olyan falu, ahol egyetlen gazda sem került, aki megengedte volna, hogy udvarán ingyenesen minta-trágyatelepet építtessen az állam). De nemcsak a gazdálkodók csoportja, a szegényes kisiparos, kereskedői réteg sem fogadta a támogatáso-

kat teljes nyitottsággal: a korabeli szakértők véleménye szerint nem élt kellő mértékben a kínálkozó hitellehetőségekkel.

Kutatásaink végcélját a modernizációs kísérletek hatásainak megértésére korlátozva, a személyes, ún. szubjektív dokumentumok használata esetünkben nélkülözhetetlen eszköz. A korszak társadalmi szereplőinek sokféle tapasztalatát ma az emlékezet tartós emléknyomai őrzik. Az emlékezők egymástól függetlenül, személyes percepcióik, diszpozícióik és eltérő utótapasztalataik függvényében idézik fel a korszak történéseiről konstruált emlékeiket. Az interjúrészletek tartalmi szempontból jól észrevehető módon erősítik egymást.

A korszakot átélt idős emberekkel készült mélyinterjúk⁵⁴¹ tartalmi elemzéséből kiderül, hogy az emlékezők szerint az 1940-44 közötti időszak – a háborús évek ellenére – egy ígéretes fejlődési lehetőséget biztosított, sok hasznos és eredményes gazdasági kezdeményezéssel, melyeket megszakított a történelem. Az egyik interjúalany szerint *„egy háborúban levő ország, mint Magyarország akkor, erőn felül teljesített abban az időben. Mezőgazdaságban is, és mindenben. A gabonátárolók, s a sok ONCSA-telep, s azok az utak...”* Ezzel a véleménnyel lehet vitatkozni, kérdés, hogy milyen ellenkező véleménynek, ténymegállapításnak lehet magasabb ontológiai státusza? Úgy gondoljuk, hogy a négy év alatt megvalósult komplex támogatáspolitikát nem változtathatott lényegesen a felemelni kívánt terület társadalmi, gazdasági helyzetén. Ennek legfőbb akadálya a hadigazdálkodás elvonási kényszerei mellett az idő rövidsége volt. A századforduló előtt (1897-ben) kezdeményezett kárpátaljai hegyvidéki segélyakció – ahol a támogatások konkrét formái nagyjából ugyanazok voltak, mint a vizsgált korszakban a Székelyföldön – az akkori konszolidáltabb társadalmi, politikai viszonyok között csak jó tíz év múlva hozta meg gyümölcsseit. A Székelyföldnek ennyi időt nem adott a történelem.

541 12 interjú készült Csík és Udvarhely megye különböző falvaiban.

542 Takács Imre: Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák-Magyar Monarchia korában 1867–1918. 33.